SIRP

NUMBER 23 (3397)

EESTI KULTUURILEHT

hind 1.50 eurot

8. JUUNI 2012

Kunst peab tekitama värskendava ebamugavustunde

Intervjuu Köleri auhinna võitja Flo Kasearuga lk 22.

Flo Kasearu

JAAN KLÕŠEIKO

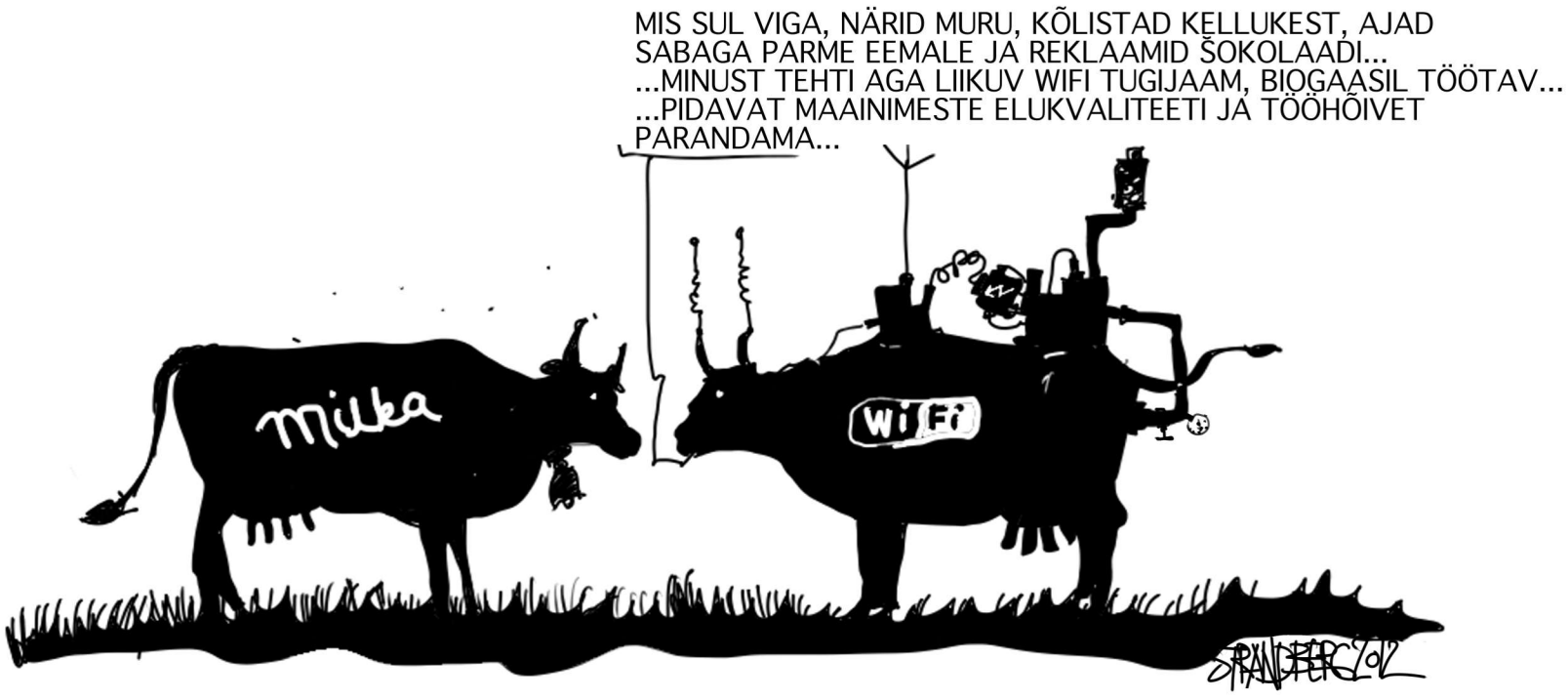

Kullakülvajad

Nädal tagasi saime teada rahvaloenduse üsna ootuspärased tulemused. Kui sünni- ja surmaandmetega on riigis endastmõistetavalt kord majas, siis ebaselgem oli lugu nii sise- kui ka välismigratsiooniga. Loendusel leidis kinnitust, et uue sajandi esimese kümnendi rahvastikuprotsessidest on nähtavaim ja kõigutamatuim linnastumine. Ääremaad on maakondlikus arvestuses kaotanud kuni viiendiku elanikkonnast ja pole raske aimata, et kui aasta lõpupoolel avaldatakse andmed omavalitsuste kaupa, leidub nende hulgas viiendikust ka hoopis suurema kaoga üksusi. Ajakirjanduses ilmuvad kaunid ja mesised lood linnast maale kolinud järjekordsest tublist noorest perest ei tohiks varjutada ühiskonna otsustusvõimet, statistiliselt on need juhtumid üliväikese kaaluga, ega anna suunda.

Sisemigratsiooni andmed näitavad hästi ära riikliku planeerimispoliitika ebakõlad, puudused, hambutuse ja eesmärgistamatuse. Hoolimata nn maaelu toetamise tohutust instrumendikuhjast ja selle kokkukandmisest elatuva ametnikkonna arvukusest, hääletab maa-, regionaal-, agraar- jm poliitika sihtmärk jalgadega. See on ka loomulik, sest näiteks riiklik kõrghariduspoliitika töötab ju maaelu edenemisele vastu. Tänapäeva elujõulise linna üks vältimatu tunnus on kõrgemate õppeasutuste olemasolu. Kuna haridus on värav heaolu aeda, siis liigub paremast elust huvitatud noorsugu mõistagi linnadesse. Ja pärast õpiaastaid on tagasitee koduvalda vaid vähestel, kui tahes palju ka riigijuhid ei pajataks töökohtade loomisest maal (pajatamisest tekib mateeria ainult muinasjuttudes).

On huvitav, et muidu hea vaistuga poliitikud ei ole suutnud taibata viimase agraarpartei poliitikast kadumise sümboolset, ajastut lõpetavat tähendust. Kõik „eestlaste kui maarahva" eluvõimaluste tagamise hoovad ja asutused on alles, hoolimata sellest, et valijaskond sellisele poliitikale enam hääli ei andnud. Kui nimetuse järgi tähte närida, siis avaõiguslikku staatust nautivas Eesti maaülikoolis õppivate tudengite koguarvust (5000) järeldub, justkui oleks maal kõrgharidusega tööjõu vajadus aastas vähemasti tuhat inimest. Maamajanduse põhisektorites ehk põllumajanduses ja metsanduses-jahinduses on 20 aastaga tööhõive kahanenud ligi viis korda ja küündis mullu 4,4 protsendini tööhõivest, see tähendab *ca* 25 000 inimest. Isegi juhul, kui põllul ja metsas askeldamise eelduseks oleks magistrikraad, ei mahuks maaülikooli kogu väljalase sellesse majandussektorisse kuidagi ära.

Ebaproportsionaalne poliitiline tähelepanu ja kulu nn maaelule on ainult pool kahju. Teine pool lisandub sellest, et linnalise enamuse vajadusi arvestav poliitika on jäetud tegemata. Linnaorganismi ehituse, majanduse ja loomusega tegelejaid ülikoolides küll pisut leidub, kuid pole näha et midagi sellest oleks jõudnud ka praktilisse kasutusse omavalitsustes. Valitsusvõim linnade arendamisega põhimõtteliselt ei tegele ja seda eriti siis, kui mõni linn juhtub poliitiliste konkurentide juhtida olema. Linnad, kus elab elanikkonna enamus ja mis maailma praktika järgi on arengu, uuenduse ja jõukuse kasvu mootorid, on Eestis jäetud täiesti omapead. Ja see on väga kallis.

Ei saa lõpuni välistada, et on võimalik välja mõelda mingi Eesti eriline, linnastumist vältiv, kuid siiski heaolu tagav arengumudel, kuid siiamaani pole maailmas ükski rahvas seda suutnud, kõik heaoluühiskonnad on linnaühiskonnad ning nende esirinnas on Põhjamaad oma peaaegu 90-protsendilise linnastumistasemega. Kui soovime nendega ühte sammu käia, peaks Eestis ammu kehtima linnaelu arengukavad ja strateegiad, olema asutatud linnaelu edendamise sihtasutused jne. Linnauuringud ja linnade ülalpidamiseks ning juhtimiseks vajaliku oskustööjõu koolitamine peaks olema oluline osa riigi koolitustellimusest ülikoolidele, mitte sealne ääreala harrastus.

Kuni linnade olemust Eestis ei mõisteta ega sellest isegi ei räägita, arenevad ja muutuvad linnad juhuslikult, võimalik ka, et konkureerivad aladel, kus ei peaks, ja tekitavad nii tarbetuid kulusid. Tõsi, kõik ei arene. Ida-Virumaa linnades kahaneb elanike arv maavaldadega ligilähedases tempos. Põhjuseks on see, et Narva välja arvatud, polegi tegu ju ajaloolise linnakeskkonnaga. Neil osaliselt linnalise väljanägemisega asumitel on puudu suurem osa linnale vajalikust taristust, puudu on ka plaan ja perspektiiv. Ja mõistagi ei saaks neid kohelda samade poliitiliste võtetega nagu näiteks Pärnut, Rakveret või Viljandit, rääkimata siis Tallinnast ja Tartust.

Peaaegu kõik valitsemisasutused külvavad regionaalpoliitilist raha, vana laulusalmi järgi öeldes „olgu põllul, metsas, soos, uhke neile on kolhoos". Niinimetatud maaelu toetuseks uputavad ühesuguse suurejoonelisusega raha haridus- ja teadusministeerium, kultuuriministeerium, sise- ja kaitseministeerium, majandusministeerium, rääkimata keskkonna- ja põllumajandusministeeriumist. Regionaalpoliitika mädasus ja sihitus on sama avalik saladus nagu parteide rahastamisegi oma, ainult et kulu on tuhandeid kordi suurem. Kes seda revideeriks? Kes selle pillamise peataks?

Koostatava üleriigilise planeeringu „2030+" tegevuskava tööversioonis on esimese eesmärgina kirjas: „Olemasolevale asustusstruktuurile toetuva mitmekesise ja valikuvõimalusi pakkuva elu- ja majanduskeskkonna kujundamine". Sellest lausest saab alguse põhjendamatu kulutamine linnarahva kahjuks ka lähitulevikus, sest nn olemasolevast asustusest kaob ka järgmisel kümnendil iga kuues küla (kui mitte rohkem), kuidas ka riik neisse mingit võimalusi pakkuvat keskkonda ei püüaks ehitada. Kuni linnade ja linnaelu arendamine pole iga riikliku poliitika tuum, ei hakka ka valgus paistma neis koridorides ja tunnelites, mida pidi Eesti loodab maailma rikaste ja vägevate hulka sammuda.

Kaarel Tarand

SISU

3 **Viljar Veebel**
Euroopa Liidu süsteem on jäik
Intervjuu Bruno de Wittega

4 **Maria Mälksoo**
Esimene maailmasõda mälestuste kaleidoskoobis
Peter Englundi „Sõja ilu ja valu"

5 **Aro Velmet**
Kas eestikeelne Arendt on ikka Arendti nägu?
Hannah Arendti „Mineviku ja tuleviku vahel"

6 **Merlin Piirve**
Unenäokoerad singirullide kallal
Tarmo Tedre „Keedetud hinged"
Aivar Kull
Isiklik ja põhjalik Rein Taagepera
Rein Taagepera „Määravad hetked"

7 **Elo Lindsalu**
Kiitkem voorust, põlastagem pahet!
Kalle Käsperi „Öö jumalik enklaav"
Margus Lepa
See rõhuv miljon
Martin Plaseri „Minu teine miljon"

8 **Rein Tootmaa**
Isikliku tõelise aja laulud
Liisi Ojamaa „Ajalaulud"

9 **Maris Balbat**
Kas üks väärt roll teeb lavastuse huvitavaks?
David Hare'i „Aitamise aeg" Eesti Draamateatris
Tambet Kaugema
Pealelend: Anu Lamp

10 **Rait Avestik**
Trehvamine teatrimaitsetega
Teatrifestival „Treff" Tallinnas
Marie Kliiman
„Treff". Žürii muljeid

11 **Kristiina Garancis**
Vormitugev „Modigliani"
Toomas Eduri ja Tauno Aintsi „Modigliani – neetud kunstnik" Estonias

12 **Toomas Velmet**
Eppur si muove
Neeme Järvi hooaeg
Igor Garšnek
Kuidas särasid „Põhjamaa tähed"
Põhjamaade Sümfooniaorkester Estonias

13 **Andres Ammas**
Vennad Kreegid ja pasunad
Kontsert Haapsalus
Ivo Heinloo
Ketil Bjørnstad: „Meloodia on muusikas keerulisim element"

14 **Tiina Mattisen**
Lootus ja mure
Muusikanõukogu vaagis arengusuundi
Juko-Mart Kõlar
Milline on Eesti muusikaelu aastal 2020?

15 **Triin Ojari**
Esitada tuleb õigeid küsimusi
Vestlusring Põhjamaade arhitektuurikeskustest

16 **Jaak Huimerind**
Autoriõigusest arhitektuuris aastal 2012
Margit Mutso
Tellija on kuningas!

18 **Atko Remmel**
Kui teadusest saab ideoloogia
Stuart Kauffman
Elu naerab teaduse piiril

19 **Katrin Idla**
Kaitsmisel kraadid

20 **Greta Varts**
Debüütfilmid ja tulevased võitjad
Cannes'i programmid „Kriitikute nädal", „Kuldne kaamera" jt

21 **Peeter Piiri**
Tavaline Hollywoodi komöödia
Larry Charlesi „Diktaator" kobarkinodes
Veiko Märka
Kräpp on püha

22 **Mario Laul**
Kunst peab tekitama värskendava ebamugavustunde
Intervjuu Flo Kasearuga

23 **Juta Kivimäe**
Ühes majas XI
Sirje Eelma, Rait Prääts Hausi galeriis
Andri Ksenofontov
Subjektiivsed perspektiivid
Tiina Tammetalu ja August Künnapu näitus

24 **Mai Levin**
Vive Tolli koht ja aeg
Vappu Thurlow' „Vive Tolli läbi kohtade aegade kätte"
Reet Varblane
Noore kunstniku autasu

Euroopa Liidu süsteem on jäik

Bruno de Witte: Euroopa Liidu alusreeglite muutmine nõuaks taas kõigilt liikmesriikidelt ratifitseerimist ning nii on lihtsam aktsepteerida *de facto* olukorda, kus mõned riigid rikuvad reegleid vähem ja teised rohkem.

Viljar Veebel: Äsja Tallinnas lõppenud Euroopa õiguse ühenduse konverentsil esinenud Maastrichti ülikooli juuraprofessor Bruno de Witte, millised on teie muljed Eestist ja Tallinnast?
Bruno de Witte: Olen esimest korda siin, aga ometigi on väga kodune. Tallinnas kõndides meenub mulle kohe Brugge, nähtavasti on tegemist hansaliidu mõjuga. Ootamatu on vene keele puudumine visuaalses linnapildis, arvestades, et ligi pool Tallinna püsielanikest peaksid olema vene keele kõnelejad.

Eestis peetud ettekandes käsitlesite Laekeni deklaratsiooni eesmärkide jõudmist Lissaboni lepingusse ja ELi tänasesse õigusruumi. On üsna ootamatu valik lähtuda just Laekeni deklaratsiooni väärtustest ja eesmärkidest, mis näiteks Eesti meedias suurt meenutamist ei leia. Kas Laekeni deklaratsioon ei olnud liiga optimistlik ja utoopiline? Kui edukas on olnud ELi areng demokraatlikkuse, läbipaistvuse ja õiguskindluse suunas?
Laekeni eesmärgid polnud kindlasti utoopia, küll aga teatud mõttes optimismipuhang. Valisin Laekeni deklaratsiooni osalt just selles sisalduva optimismi tõttu. Näiteks deklaratsiooniga ellu kutsutud Euroopa tulevikukonvendi delegaadid olid sedavõrd optimistlikud, et nägid oma tegevuses analoogiat kunagise Ameerika Ühendriikide tekkimisele aluse pannud Philadelphia konvendiga. Ajaloolises mõttes ei olnud see võib-olla just kõige kohasem, kuivõrd Euroopa tulevikudebati näol ei olnud tegemist niivõrd uue ehitamise kui vana reformimisega.

Demokraatia areng on vahepealse kümne aastaga olnud kindlasti märgatav. Kõige selgemalt väljendub see näiteks Euroopa parlamendi seadusandliku rolli kasvamises. Teiseks positiivseks näiteks on rahvusparlamentide suutlikkus kasutada neile lähimusprintsiibi raames antud „kollase kaardi" õigust üleeuroopaliste eelnõude puhul. Kui seda printsiipi tulevikukonvendis tutvustati, olin üsna skeptiline, kas nii lühikese ajaga nii paljude rahvusparlamentide kaasamine võiks realiseeruda, aga nüüdseks on see juba teostunud. Kolmas demokraatia edenemise näide on seni veel lõpuni realiseerimata, aga juba aktiveeritud kodanike seadusloome algatuse õigus miljoni toetushääle kogumise korral. Esimesed ettepanekud on juba vastaval kodulehel üleval ja neile saab toetust avaldada. Olen näiteks ka ise juba üht sellist eelnõu toetanud. Arvestades, et ühe miljoni toetushääle saamine ELi viiesaja miljoni elaniku hulgas on jõukohane ka radikaalidele, on kindlasti tulemas huvitavaid ettepanekuid.

Kuivõrd kodanikud on huvitatud Euroopa parlamendi rollist ja selle tähtsuse kasvust? Eesti kuus Euroopa parlamendi saadikut, hoolimata kunagistest lubadustest, just väga tihti meedias oma tegemistest ei kirjuta, pigem sekkutakse nõuannetega sisepoliitikasse.
Tõepoolest, poliitikute tähelepanu on eelkõige sisepoliitikal ja saadikute eesmärgiks on pikas plaanis ikkagi saavutada mõju ja positsioon sisepoliitilises võtmes.

Kas võib siiski ka ütelda, et Laekeni deklaratsioon sümboliseerib ühe integratsiooniperioodi tipphetke?
Tagasivaateliselt pigem küll, arvestades, et praegu on arutlusel pigem argisemad teemad nagu majandus- ja rahaliit, millele Laekeni deklaratsiooni 56 küsimuse raames ja hilisemas Lissaboni lepingus on vähe tähelepanu pööratud, kuivõrd arvati, et integratsioon nendes valdkondades on peaaegu lõppenud. Vastav töögrupp oli isegi olemas, kuid tegeles eelkõige kaugete visioonidega, mitte võimalike probleemide ennetamisega. Teatud protsesse hinnati Laekeni eesmärke täitnud tulevikukonvendis ka üle, näiteks välispoliitika kõrge esindaja ameti loomist, millest loodeti Euroopale ühtset häält maailmapoliitikas, aga saadi pigem veel üks dubleeriv ja rivaliteeti suurendav amet.

Bruno de Witte ERAKOGU

Rahvusparlamentide roll ja kaasamine oli üks võtmeteemasid nii Laekeni deklaratsioonis kui Euroopa tulevikukonvendis. Kasvava ELi õigusloome ja finantskriisi eriolukordade valguses on probleem pigem olulisem kui kümme aastat tagasi. Kriitikat tuleb ka kodanike suunalt, kes näiteks Eestis on olnud tunnistajaks aina lühematele istungitele, aina sagedasematele puudumistele ja valitsusliikmete kohati üleolevatele kõnedele.
Kahtlemata on rahvusparlamentide roll valitsuse järelevalve osas jätkuvalt oluline ja vajalik. Finantskriisi kiireloomulistes tingimustes on reegleid viimastel aastatel tõepoolest mõneti teisiti tõlgendatud. Praegu on pigem ajutiselt võim jagunenud valitsuste kasuks ja parlamentide arvelt. Usun, et kriisi möödudes soovivad nii valitsused kui parlamendid minna ELi puudutavates suhetes tagasi traditsioonilise varem kasutatud meetodi juurde.

Millisel määral Lissaboni leping laiemalt vastab tänastele ELi vajadustele ja kuivõrd see on ELi praktilise toimimise alus? Kas näiteks finantskriisi lahendamise meetmed põhinevad Lissaboni lepingul?
Üldiselt oleme suutnud toimida üsna tavapärases lepingulises õiguslikus raamistikus. Erandiks on aga tõepoolest finantssektor, kus enamik otsuseid on olnud erakordsed. Jääb siiski loota, et probleemide vähenedes jäävad domineerima traditsioonilised ja lepingulised poliitika kujundamise meetodid.

Kahest režiimist pakub mõõdetava näite finantsperspektiiv: ühelt poolt on ELi eelarve 140 miljardit eurot, Kreeka abipakett 130 miljardit ja plaanitav abimehhanism sellest ligi kaheksa korda suurem ehk ligikaudu triljon eurot. Seejuures käib kahe viimase kokkuleppimine kiirmenetluses lepinguteväliselt, muutused traditsioonilises eelarves nõuavad aga iga väikese kulurea osas põhjalikku menetlemist. Kas võime loota, et Euroopa poliitikud ei kasuta finantskriisi endale lisavõimu ja -privileegide kinnistamiseks?
Jah, usun, et eeskätt valitsusjuhid soovivad finantskriisi-eelsete pädevustejaotuse ja meetodite juurde naasta.

Kas EL tervikuna ja liikmesriigid võivad ja peavad probleemsete liikmesriikide võlakoorma enda kanda võtma? Milline on olnud finantskriisi mõju ühelt poolt liikmesriikide ja ELi pädevusjaotusele ning ELi poliitilisele kultuurile laiemalt?
Kasutusele võetud meetmed on olnud kantud kiirest vajadusest luua tulemüür. Eriti EFSFi (Euroopa Finantsstabiilsuse Fond) näol, kus euro päästmiseks loodi riikide poolt Luksemburgis asuv eraõiguslik firma, on tegemist õiguslikus mõttes eripärase lahendusega, ESM (Euroopa stabiilsusmehhanism) haakub lepingulise baasiga paremini. Küsitavusi siiski on, eelkõige see, kas ja kui suures ulatuses ministrid võivad võtta oma riigile rahalisi kohustusi enne mandaadi saamist parlamendilt või valijatelt. Selles mõttes on huvitavad liikmesriikide konstitutsioonikohtute tekkinud olukorra tõlgendused nii Iirimaal kui Eestis. Huvitav on ka fiskaalleppe (*Fiscal Compact*) loomise vorm ja staatus: lepingu uuendamisest loobuti lootusetuse tõttu seda näiteks Ühendkuningriigis ratifitseerida, samal ajal teatud lepinguline staatus fiskaalleppele anti. Samas võib muidugi ütelda, et teatavas mõttes oli aluslepingutega baas selliseks leppeks olemas.

Kas õigusliku ümberhiilimise asemel EFSFi ja ESMI kaudu ei peaks EL hoopis minema Lissaboni lepingu täiendamise ja revideerimise teed? Lepingud peaksid ikkagi ju eesmärke ja üritust teenima, mitte vastupidi?
Idee poolest peaks see tõesti sellisel viisil toimuma, kuid reaalsuses ei ole see võimalik. Mis tahes aluslepingu täiendamine nõuab selle ratifitseerimist kõigis liikmesriikides ja eeskätt Ühendkuningriigis on see täna nii parlamendi kui referendumi kaudu lootusetu. Seni tehtud muudatused süsteemis on minu arvates siiski olnud hädavajalikud, et ei korduks see, mille pärast finantskriis puhkes, ehk tagatud on eeskätt riigieelarve defitsiidi ja koguvõla kasvu piiramine. Belgia näitel on meetmed sellel aastal minu arvates juba toimima hakanud.

Arvestades Lissaboni lepingu valmimiseks kulunud aega, oleks ekspertidel ehk otstarbekas alustada vajalike muudatuste ettevalmistamist, et sobiva poliitilise olukorra tekkides ei kuluks enam tarbetult aega?
Teatud mustandvariandi väljatöötamist tasuks kaaluda tõepoolest. Loodetavasti on sellesuunaline töö ka juba alanud, aga seda ei ole lihtsalt veel avalikuks tehtud. Praegu on siiski peamine tulemüüri tekitamine finantskriisi peatamiseks.

Milline on ELi õiguskindluse olukord laiemalt? Kas selgelt kirja pandud kriteeriume ei eirata ja rikuta mitte laial rindel, kas pole see muutunud ühisürituseks? Maastrichti kriteeriumidega seatavad ja tänase eurotsooni jaoks lootusetud eelarve defitsiidi, valitsuse koguvõla ja intressimäärade tase on vahest kõige eredam näide. Kui ainult kolm riiki neid täidavad ja Saksamaa ja Prantsusmaa tandem aastaid tagasi nende rikkumisega alustas, kas ei oleks siis mõistlikum need kohe ümber töötada, nii et oleks vähemalt lootus ja võimalus, et enamik liikmesriike nende sisse lähiaastail mahub?
Kahtlemata ei ole Maastrichti kriteeriumide rikkumises midagi positiivset. Paraku nõuaks nende muutmine taas kõigilt liikmesriikidelt ratifitseerimist ning nii ongi justkui lihtsam aktsepteerida *de facto* olukorda, kus mõned lihtsalt rikuvad reegleid vähem ja teised rohkem. Lisaks tuleb tagantjärele tunnistada, et Kreekat eurotsooni vastu võttes oli avalik saladus, et tegelikult moonutatakse näitajaid, kuigi isegi selle juures ei mahtunud Kreeka vajalike piirmäärade sisse. Otsustavaks sai selle juures Saksamaa toetus. Täna on Euroopa komisjoni volinik Vivianne Reading pakkunud lahendusena, et tulevikus oleks vaja tugevamat eelarveliitu ehk „eelarveföderatsiooni". Mina siiski ei usu selle tõekssaamisse. Süsteem on jäik ja vajalikke muudatusi on keeruline ellu rakendada.

Kodanike huvi eespool kirjeldatud ESMi ja EFSFi vastu on üsna leige, hoolimata õiguslikest probleemidest ja kulude ning garantiide suurusest, mis näiteks Eesti puhul ulatuvad ligi 2000 euroni inimese kohta.
Inimesed ei ole huvitatud vahest seetõttu, et ei arva ega karda, et see raha võiks kaotsi minna, neile tundub ohtlikuma ja tõenäolisemana euro kui valuuta kokkukukkumine. Muretsetakse, milline doominoefekt tekiks, kui Kreeka peaks eurotsoonist lahkuma. Ma ise arvan samuti, et parim oleks hoida Kreeka eurotsoonis, kuigi ma ei mõista selle majanduslikku loogikat. Ma olen ju ainult vaene õigusteadlane (naerab). Aga juristina mind kahtlemata huvitab, et kui Kreeka lahkumine eurotsoonist peaks vajalikuks osutuma, siis millisel õiguslikul moel seda teostatakse. Leping ei ütle selle kohta ju kuigi palju.

Skeptikud on osutanud, et viimaste aastate institutsionaalsed reformid ja ametisse valitud juhid on pigem olnud samm ELi halvema juhitavuse suunas. Institutsioonide presidendid on pärit probleemsetest liikmesriikidest ja osa neist pole oma kodumaal mitte just kõige populaarsemad või mõjukamad. Näiteid ju iseenesest on: Hermann van Rompuy on pikalt valitsuskriisis olnud Belgiast, Euroopa komisjoni president Barroso on finantskriisis vaevlevast Portugalist, Keskpanga president Draghi on suurtes võlgades Itaaliast ja välispoliitika kõrge esindaja paruness Ashton on Ühendkuningriigist, kus aastatepikkune traditsioon oponeerida nii integratsioonile laiemalt kui ühisele välispoliitika edendamisele. Lisaks sellele kattuvad mitmete juhtfiguuride funktsioonid ning nende tegevus on konkureeriv.
Kuigi päritoluriigid on tõesti sellised, nagu kirjeldatud, on loetletud juhtfiguurid kompetentsed ja oma tööga hästi hakkama saanud. Van Rompuy on suurepärane meeskonna komplekteerija ja juht, Draghi Itaalias sõltumatusega silma paistnud ja kogenud pangajuht, ehk ainult Ashton ja tema juhitav Euroopa välisteenistus on pakkunud mõnetist ainest pettumiseks nii persooni kui institutsiooni tasemel.

ELi üheks ambitsiooniks Lissaboni lepingus oli ka kasvatada oma mõju globaalpoliitikas, viimase paari aasta jooksul on oldud väga aktiivne Põhja-Aafrika ja araabia suunal. Millest selline ootamatu aktiveerumine ja endisest „pehme jõu" kuvandist loobumine?
Arvan, et EL on endiselt välispoliitiline „pehme jõud" ja viimastel aastatel juba toimunud või eskaleeruvates konfliktides on keskne roll liikmesriikide huvidel. Rahvusvahelisi organisatsioone on kasutatud pigem kui „silte" või „tööriistakasti" oma rahvuslike huvide realiseerimiseks – sealt on hea olukorra lahendamiseks vajalik vahend võtta. ELil on selle regiooni tarvis näiteks nn Vahemere poliitika, mis on nüüd mitme aasta järel taas üles leitud.

Küsinud TÜ rahvusvaheliste suhete õppejõud **Viljar Veebel**

Esimene maailmasõda mälestuste kaleidoskoobis

Pikapeale saab sõjast tavaline seisund, millele tsiviilisikud enam eriti ei mõtlegi, sest rahuaja olud hakkavad vaikselt meelest kustuma.

Maria Mälksoo

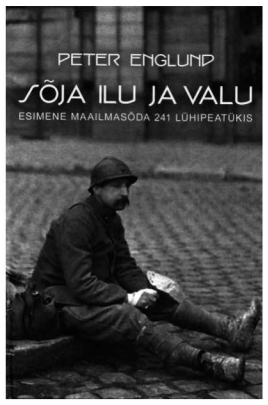

Peter Englund, Sõja ilu ja valu. Esimene maailmasõda 241 lühipeatükis. Tõlkinud Ivar Rüütli, Kujundanud Toomas Niklus. Varrak, 2011. 544 lk.

Kuidas me mäletame sõda, mille tunnistajaid ei ole enam? Kuidas teha niisuguse kaalu ja mastaabiga ajaloosündmus nagu Esimene maailmasõda elavaks ja tunnetatavaks – väljaspool traditsioonilist sõja põhjuste, kulgemise ja tagajärgede narratiivi? Rootsi ajaloolane, ajakirjanik ja rahvusvaheliselt populaarsete ajalooraamatute autor Peter Englund, kes on ühtlasi ametis Nobeli kirjandusauhinda välja andva Rootsi akadeemia peasekretärina, on võtnud eesmärgiks kirjutada Esimesest maailmasõjast just sõda reaalselt kogenud inimeste mälestuste kaudu, mitte traditsioonilise ajaloolase kombel uusi fakte paljastades või seniseid teadmisi värskelt ümber mõtestades. „Sõja ilu ja valu" toob lugejaini paarikümne tavalise inimese, kelle elusaatus sõjas muidugi kõike muud kui tavaliseks kujunes, päevikutes, kirjades ja memuaarides jäädvustatud sõjakogemuse.

Nende seas on ameeriklannast Poola aadlidaam, kes oli sunnitud sõja jalust kolme lapsega tagasi endisele kodumaale pagema ega naasnud Poolasse enam kunagi; saksa koolitüdruk, kes teeb oma noorusele vaatamata erakordselt erksaid tähelepanekuid sõja kohta, tunnistades seda Saksamaa idapiirilt; austraallannast Serbia armee autojuht ja inglannast Vene armee sanitar. Lisaks jala-, ratsa- ja suurtükiväelased ning insenerid Vene, Saksa, Briti, Itaalia, Austria-Ungari, Austraalia ja Osmanite vägedest; Ameerika armee välikirurg, Belgia hävituspiloot, Itaalia mägikütt, Saksa lahingulaeva madrus ja Prantsuse ametnik. Mõni kaotab sõjas elu, teine jala, kolmas aru; mõni kodumaa, ent ühelgi raamatus ristatud lühibiograafiate subjektidest ei jää alles kuigipalju illusioone ega sõja alguse õhinat; ükski ei ole sõja järel see, kes ta oli enne. Autor, kes ise on nimetanud oma raamatut katseks „antiajaloo" vallas,1 käitub suure lõimijana, jälgides päevhaaval sõja algusest lõpuni oma kangelaste elukäiku (ja mõnel juhul selle katkemist) kängitsetuna paralleelselt kulgevaisse lühipeatükkidesse. Tulemuseks on omalaadne kollektiivne sõjapäevik, kust ei kooru välja mitte niivõrd Esimese maailmasõja akadeemiliselt lahti mõtestatud kulg (ehkki mälestuste palimpsest on varustatud autori paljude sisukate kommentaaridega) kui sõja inimlik ja ühiskondlik tähendus inimeste kogemustest lähtuvalt.

Englund lähtub ajalookirjutuse paradoksist, mille kohaselt on tagantjärele tarkuse ning erinevate perspektiivide korjevõimalusega varustatud ajaloolaste ettekujutus kaugete ajalooliste sündmuste kulust terviklikum ja adekvaatsem kui neis sündmusis reaalselt osalenuil; suurte narratiivide konstrueerimise käigus kipub siiski hägustuma sõja igapäevane pale.2 Oma tegelaste lugude esitamine olevikuvormis süvendab „Sõja ilu ja valu" maailmasõjakäsitluse intiimsust ning päevikulisust. Englundi stiil on puhas ning nauditav: autor on suutnud vältida õõnsat paatost ja aitab üldiselt nõtke tõlke toel lugejal loovida oma tegelaste galerii eripalgeliste maailmade vahel.

Raamatu pealkiri läheb esmapilgul vastuollu terve mõistusega – kas siis sõjas saab olla ilu?! Ometi avab Englund õige mitmeplaaniliselt sõja vastuolulise loomuse, sealhulgas selle võlu ja külgetõmbe sõja kaasaegsete jaoks, ning näitab õnnestunult sõda kui erilist meeleseisundit.

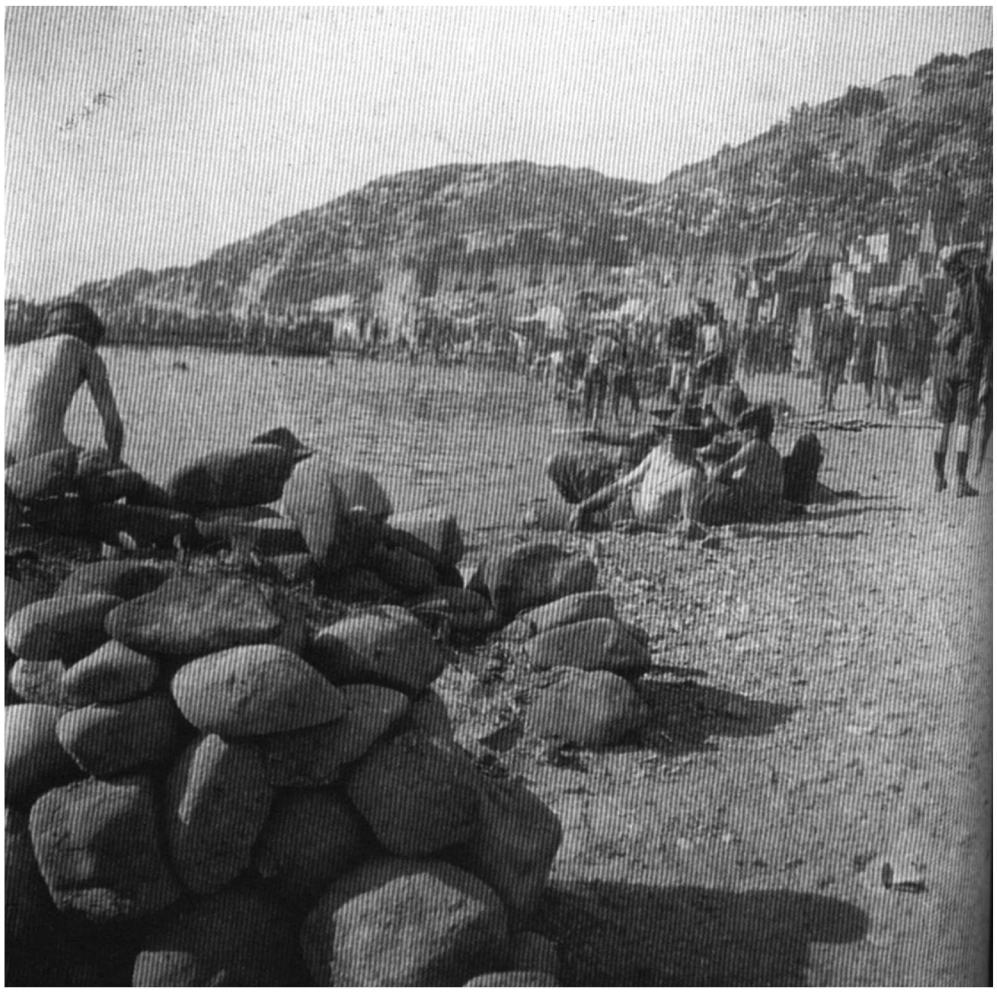

Varud, haavatud ja suplejad läbisegi Anzac Cove'is 1915. aastal. Foto raamatust.

Seejuures ei keskendu ta dramaatilistele lahingustseenidele, vaid paljastab sõja lubadusi ja koledusi selle argipäeva najal. Ilu on rangelt võttes sõjas muidugi vähem kui valu. Kui sõja algust saadab massiline ind, vaimustus ja lootusrikkus millegi uue ja murrangulise järele, kasvab valu intensiivsus sõja kulgedes üha jõulisemas *crescendo*'s. Samas on Esimesele maailmasõjale järgnenu viinud sõjakoledused (ja nende dokumenteerimise) niisuguste sügavusteni, et Englundi kompileeritud sõjakogemuste „valutipud" kahvatuvad näiteks Jonathan Littelli Teise maailmasõja konteksti asetatud monumentaalromaanis „Heasoovijannad" („Les Bienveillantes", 2006) kirjeldatu ees. Päriselt võrrelda neid teoseid mõistagi ei saa, ent omas võtmes eksperiment ajalookirjutuse vallas on need siiski mõlemad. Bestsellerid nagunii. Siiski: kui Littelli peategelane *SS-Obersturmbannführer* Max Aue osaleb või on tunnistajaks uskumatule hulgale Teise maailmasõja võtmesündmustele ja -isikutele, puudutatakse Englundi Esimese maailmasõja loos sõja sõlmsündmusi sageli vaid riivamisi. See ei ole kindralite, poliitikute ega suurte lahingute lugu, vaid rõhutatult ning ilmsesti Prantsuse annaalide koolkonnast sütitust saanud, nn väikeste inimeste lugu.

Kõikide asjade isa ja kuningas

Englundi mittekonventsionaalne Esimese maailmasõja käsitlus taaskinnitab ometi nii mõndki klassikalist tõdemust sõja olemuse kohta. Kõigepealt ilmneb sellest Herakleitose vaimus, et sõda on kõikide asjade isa ja kuningas. Sõda on küll hävitav, ent ka loov jõud, sest raputab alusmüürideni lahti ühiskonnad, kultuurid ja poliitika, mida ta puudutab, sundides peale suured muutused. Esimene maailmasõda tuulas põhjalikult vana imperiaalselt maailmakorda, rebis maski seniselt klassisüsteemilt, vallandas sotsiaalse revolutsiooni ja äärmusliku natsionalismi ning sünnitas uusi tehnoloogiaid ja riike. Seejuures määrasid selle näo ja kulu just omavahel kisklevad Euroopa imperiaalvõimud ning üha jubedamate sõjapidamisvahendite katsetamine. See sõda oli tõepoolest, nagu tõdes noor Briti armee jalaväelane Alfred Pollard novembris 1914, „kolossaalne sõda, mis ähvardas maailma teistpidi keerata; mis ähvardas, pigem *lubas* – mõned hurraatasid just seepärast: sõda tõotas põhjalikku ja radikaalset muutust". See lubadus meelitas ja peibutas paljusid, andes võimaluse oma ettemääratud sotsiaalse rolli ahtusest ja igavusest välja murda, kogeda midagi erilist ja „tõelist", saada osa „põlvkonna suurimast seiklusest". Nii lootis ka seiklusaldis austraallanna Olive King, kellest sõjas sai Serbia armee autojuht, äratada oma hinge "sellest kõikeneelavast tardumusest"; nii ootas Alfred Pollard oma esimest rünnakut juunis 1915 magusa ärevusega nagu laps sünnipäevahommikut.

Sõja alguse elevusest ja ettekujutatud ülevusest ei jää aga midagi järele, kui lapsed hakkavad surema tüüfusesse ja nälga ning seni truult teeninud hobused tuleb sõdurite söögiks tappa; kui kangelastest saavad mädanevad kangelased ning surijate suud „täituvad ja tühjenevad inimese jõuetute liigutuste taktis arvutute kärbestega". Nagu Prantsuse armee jalaväelane René Arnaud tõdeb, on sõda lõpuks siiski ilus vaid kindralite, ajakirjanike ja õpetlaste silmis. Reamehed kogevad järjest rünnakute mõttetust: kus suure hulga elu hinnaga saavutatakse rindejoone mõnesajameetrine nihutamine ühele või teisele poole. Vastuoksa romantilisele sõjapaatosele on sõja reaalsus hall ja „mitte ainult oma igapäevasuses, vaid ka koloriidis". Tegelikes sõjasurmades puudub ülevus.

Itaalia armee mägikütt Paolo Monelli märgib oma päevikus oktoobris 1916: „Kui me sureme, siis sureme maailmast äralõigatuna, tundega, et tegelikult ei huvitu meist keegi. Olles eneseohverdamise mõtte ees heitunud, soovitakse vähemalt, et ohverdus toimuks pealtvaatajate silme all. Oma maa eest surra tuleks ikka nii – langeda päikese käes, selge pilguga, ...lahtisel laval: kuid siin sarnanetakse pigem surmamõistetud mehele, kes kägistatakse salaja." Kui sõja alguses valitseb elev lootus, nagu annaks sõda inimestele erilise elusolemise tunde, ja ajuti seda ilmselt surmahirmu tagant piitsutatud sugutungi ajel nii ka kogetakse, paljastub sõja lõpuks oodatud uue tõelisuse asemel hoopis kõige seni tuntu kahvatu jäljendus. Nagu saksa koolitüdruk Elfriede Kuhr 1918. aasta juulis märgib, valitseb kõikjal *Ersatz*: kohvi jaoks on registreeritud 511 aseainet, vorsti valmistamiseks 837 heakskiidetud lihaasenduspreparaati.

Clausewitzi kaja

Englundi käsitlusest õhkub läbivalt ka „sõdurfilosoof" Carl von Clausewitzi terast tähelepanekut, mille kohaselt kipub sõda ületama talle algselt seatud eesmärke, väljudes inimeste kontrolli piiridest ning alludes lõpuks ikka oma loogikale, mitte teenides sõjaplaneerijate poliitikat. Esimene maailmasõda on õpikunäide sõja alustamise lihtsusest emotsioonide laineharjal – ning selle lõpetamise tohutust keerukusest. Sõja paradoks ongi, et vahel hävitatakse sõja käigus just see, mille pärast üldse sõdima hakati. Mõttetud purustused ja hävitustöö eskaleerub ning sõjast saab „sügavalt irooniline nähtus, mis muudab sageli seda, mida soovitatakse säilitada, soodustab seda, mida soovitakse takistada, lammutab seda, mida soovitakse kaitsta". Vene ratsaväelane Vladimir Littauer meenutab 1914. aasta augustis: „Me rüüstasime ja hävitasime ja vihkasime hiljem selle omaksvõtmist."

Englundi punutud mälestuste põimik näitab õnnestunult, kui kiiresti sõja „tegelik" ja „tõeline" põhjus kaob sõdimise fakti varju; kuidas sõjast saab asi iseeneses. Sõda on kokkuvõttes liiga suur ja keeruline, et inimene saaks seda oma kontrolli all hoida. Pidurdamatus võidutuhinas kaldutakse ohverdama kõike. Lõpuks purustab aga sõda inimeste ettekujutused ja lootused niisamuti, nagu sõjas lastud mürsud kisuvad puruks sõdurite keha. Ilmselt on raske leida teist ajaloosündmust, kus ootuste kõrgelennulisuse ning lõpp-plaanis pettumuse sügavuse vahel oleks vahe olnud nii suur nagu Esimese maailmasõja puhul.

Üleminekukogemus ühiskondlikus mõõtkavas

Englundi käsitlus sõjast kui erilisest liminaalsest meeleseisundist on nähtavalt tõukunud Ameerika kultuuriajaloolase Paul Fusselli omanäolisest analüüsist Esimese maailmasõja rollist ajaloomälus.3 Liminaalsus tähistab kultuuriantropoloogias vaheetappi üleminekuriitustes, kus vanad hierarhiad ja struktuurid mängitakse ümber ning traditsiooniline autoriteet võib sattuda ohtu.4 Viimane kehtib iseäranis just suure skaala liminaalolukordade nagu sõjad ja revolutsioonid puhul, kuivõrd naasmine algolukorda ning juurdunud võimusuhete ülekinnitamine on sõja oma loogika sissemurdmise tõttu sõja lõppemisel (ehk postliminaalses faasis) märksa ebatõenäolisem kui taasühinemine väikeste inimgruppide siirderituaalide korral, mida uurisid liminaalsuse kontseptsiooni verminud antropoloogid. Nii suures kui väikeses mõõtkavas on aga liminaalsus märkimisväärse ühiskondliku uuendamispotentsiaaliga nähtus.

Kõik sõjad on oma olemuselt üleminekukogemus. Esimene maailmasõda ehk iseäranis, nagu on kujukalt näidanud Englundi käsitluse eeskujuks olnud Fussell. Sõjad märgivad ajastute lõppu ja uute algust. Nagu liminaalsuselgi on sõdadel oma iseloom ja loogika, mis ei ole taandatav ühelegi teisele ühiskondlikule ilmingule. Sarnaselt antropoloogide kirjeldatud liminaalfaasiga on sõda suure määramatuse ja ebakindluse olukord, mis võib ühiskondlikud struktuurid ning rahvusvahelise süsteemi põhjani läbi raputada. Erinevalt väikese mõõtkavaga siirderituaalidest ei pruugi sõja lõpp aga markeerida taasühinemist traditsioonilise maailmaga, vaid üleminekukogemuse käigus sündinud uus kord jääbki ühel või teisel moel püsima. Lähtudes vaatepunktist, mille kohaselt oli Teine maailmasõda sisuliselt oma eelkäija jätkusõda, näeme, kui pikale võib suures sotsiaalses plaanis venida sõda kui üleminekuprotsess.

„Sõja ilu ja valu" ajaloo- ja mälukirjanduslik õnnestumine seisnebki Englundi võimes peegeldada sõda kui piiriloleku kogemust, kus inimesed ei ole enam endised – ent pole veel ka päriselt uuenenud; kus vanad institutsionaalsed tugipinnad on lagunemas, aga uued ei ole veel tekkinud. Mitmed Englundi sõdalased kogevad Esimest maailmasõda kvintessentsiaalse piirkogemusena, ajana väljaspool

head ja kurja. Sõda on „tunne, et oled tundmatu nukunäitleja kätes olev marionett, ja see tunne rahustab mõnikord südant, nagu oleks saabunud surm ise," tõdeb Itaalia armee mägikütt Paolo Monelli, illustreerides oma nendinguga liminaalsele kogemusele tüüpilist kalduvust otsida kõigi väärtuste ümberväärtustamise keskel pidepunkti väljastpoolt traditsioonilise maailma toetusvõrgustikku. Englundi koostatud mosaiik näitab ühtlasi kujukalt, mida teeb inimestega pikaleveninud, äärmuslik ja ulatuslik liminaalolukord nagu maailmasõda; kui raske on sealt „endisena" väljuda ning tegelikult luua „uut normaalsust". Sõja jälg on pöördumatu – „ja see kammitseb meie mälestusi igaveseks" (Monelli). Nii peavadki kannatuste tapalavalt maha astunud tõdema, et nad ei ole enam samad inimesed (Arnaud), tuues meelde Esimese maailmasõja kirjanduslike klassikute Remarque'i ja Hemingway kibemagusa kadunud sugupõlve kujundi.

Sõja iroonilisus väljendub ka erakordse muutumises tavapäraseks: pikapeale saab sõjast tavaline seisund, millele tsiviilisikud enam eriti ei mõtlegi, sest rahuaja olud hakkavad vaikselt meelest kustuma (Elfriede Kuhr). Muidugi avaldub siin ka inimeste sünnipärane vajadus luua endale nn normaalsus igas olukorras, kujundada endale „argipäev ka äärmuslikes oludes" (Michel Corday). Sõjakoleduste kiuste inimeste väärikuse au sees hoidmine (näiteks püüdes oma langenuid minimaalsegi sündsusega matta) on selle üks väljendusi. Isegi kaevikuis on alles aumehelikkuse riismed: nagu selgub Vladimir Littaueri mälestustest, järgisid sakslased ja venelased Esimeses maailmasõjas vaikivat kokkulepet teineteise väliköökide pihta mitte tulistada.

Polüfooniline ajalugu

„Sõja ilu ja valu" on mitmehäälne ajalugu, kus sõna saavad mõlemast soost, eri rahvusest ning ise vanuses (ehk küll valdavalt väga noored) inimesed, kes kogevad sõda oma mitmesuguste eelarvamuste pinnalt küllalt erinevas rollis. Englundi käsitlus avardab ka traditsioonilist läänerinde kaevikusõja-keskset ettekujutust Esimesest maailmasõjast, tuues sõjamälestuste kaudu sisse sõjatandrid Alpidest, Balkanist ja idarindest Mesopotaamiani. Muu hulgas näitab autor, kuidas Aafrika geograafia külge poogitakse Euroopa suursõja loogika, kui Ida-Aafrikas otsib oma kümme tuhat relvil meest üksteist „piirkonnas, mille pindala vastab Lääne-Euroopale, kuid kommunikatsioonid pole võrreldavad", kus „kõige raskem pole mitte vaenlase alistamine, vaid temani jõudmine".

„Sõja ilu ja valu" ei ole küll rangelt võttes „romaniseeritud memuaarid nagu kõik memuaarid ja peaaegu iga romaan" (Jaan Kross), ent mõjub siiski enamana kui pelgalt sõjamälestuste kollaaž. Kui Erich Maria Remarque ja Ernest Hemingway romaniseerisid vahetult oma sõjakogemuse, siis Englundi loodud mosaiik annab märksa kirevama pildi Esimese maailmasõja jäljest seda kogenud inimeste elus, ehk küll Esimese maailmasõja sündmuste jada taaselustamiseks tasub ilmselt siiski pöörduda lakoonilisema ja traditsioonilisema ajalookirjutuse poole. Oma õnnestunud katses lõimida sõda eri rindeil ja tandreil kogenute muljeid, meeleolusid ja elamusi, nii ülevaid kui võikaid, on Englundi teose põhihoovus ennekõike humanistlik. Sõda on koos kõigi oma koledustega ikkagi läbinisti inimlik asi – ja sestap alati ühtaegu peibutav ja pelutav. Raamatu lõppsõnum Esimese maailmasõja otsustavast rollist Adolf Hitleri poliitikuks hakkamisel annab koodi Englundi põhiteesi mõistmiseks: Esimene maailmasõda oli võtmetähtsusega sündmus Euroopa ajaloos. Enamgi veel, see sõda oli XX sajandi katastroofide läte, kuna ilma Esimese maailmasõjata poleks olnud ka Teist, vähemalt mitte sellisena, nagu seda teame. Maailm, kus praegu elame, kannab endiselt selle suure sõja pitserit.

1 Vt pikemalt http://www.peterenglund.com/beauty_and_sorrow_FAQ.htm.
2 Vt Peter Englund, Remembering the First World War: Touched from a distance. – History Today 2011, kd 61, nr 11.
3 Vt Paul Fussell, The Great War and Modern Memory (Oxford: Oxford University Press, 2000 [1975]).
4 Vt Arnold van Gennep, The Rites of Passage. The University of Chicago Press, Chicago, London 1960; Victor W. Turner, The Ritual Process. Structure and Anti-Structure. Penguin Books, Harmondsworth 1969.

Kas eestikeelne Arendt on ikka Arendti nägu?

Arendti traditsioone lõhkuv lähenemine frustreerib ja sunnib kaasa mõtlema ning omaenda lähtekohti üle vaatama kõik poliitilise mõttega kokkupuutunud.

Aro Velmet

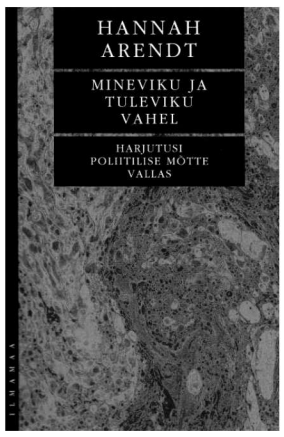

Hannah Arendt, Mineviku ja tuleviku vahel. Tõlkinud Liisi Keedus ja Ene-Reet Soovik, toimetanud Katre Ligi. Kujundanud Eve Kask. Ilmamaa, 2012. 392 lk.

Alustada Hannah Arendti eesti keelde tõlkimist tema elu lõpukümnendil valminud esseekogumikuga „Mineviku ja tuleviku vahel" on ilmselgelt provokatiivne otsus. Kurjuse banaalsusest ja totalitarismi lätetest ei ole kaheksast „mõtteharjutusest" koosnevas kogumikus pealtnäha palju juttu. Provokatiivsus sobib siia konteksti aga hästi, sest traditsiooniliste mõttemallide eiramine ja hallolluse aktiivne, kuigi sageli ebamugav ergutamine on Arendti üks põhilisi tunnusjooni.

Arendti kõige mõjukamad teosed on ilmselt „Inimolemise tingimused" („The Human Condition"), „Totalitarismi lätted" („The Origins of Totalitarianism") ning ka väljaspool riigiteaduste ringkondi laialt tuntud "Eichmann Jeruusalemmas" („Eichmann in Jerusalem"), kust pärineb ka kuulus (ning sageli valesti mõistetud) termin „kurjuse banaalsus". Loomulikult käsitleb Arendt oma põhiküsimusi – modernsuse probleem, poliitika roll ühiskonnas ning arutelu ja intellektuaalse tähtsus poliitilise vabaduse saavutamisel – kõigis oma teostes, sealhulgas ka „Mineviku ja tuleviku vahel".

Üldjoontes annab esseekogumik hästi edasi Arendti vaadete põhilise väärtuse nii erialasele kui üldhuvilisele lugejale: Arendti traditsioone lõhkuv lähenemine frustreerib ja sunnib kaasa mõtlema ning omaenda teoreetilisi lähtekohti üle vaatama kõik poliitilise mõttega kokkupuutunud. Arendti esseedest võib leida mõttekäike, millega liberaalse teooria pooldajad hetkega nõustuksid, aga ka selliseid, mis on pigem lähedased (neo)marksistliku ja kriitilise teooria järgijatele. Lõpuks leidub Arendti tekstides ka jooni (küll varjatumalt), mida võiks nimetada ka konservatiivseteks. Lühidalt: Arendt sunnib ennast aktiivselt lugema, kuna ta ei järgi ühtegi tuntud mõttemalli, vaid laenab kõigilt ning ühtlasi lõhub kõiki kivistunud mõtteviise.

Võtkem näiteks Arendti modernsusekäsitluse. Massiühiskonna kriitika, kultuuri muutumine tooteks, mille põhiline eesmärk on meelelahutus või hoopis tarbija sotsiaalse staatuse tõstmine (lk 248–253) kõlab tuttavalt igaühele, kes on tutvunud Frankfurdi koolkonna kriitiliste filosoofidega. Essees haridusest on keskendutud aga autoriteedi (järjekordne väga spetsiifilise tähendusega mõiste, mille arendtlikku tähendust oleks võinud näiteks joonealuse märkusena selgitada) kadumisele modernses ühiskonnas ning selle tähendusele poliitilise diskussiooni ning avaliku elu devalveerumise seisukohast, mis võib tunduda, sõltuvalt lugeja ootustest, kas konservatiivne või hoopiski liberaalne. Ühelt poolt kritiseerib Arendt nagu paljud konservatiivid pragmatistlikku ehk tegevusele orienteeritud pedagoogikat, traditsiooni, religiooni ja autoriteedi asendumist modernse ebakindlusega; teiselt poolt aga rõhutab avaliku ja erasfääri eraldatust ning poliitilise pluralismi olulisust, küsimusi, mis on liberaalses poliitikateoorias kesksel kohal. Niisiis, palju tuttavat, aga ootamatutes kombinatsioonides, mis ei võimalda kellelgi Arendtiga järele mõtlemata lihtsalt nõustuda.

Hannah Arendt NETIFOTO

Seda enam on oluline märgata esseekogumiku alapealkirja „Harjutusi poliitilise mõtte vallas". Kontseptuaalse suletuse vältimine on Arendti mõtte üks põhielemente. Pluralism on poliitika põhiolemus ning see peegeldub ka Arendti esseedes. Tema modernsuse käsitlus ei ole üksnes pessimistlik vaid ka deklaratiivne ning generatiivne: modernsus, nagu kõik ulatuslikud muutused, käsitlevad endas ohte nii poliitilise praktika kui ka igapäevaelu jaoks ning Arendt teadis seda väga hästi – oli ta ju Teise maailmasõja õudustega isiklikult tuttav. Kuid see ei tähenda, et meil tuleks resigneeruda minevikuihalusse või konservatismi, vastupidi, Arendti mõtte keskmes on pideva poliitilise aktiivsuse, uuenemise ja diskussiooni vajadus. Küsimusele „mis on vabadus?" vastab Arendt, et vabadus on „tardumuse ja ettemääratud huku" vastand, „puhas alustamise võime, mis hingestab ja innustab kõiki inimtegevusi" (lk 205), tegutsemine, mis lähtub oma olemuses sellest, et „sündivus", fakt et igal hetkel sünnib maailma tuhandeid veel sotsialiseerimata olendeid, muudab iga protsessi tinglikuks ja poliitilise diskussiooni abil muudetavaks. Reaalsuse, ka intellektuaalse reaalsuse tinglikkus ning inimeste võime oma reaalsust taasluua on kindlasti mõte, millele peaaegu iga mõtleja võib teoreetilisest suundumusest hoolimata alla kirjutada. Eriti, kui meeles pidada, et ka selle veendumuse esitab Arendt provokatsioonina, millele võib ka vastu vaielda.

Aga ikkagi, see esialgne provokatsioon, otsus tõlkida kõigist Arendti teostest eesti keelde esimesena just nimelt „Mineviku ja tuleviku vahel". Kriitilise meelega lugeja võiks siinkohal välja tuua kaks probleemi: esimene neist puudutab Arendti mõistmist, teine tema teoste kasutamist. Alustagem mõistmisest.

Esseekogumikega nagu loengusarjade ja intervjuudegagi kaasneb paratamatult lihtsustamine ja skemaatilisus: loogikat, mida monograafia vormis annab peaaegu piiramatult arendada, nüansseerida ja kvalifitseerida, ilma kadudeta esseedeks ei tõlgenda. Eriti probleemaatilised on klassikute hilised esseekogumikud („Mineviku ja tuleviku vahel" avaldati 1961. ja täiendatult 1968. aastal, seitse aastat enne Arendti surma), kuna küpse ja kristalliseerunud mõttemaailmaga filosoofid võivad kasutada väga spetsiifiliste tähendustega termineid, mida alati ei seletata. Lugejale, kes alustab Arendtiga tutvumist sellest esseekogust, võib näiteks teose esimese essee Marxi kriitika tunduda lihtsustav ja Marxi positsiooni karikeeriv. Arendt ei selgita oma terminoloogiat: mis vahe on „tööl" ja „tegutsemisel" (*action*), jääb selles essees lugeja mõistatada. Loomulikult kumab kogu essee tagant Arendti filosoofilisim teos „Inimolemise tingimused", mille keskmes on tegeva elu (*vita activa*) lahkamine, ning selle komponentide, tootva töö (*labor*), loova töö (*work*) ning tegutsemise (*action*) lahkamine. Kuna Arendt opereerib nende eristustega kogu teose vältel, on need terminid teose mõistmiseks kriitilise tähtsusega – ometi leiab ülevaate „Inimolemise tingimustest" alles teose järelsõnast. Niisiis, puhtalt esseedele toetudes ei jää arusaam Arendti loogikast mitte ainult skemaatiliseks, vaid sageli lihtsalt ebatäielikuks, kuna lugejal puudub kontekst, mille abil tajuda, milliseid termineid kasutab Arendt n-ö tavatähenduses ning millised on võtmeterminid.

Siit ka teine probleem: mõelgem, kes on „Mineviku ja tuleviku vahel" kõige tõenäolisemad lugejad. Eeskätt ilmselt filosoofia, sotsioloogia, riigiteaduste ja ajalooteaduste tudengid, lisaks ehk lihtsalt laia silmaringiga intellektuaalid. Öökapiraamatuks „Mineviku ja tuleviku vahel" ei sobi (ja miks peakski?). Mida võiks ühelt konkreetset mõtlejat tutvustavalt teoselt oodata? Mitte ainult ülevaadet filosoofi intellektuaalsest panusest vaid ka hea lähtepositsiooni andmist teooria rakendamiseks, akadeemilisse arutellu sisenemiseks. Teisisõnu: Arendti lugeja ei peaks raamatut käest pannes mitte lihtsalt aru saama, miks on tegu poliitikateooria klassikuga, vaid olema relvastatud infoga, mille abil mõista ning kriitiliselt lahata teisi tekste, milles on Arendti mõtteistlähtutud, neid kritiseeritud või edasi arendatud.

Hea näide kontekstitundlikust valikust on Michel Foucault' teosed: 2005. aastal tõlgiti nii „Seksuaalsuse ajalugu" kui ka „Teadmiste arheoloogia" (varem oli tõlgitud „Hullus ja arutus" ning valik esseid kultuuriajakirjades). „Seksuaalsuse ajalugu" on hädavajalik teos ükskõik millise soouuringute valdkonnaga tutvumiseks ning „Teadmiste arheoloogia" aitab mõtestada peaaegu kõiki teisi Foucault' kirjutisi. Tõlketeoste valik peegeldab Foucault' vastuvõttu akadeemilises maailmas, mistõttu on nende teoste kasutegur erakordselt suur: närinud ennast läbi emakeelsest Foucault'st, on lugejal lihtsam opereerida võõrkeelsetes tekstides, kus „diskursusi" ja „võimutehnikaid" lendab vasakult ja paremalt. Loomulikult ei peaks retseptsioon olema tõlgitava teose valikul kõige olulisem tegur, aga abi on sellest kindlasti.

Kuna Foucault juba jutuks tuli, siis meenutagem, et „Avatud Eesti raamatu" sarjas on ilmunud ka üks Foucault' esseede ja intervjuude kogumik "Teadmine, võim, subjekt", koostajaks ja kommenteerijaks Marek Tamm. Tänu heale toimetajale ja ajastusele on kogumik õnnestunud: see annab hea ülevaate Foucault' mõtte arengust, järelsõna osutab nüanssidele, mis võiksid esmalugejal märkamata jääda, ning Foucault põhitekstide eestikeelne olemasolu tähendab, et ka süvenenum lähenemine on võimalik. Arendti puhul on olemas väga hea järelsõna, põhiteosed aga puuduvad.

See viga kindlasti tulevikus parandatakse ning võib olla kindel, et konteksti ja täpsustused leiab eestikeelne Arendti-huviline senikaua kas järelsõnast või saab õppejõu käest. Saan aru, et kultuurkapital ei ole kummist ning et esseekogumike avaldamine annab kõige laiema pildi mõistliku hulga eurode eest. Ometi tuleb mul ikka ja jälle meelde, kuidas minu huvi Arendti vastu äratas just nimelt ülikoolis „Totalitarismi lätete" kolmanda osa „lahtipakkimine" ning süvenemine ühe küsimuse analüüsi, mida „Mineviku ja tuleviku vahel" esseeformaat pole võimaldanud. Tasub mõelda, kas saaks ka teisiti.

Unenäokoerad singirullide kallal

Tarmo Teder PIIA RUBER

Merlin Piirve

Tarmo Teder Keedetud hinged. Toimetanud Rein Põder. Kujundanud Tiina Sildre. Eesti Raamat, 2012. 127 lk.

Saare mehe Tarmo Tedre jutukogu „Keedetud hinged" koosneb nagu iga „Jumaliku komöödia" osagi kolmekümne kolmest tekstist ja on jaotatud kaheks: esimene ongi toosama „Keedetud hinged" ja teine on nimestatud „Silma tagant". Kogumiku struktuur on paradoksaalne: vaatad ühtpidi ja näed mingisugust laienemist, näed nagu õhulist kellukeselõikelist seelikut, ja siis vaatad ja näed hoopiski kokkutõmbuvat vahvlijäätist. Loomulikult on sellised võrdlused täiesti kohatud, sest külma maiuse ega lehvivate naiselike riietusesemetega ei ole Tedre jutukogul mitte midagi pistmist. Aga et Teder on avameelne ja valehäbitu, võin mina Tedre tekstidest kirjutades vist niisamasugune olla. „Keedetud hinged" on toore, tihti isegi ropu, kuigi väga mitmekülgse sõnakasutusega, pritsiv-provotseerivalt avameelne, õrnahingelisele ärritav ja samas parasjagu segane. Jutuvoog jookseb pisikeseks kokku, aga teraselt jälgides ei ole kogumik üldsegi mitte ahenev, üldsegi mitte alt kitsenev, vaid hoopiski teistlaadselt koonusjas, mis suisa väikesest suureks saab.

Avarduv ja veniv ja aina lappavam on „Keedetud hinged" sellepärast, et lood lähevad üha absurdsemaks. Mida see tähendab? Langeme hetkeks ehk kirjandusteaduslikku raugesse rahusse. Nagu me teame, võime ilukirjanduslikud tükid laias laastus jagada kaheks: esiteks reaalseteks ehk mimeetilisteks ehk tegelikkust matkivateks ning teiseks fantastilisteks, s.o tegelikkusest irduvateks. Tedre „Keedetud hinged" kulgeb raudse järjekindlusega mimeetilisest fantastiliseks. Või „fantastiline" on vahest väär adjektiiv nende tekstide iseloomustamiseks, paremini sobiksid sõnad „kentsakas" või „unenäoline". Aga see selleks. Lisaks sellele n-ö avardumisele on kogu ka ahenev, kitsaks kiskuv, kokkutõmbuv ja seda seetõttu, et novellidest saavad kogu jooksul tegelikult miniatuurid, väga sõnasäästlikud, lakoonilised tükid. Pikkadele heietustele järgnevad lühikesed ja väga lühikesed proosapalad. Seega on kogu natuke ebaühtlane, kuigi see otseselt – usun – lugejat ei häiri. Ja imelikul kombel on Tedre pikemaid jutte hoopiski lihtsam lugeda kui lühikesi.

Tarmo Tedre (enese)iroonilised teemad on mõneti tuletatavad Tedre kui reaalse, lihast inimese elust. On ta ju sõnanud, et on kirglik kalamees ja armastab jalgpalli. Palju on neidsamuseid teemasid ka novellikogus (kas või „Pohlaku ja Remsuga Hiinas ja Eestis"). Rohkelt on teoses alkoholi (liig)tarbimist. Peategelased on tihti äbarikud ja topakad, tegelaskond üldiselt kirju. Aga mitte kirju kui gaudílik mosaiik, vaid pigem kirju nagu tähniline villasokk, sest karakterid on kõik ikkagi omavahel sarnased. Kõrvaltegelaste hulka eksivad ära tänapäevased eesti kirjamehed (näiteks Sauter või Rooste jne), mitmed poliitikud (Kelam) jne. Tegelaskond on selline pooletoobine, vahel räuskav ja laaberdav inimpall, kes alati sekeldustesse satub või imelikkusi harrastab. Nii et kokku moodustab „Keedetud hinged" paraja edasitagasi loksuva kompoti, mis vahel lausa iiveldama ajab, justkui esiknovelli peategelasel juhtub, kui tema mõrvakatse ebaõnnestub. Suur loksumine, pööritus ja iiveldus domineerivad mehe kogus, nagu kinnitavad pealkirjadki: „Baikali pööritus", „Iiveldus", „Ajude loksumine". Ning, nagu juba mainisin, palju kirjeldab Teder vägijookide pruukimist, mis ka teatavas mõttes igasugu keha- ja vaimupöördeid esile kutsub. Lugeja vaim võib pöörlema hakata Tedre n-ö unenäolisemaid tükke lugedes, näiteks tekstis „Kuidas mu koerad välismaa kaubamajas sõid" on tegevustik nii segane, et võtab lugejal rinna alt õõnsaks: inimesed on programmeeritud ringi lendama, minategelase koerad ja koerte vaimud toituvad delikatessidest ja lõpuks sekkub tegevusse Jan Kaus, kes Liivalaia tänaval minategelase kallal võtab. Sedasi vigurdab Teder eriti hea meelega.

Ja siis kogu selle suure viinajoomise ja veiderdamise sisse satub vahel mõni väide, mis mõttesse juurdub ja muhelema paneb, näiteks novellis „Jaanuar 2007", mis on kirjutatud professor Toomas Liivi mälestuseks, on kirjas sellised sõnad: „„Mis on keerulisem – kas meri või kirjandus?" juurdles Kiil oma võrdluses mõnuledes ega tahtnudki mingile selgusele jõuda" (lk 73). Siin pakub Teder meile midagi väga olemuslikku, nimelt ilukirjanduse ja ilukirjandusest mõtisklemise / sellest kirjutamise võtme. Lugemine, loetu analüüsimine ja sellest kirjutamine on Tedre sõnutsi mõnulemine. Ilukirjandus on igikestev mõnulemine, mis ei päädi mitte mingi lõplikkusega, ei jõua kunagi mingi üheainsa lahendini. See on alati kobrutav, ikka lustlik. Selliseid seiku Tedre kogus naudin enim.

Vahepeal paneb Teder minu kui lugeja urisema. On labane ja rõve (võtkem kas või „Hiirte Vaimud Ahju peal", kus matslik ema pojale sündsusetuid lubasid annab, või „Manifest", kus miilits luuletaja käsikirja tolle enda lahkel loal tualettpaberina kasutab). Siis aga on ta nii ägedalt teravmeelne, et nõrganärvilise lugemisisu naaseb. Vaadakem kas või miniatuuri „1978. aasta maikuu Looming", kus lugejat õrritatakse ühe „pattu tegeva" eesti kirjaniku initsiaalidega (patt seisnes sümboolses sülitamises mainitud ajakirjale). Või siis tore seik novellist „Paekiviring ja vihane kotkas", kus minategelane kotkast kartma hakkab ja sõnab: „Noh, ja selles täiesti õigustatud kartuses läkski mul pilt eest ära, nagu inimestel siin elus ikka aeg-ajalt varem või hiljem juhtub (lk 122). Märkisin, et Teder kirjutab palju joovastavast märjukesest, ühe kurioosse seiga võib välja tuua ka pihtimuslikust novellist „Mina ja viin", mis kurblõbusatest tükkidest lausa pungitab: „Olin just naisest lahutanud ja katlamajast päevalehte (milline huvitav vangerdus – minu märkus, M. P.) tööle läinud, kui jõin Lillekülas ühe maalikunstnikust psühhiaatriga, kes oli insuldi tõttu hullumajast vallandatud ja põdes oma inimeste päästmise missiooni luhtumist. Võtsime kõvad viinad, aga hommikul, küllap jälle minu teravmürgise keelepruugi tõttu, tahtis ta mind ära kägistada. Mäletan, et mul oli tõesti tegu, et sellest salamisi, selja tagant heidetud lasso haardest välja pääseda. Maadlesin elu nimel, köis ümber kaela, seal ligasel Lilleküla kartulimaal" (lk 51). Selliseid dünaamilisi halenaljakaid seiku on Tedre kogus hulganisti.

Eriliselt magus on jutte lugeda siis, kui finaalid on *deus ex machina*. Tedre lõpud tihti sellised on. Näiteks novellis „Kammelja asemel" tõmbab minategelane kala asemel veest välja lambasarnase sauruse, kes padavai püüdja juurest plehku paneb. Jutt aga lõppeb lugeja jaoks täieliku pettumusega (mis küll muigama paneb): „No, aga nagu alati kadus mu mälu siis ära" (lk 103). Nii et sauruse edaspidisest käekäigust ei tea me mitte kui midagi. Loos „Iiveldus", mida enne juba põgusalt mainisin, läheb peategelane vaenlast tapma, ent ettevõtmine ebaõnnestub, loo lõpuks selgub, et vaenlase süda seiskus selsamal päeval. Kihvt lõpp on ka novellil „Valesüüdistus", kus külakogukond lubab minategelase päikesetõusu ajal ära keeta, vangistatud peategelane aga pääseb imekombel vabadusse ja teeb järgmist: „Mööda sooserva pika kaarega minnes jõudsin hilisöisele trammile, rääkisin konduktori ära ja sõitsin minema kaugele Euroopasse" (lk 95).

Kokkuvõtlikult söandan öelda, et Tedre novellikogu on täis segaseid ja purjakil avaldusi, see on kaasakiskuv ja vahel labane, see on kui suurde seelikusse riietatud vahvel, mis roppusi ja ilmatõdesid puistab. Ja nii ongi, tederlikult lõpetan: „Aga pole mõtet siin enam edasi seletada" (lk 122).

Isiklik ja põhjalik Rein Taagepera

Aivar Kull

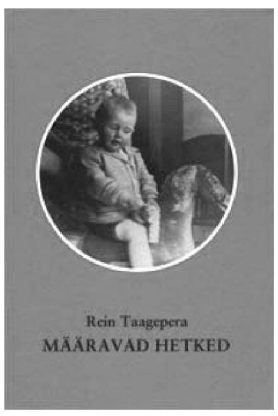

Rein Taagepera, Määravad hetked. Mälestusi aastani 1960. Fotod autori erakogust. Sari „Palju aastaid", Ilmamaa, Tartu 2012. 650 lk.

Mind paluti kõnelema ilmselt seepärast, et olen seni Rein Taageperast juba mitmel korral kirjutanud, arvustasin aastal 2000 tema raamatut „Soomeugri rahvad Venemaa Föderatsioonis", võtsin sõna ühe tema Akadeemias ilmunud artikli puhul ja nüüd 10. mai Tartu Postimehes tutvustasin ka tema värsket mälestusteraamatut.

Aga eks iga kriitik tahaks lihtsa tutvustamise kõrval ka natuke kritiseerida. Ja siin jäin ma Taagepera raamatuga päris hätta, sest ei osanud sõnastada ühtegi tõsisemat kriitilist etteheidet ega vihjetki. Vaatasin, et olen üldse arvustanud üle 30 raamatu mälestusi, ka päevikuid ja kirjavahetusi, aga julgen arvata, et Rein Taagepera memuaarid on olnud nende hulgas üks kõvemaid pähkleid.

Mälestusi arvustada on ju ikka natuke raske, sest kergesti tekib tunne, nagu tahaksid arvustada teise inimese ELU.

Rein Taagepera raamatu puhul on see tunne isegi tavalisest tugevam, sest tema mälestused on põhiosas tõepoolest väga eraelulised ja isiklikud, hõlmates peamiselt autori esimest kahtekümmet seitset eluaastat, mõne kõrvalepõikega hilisemasse aega. Siin on mitmeid autori luulekatsetusi ja päevikukatkeid, palju puhtisiklike emotsioonide, elamuste ja kogemuste jäädvustusi. Teiselt poolt läheneb see raamat oma põhjalikkuselt, faktitäpsuselt ja süvitsi mineva eluloo-uurimusliku kallaku poolest tõsisele teadustööle. Autori isapoolne sugupuu on välja uuritud 250 aasta ulatuses, peaaegu Põhjasõjani välja. Ja näiteks autori venna Arvo (1927–2007) elulugu on peaaegu nagu omaette biograafilis-psühholoogiline lühimonograafia.

Nii et, jah, kui Rein Taagepera oleks avaldanud oma raamatus ära toodud luuletustest koostatud luulekogu, siis oleks selle kohta nähtavasti öelda nii mõndagi. Aga siinse raamatu kontekstis oleks kriitikul igatahes imelik selle lihtsa ja kena nooruslüürika üle nurisema hakata. Võikski siis saalomonlikult öelda, et nii paks, tark, põhjalik ja isiklik raamat räägib enda eest ise ega vajagi mingit kiitust ega laitust. Aga nii-öelda reklaami huvides võib ikkagi rõhutada, et kogu oma ülimalt faktikõllase üksikasjalikkuse juures pole see raamat mingilgi määral kuiv kroonika, vaid seda võib ka vabalt lugeda kui elavas esseistlikus stiilis köitvat reisikirja, mis viib meid autori sünnilinnast Tartust teise maailmasõja lõpuaastate Saksamaale, sealt edasi Aafrikasse Marrakechi ja lõpuks Kanadasse Torontosse. Autori terav psühholoogipilk avab väga veenvalt raamatu arvuka tegelasgalerii (eriti muidugi minajutustaja enese) hingeheitlusi ja käitumismotiive. Ning loomulikult eksistentsiaalseid saatusepöördeid, „määravaid hetki", nagu seda lubab teose pealkiri.

Selle raamatu põhjal oleks nähtavasti võimalik kirjutada sisukas lühiuurimus pealkirjaga „Rein Taagepera elufilosoofia". Tema pihtimuslikest ja kaasakiskuvatest maailmavaatelistest ja religioossetest otsingutest (peatükis „Luterliku ateisti usurännak (1939-1959)") ma oma Postimehe arvustuses juba natuke kirjutasin ja tõin ära paar tsitaati. Tänase sõnavõtu lõpul aga tahan esitada veel ühe autori lakoonilise mõtteavalduse, mis võiks olla raamatu eluvaateliseks kreedoks: „Minu jaoks on alati kehtinud topeltstandard selles mõttes, et nõuan endalt rohkem kui teistelt" (lk 287).

Aga päris lõpuks tahan muidugi kinnitada, et raamat vajaks järge. Loodan väga, et autor ei võta seda kui tüütut kohustust (minu meelest on teosest tunda peale kõige muu hea ja väärtusliku ka ehtsat kirjutamise mõnu, ja just seda tahaksingi edasiseks autorile veelgi suuremates kogustes soovida.

*Sõnavõtt raamatu „Määravad hetked. Mälestusi aastani 1960" esitlusel 22. mail Tartu Kirjandusmajas

Kiitkem voorust, põlastagem pahet!

Elo Lindsalu

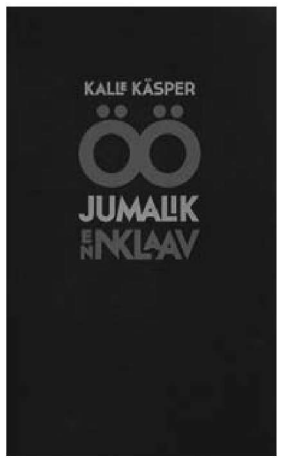

Kalle Käsper, Öö jumalik enklaav. Toimetanud Asta Põldmäe, kujundanud Andres Rõhu. Eesti Keele Sihtasutus, 2012. 52 lk.

Kalle Käsper on tuntud rohkem prosaistina, eeskätt juba aastaid ilmuva mastaapse perekonnasaaga „Buridanid" autorina. See luulekogu on autoril kolmas, varem on ilmunud „Alliksandriine" (2003) ja „Jah, armastan, kuid mitte inimesi" (2009).

Luulekogu „Öö jumalik enklaav" esikaanelt vaatab vastu kaks hästi suurt ümmargust Ö-d nagu kaks puurivat silma, mis ei anna rahu. Mõistatuslik pealkiri – enklaav tähendab riiki või riigi osa, mis on ümbritsetud teisest riigist – ja Andres Rõhu kujundus mõjuvad huviäratavalt originaalsetena. Ja üllatustest nende kaante vahel puudu ei tulegi. Käsperi luule mõjub praeguse eesti luule taustal marginaalsena. Nimelt ei ole kogus ainsatki vabavärssi, vaid ainult lõppriimilised ja meetrilised luuletused. See kinnitab vormiluule võimalikkust ka aastal 2012, justkui sekundeerides kriitikute mullusele vaidlusele selle üle, kas Eestis juba üle 15 aasta domineerinud vabavärsibuumist saab veel üldse olla tagasi- või edasiteed. Valdavaks salmivormiks on katräänn, leidub ka distihhone, kvinte ja isegi sekstette – ja ka värsimõõtude poolest on see luule mitmekesine.

Antiikmütoloogiast ja keskaja kultuurist pärit motiivid ja allusioonid avardavad luuletuste tähendusruumi, iseloomulik on ka aktiivsest kasutusest taandunud võõrsõnade elustamine: kannelüür, foliant, epitalaamion, marsaala jt. Püüdes leida eeskujusid ja mõjutajaid, meenuvad esmalt Talviku „Palaviku"-värsid, samuti Baudelaire'i „Kurja lilled". Praegustest eesti luuletajaist näib olevat ühist Priidu Beieri loominguga.

Lugejal on lahke luba kulgeda läbi autori hingemaastike, mis kahes esimeses tsüklis „Hingehanged" ja „Uputus" on kohati ootamatult sünged, et päädida märksa helgemaina kogumiku lõputsüklis „Öö – minu kodumaa". Niisugune kompositsioon on ülendava efektiga. Luulemina mehelik rähklemine kord iseenda tumeda poolega, kord kaaskondlaste inimlike pahedega ei jäta ükskõikseks, nagu ikka enamasti mäss ja vastupanuvõitlus hedonistliku rahulolu või ara allaandmise asemel. Missugune on siis täpsemalt Käsperi luulesubjekt ehk lüüriline mina ja milliseid ideid ning elamusi ta meile pakub?

Kibe avaluuletus „Mu ahastusest puhkevad kord roosid" esitleb maailmaparandajat, kes olnud „jumalate soosik", kuid elu „õnnemängus" armetult petta saanud: „Ka mina igatsesin õiglust / Ja uskusin, et võitlen tema nimel... / Jäi nagu ikka sündimata ime / Nii rindel üldse kui ka minu lõigus". Luuletuse viimases stroofis ehmatab autorikujund – peeglist vastu vaatav „habetunud ilge lurjus", kellele seejärel viidatakse kui absoluutse kurjuse kehastusele. Ka luuletuse „Mu südames on salatuba" subjekt varjab oma südames, „seitsme luku taga", metsalist. Kas on luuletaja hinges tõepoolest nii palju hävitavaid tunge, mida värssidesse välja elada (kindlasti toimib see teraapiliselt), või on tegu sarkastilise eneseirooniaga, maskiga, mille ette tõmmanu kehastub mõneski järgmises luuletuses ohtlikuks kiremõrtsukaks ja haaremitantsijannade tapjaks – mine sa võta kinni! Teisal on kangelase missiooniks leida üles neitsi kadunud loor! Kas peetakse silmas pruudiloori või tahetakse näha ka eesti neide tänavatel oma nägu loori varju peitmas, see luuletusest ei selgu.

Misantroopilised tunded annavad hoogu unistustele elust hoopis teises aegruumis: näiteks „Hispaanias, Lope de Vega aegu ...", kuhu poeet kujutleb end kulda röövivaks konkistadooriks või Itaalia keskajas, kuulsa *femme fatale*'i Lucrezia Borgia poolt mürgitatud armunud paaziks. „Mu haual ööbik siristanuks *stretta*'t, / Või õigemini – sest on sopran – *cabaletta*'t. // Ja poleks trehvanudki, mina ja mu sajand. / Meil teineteist ei ole tõesti vaja." Veneetsia renessanss-kunstnikele Veronesele ja Tizianile pühendatud viisikvärsid ei jäta kahtlust autori enda kunstimaitsest, mis oponeerib tänapäeva moodsale kunstile. Kunsti kängumise teema jätkub luuletuses „Heraklese kolmeteistkümnes vägitegu", kus falloslik monument kerkib Lesbose lauliku Sappho palvel: „Ausammas püstita, mis tugevam metallist!" Ilmselt ei ole ma ainus, kes näeb ses tekstis allegooriat.

Mida edasi, seda sagedamini ilmub luuletustesse humoorikas varjund, kirglik sõimgi muutub groteskseks ja paroodiliseks: „Talv! Vihkan sinu värdjalikku palet, / Ja sinu ümber keerutatud valet / Ma kauem kuulata ei taha." Põhjamaa raske talve üle kaeblemist oleks tüütu lugeda, donquijotelikult selle vastu sõttaminek – arkebuusi ja kuulidega – on juba veidi lõbusam. Luuletus lõpeb positiivse üleskutsega: „Elagem, kuni jätkub tahet, / Kiitkem voorust, põlastagem pahet / Ja olgu õitsvaid aprikoose tulvil meie nurm".

Surma- ja tapamotiivide rohkus tekitaks õudu, kui neid ei tasakaalustaks erootilised ja filosoofilise dominandiga luuletused, eriti viimases tsüklis. Trubaduurliku serenaadina kõlab „Triptühhon" – lihtne ja ilus. Täiuslik võiks olla luuletus „Mind lakkamatult jälitab su pilk", kui viimase stroofi eelviimases värsis poleks meetrum lõhutud. Alustades värsirida ühesilbisõnaga „*Vaid* endaks jääda iga silmapilk", langeks pearõhk teisele sõnale, nagu muudes värssides, ja rütm säiliks. Ka näiteks luuletes „Unistus" viib esimese stroofi viimane rida oma rõhkude arvuga luuletuse tervikrütmi tasakaalust välja (asendades sõnad „Mida ma" üksnes sõnaga „ma", saanuks probleemi vältida). Luuleread „Öö – minu kodumaa – on jumalik enklaav, / Lapp rahu keset päeva julma riiki ..." selgitavad viimaks ka kogumiku sümboolse pealkirja. Öö kui riik riigis tekitab mitmeid assotsiatsioone: vaimuderiik, unistuste- ja unenägudemaa ... Öövaikuses saab segamatult mediteerida, kuulatada iseenda sügavamat olemust, taastada side oma vaimsete kaaslastega, kes maisest maailmast – luuletaja sõnutsi „Maa-nimelisest hullumajast" – ammu läinud. Raamatu eelviimane luuletus viibki lüürilise mina koos oma armsamaga (kogu on pühendatud K. K. abikaasale Goharile) Elüüsiumi väljadele, kus „pole autuid, üksnes kangelased" ja kus leiab aset kohtumine Platoni ja Sokratesega. Siit ja mõnest eelnevastki luuletusest (näiteks „Unistusest") koorub luulekogu kandev sõnum: inimesed on ebatäiuslikud ja nende elu ebaharmooniline, kuid kalleid ideaale ei tohi reeta ning hõberatsmeid nurka visata. Need peaksid loitma nagu tuletorn inimese maisel teel, sest „meie ebatäiuslik koloonia / jääb komberdama unistuse najal".

See rõhuv miljon ...

Margus Lepa

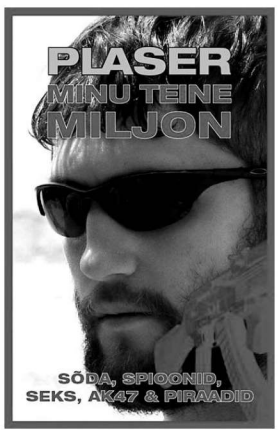

Martin Plaser, Minu teine miljon. Toimetanud Kaur Kender, keeletoimetaja ja korrektor Marika Mikli. Kujundanud Andres Rõhu. Eesti Keele Sihtasutus, 2012. 204 lk.

Lugesin Martin Plaseri raamatu „Minu teine miljon" läbi ja ei kahetse, kuigi oli raske. See on hea ja vastik raamat. Loomulikult mõjub see inimestele erinevalt ja kas virtuaalpõmmutajad sellest üldse aru saavad või täislummusse langevad, ei ole tähtis. Teiste arvamus ei ole selgroogsele tema oma veendumuse kõrval tavaliselt kunagi tähtis. Iga lõik selles raamatus võib olla võti kogenud inimese mõnele mälusahtlile, mida ta muidu eales lahti poleks julgenud teha.

Soovimata eputada oma teadmistega, tõmbaksin nüüd intuitiivse paralleeli Ivan Bunini lühijutu „Hämarad alleed" telelavastusega, kus öisel laevalael istusid kaks näitlejat, kaks endist poliitvangi Ants Eskola ja Heino Mandri ning rääkisid sõnu, millest joonistus välja hoopis muu lugu kui pelgalt sõnades oli. Seda vahest ka ühise tausta, eri paigus saadud ühiste mälestuste ja ühiste suletud mälusahtlite tõttu, mis paljastasid Bunini tekstis joonistuva loo kaudu ka rääkijate mälusahtlite asukohta. Me ei näe nendesse sahtlitesse, ent ... üks neist kahest näis kunagist alandust häbenevat, teine oli lisaks sellele ka enda peale solvunud; neid ühendas endale antud vaikimisvanne. Vaat see vaikimisvanne kumab läbi ka Plaseri fragmentaariumist, kus surmahirm deformeerub sugutungiks ja universum piirneb iseoma koljuluuga, millest mõned mõtted lausa kolksuga sisekosmosse tagasi põrkavad.

Minu teine miljon on see, millest on vaid pooleldi häbi rääkida. Sellenimelises raamatus vastanduvad aga kaks maailma ja muretum maailm näikse olevat see, kus pole vaja üüri maksta ega trammiga õigeks ajaks kohale sõita. Ja mis kõige tähtsam: seal on patu palk selgepiiriline surm! Üüri ja trammidega maailmas valitseb aga hall vale, mida nimetatakse ka viisakuseks või poliitkorrektsuseks, sittki on siin vaid ladina keeles või „läbi lillede". Ning kuulus teos „Sõda ja rahu" on selles maailmas juba pealkirjas vale alusele asetatud; „mir" võib olla küll rahu, aga ka palju muud, näiteks nimetet teose kontekstis ka ... Siia joonistaksin plaserliku musta sõna katva kasti, sest „kriitikule" pole midagi lihtsamat kui haarata üksainus kaitsetu sõna ja see oma akadeemilisele eritlusele pretendeeriva logorröaga ära vägistada.

Laev on maailm igal juhul, olgu siis kollektiivne või sise-, ja sellepärast on laevad inimesi alati nakatanud merega. Mõni ütleb, et ta armastab merd ja sellepärast tahab merele minna. Tegelikult on vahest nii, et ta ei armasta maad, ja sellepärast tahab maal vaid külas käia ja kui veab, siis maale vanadussurma surema tulla, kui meri üle jõu hakkab käima. Sama on ka palgasõdurimerega, millest sind võidakse küll välja heita, aga millest ise nii väga lahkuda ei tahagi. Püha, puhastav, edasiviiv ja õilistav tapmine. Kes ei mahu mulle kehtestatud maailma, võib ise ära minna või laibana siia jääda. Lihtne, selge ja millegipärast ebainimlikuks kuulutatud. Aga see, et mingil värdjal on õigus meie heaoluriigis mulle selja tagant kirves kuklasse lüüa ja mu hõre rahakott endale saada, see on vaid karistatav, aga – inimlik ...

Kuška. Viimane teenistusnädal. Lennuväli. „Tovarištš major! Gruppa v kolitšistve... postrojena!" „Zdravstvuite tovarištši soldatõ!" Söökla. Lennuk. Kaardil olematu linn. Rong. Eesti. Mõned aastad hiljem kiri, et „tõmmati leegiheitjad peale ja sulasid sisse". Ja siis tuleb meelde, et ühe poisi neist ta ju päästis manöövritel lumehanges surnuks külmumisest. Milleks? Ah, persse, sahtlisse!

Räägitakse, et „esimese miljoni" misjonärid saavad kõvasti traumeeritud ja neil on raske kodumaaga kohaneda, kui kaplanid ja rehabilitaatorid pidevalt kätt ei hoia. Aga eks see ole nagu kliinilisest surmast ärkamine – just hakkas hea ja nüüd jälle sellesse valusasse keresse sellessamas näruses maailmas. Seal sa tegid tööd ja said palka, midagi liigset ei olnud. Aga siin on korraga nii palju liigset ja muudkui maksa, maksa, maksa ... no kas ei pane jooma! No kas ei aja hulluks? Ja siis veel see hülgemöla demokraatiast, verisest diktaatorist, õnnest ja kodumaa kaitsmisest kaugel-kaugel kodumaast! Ja veel, kes räägib!!!

Martin Plaseri miljoniraamat on välkpilgud keelatud mälusahtlitesse, eeldusel, et sul mõni selline üldse on ja et oled kokku puutunud vabanemistundega või kordki „ellu jäänud". Olgu siis või meie laulva revolutsiooni ajal, mil lauldi, rõõmustati, tõsteti noradrenaliini, dopamiini ja serotoniini taset ajus nii alkoholi kui „ükskordmevõidamenagunii" korduva ühise ülekuulamise ja üksteisele ütlemisega ja mille mõned osad täna mõnes samasuguses sahtlikeses peidus on – kellelt pandi midagi pihta, kes sai küünarnukiga ribidesse, kes ei mahtunud bussi peale ... Ja miljoniraamatut ei saagi lugeda kui juttu. Pigem on tegemist kaardipakiga, mida tahaks teinekord väga läbi segada, sest piisab vaid mälestuste järjestuse muutmisest ajateljel, kui sünnib uus ja värskelt mõnusvalus brechtlikult võõrandatud isiklik elulugu.

Kes nüüd sellest aru sai, endale teeb pika pai!

Poola on lähedal!

9. – 15. juunini toimuvad **Apollos ja Kehrwiederis** poola kirjandusega seotud üritused.

Sündmuste kava:
Pühapäev, 10. juuni
13–16 Miksteatri etendus „Kuningas Maciuś I" J. Korczaki raamatu motiividel, lõbusat tegevust lastele, meisterdamistoad „Kuninglik rätsepateljee" ning „Kuninglik juveelitöökoda". Lastele magusad üllatused!

Esmaspäev, 11. juuni
15.30 Poola Kirjandussalongi avamine.
15.45 Poola päevade Apollo ja Kehrwiederi programmi ning konkursside „Minu poola raamat" ja „Vali oma suvekodusse poola raamatuid!" tutvustamine.
16.00 poeetide luuletund: Miłoszi, Szymborska, Herberti, Różewiczi ja Zagajewski luulet loevad lavakunstikateedri tudengid Anu Lambi juhendamisel.
17.00 Maria Kruszewska-Laidoneri kokaraamatu tutvustamine ning hõrgutiste degusteerimine.
17.30 Czesław Miłoszi esseekogumiku „Sünnimaa Euroopa" esitlus, kõneleb Märt Väljataga.
18.30–19.00 kohtumine tõlkija ja kirjastaja Hendrik Lindepuuga.

Kolmapäev, 13. juuni
16.00 Andrzej Sapkowski ulmeraamatu „Nõidur" esitlus.
16.30 raamatu „Nõidur" põhjal loodud kahe poola arvutimängu esitlus.
16.30 lugemise vaheajal Tymbarki värskendava õuna-piparmündijoogi ning Poola mägimeega maitsestatud Herbapoli pärnaõietee degusteerimine.
17.00 kohtumine poola kirjanduse tõlkijate Ruth Karemäe ja Aarne Puuga, poola kirjandust avaldanud Eesti kirjastuste välkesitlused.
18–19 kirjanike tund: Joseph Conrad Korzeniowski, Olga Tokarczuk, Jerzy Pilch, Marcin Świetlicki ja Stanisław Lem. Katkendeid nende loomingust loevad lavakunstikateedri tudengid Anu Lambi juhendamisel.

Reede, 15. juuni
16.00 lauamängude tutvustus Poola tootjatelt.
17–17.30 peaauhinna väljaloosimine ning „Minu poola raamatusse" tehtud sissekannete ettelugemine.

Kõik üritused on tasuta, infot kava ja konkursside kohta leiab www.apollo.ee.

Isikliku tõelise aja laulud

Rein Tootmaa

Liisi Ojamaa, Ajalaulud. Ly Lestbergi kujundus ja fotod. Varrak, 2011. 88 lk.

Liisi Ojamaa KAIDO VAINOMAA

Ajalaulik?

2008. aasta luule aastaülevaates (Looming 2009, nr 3) moodustab ülevaataja Maarja Kangro autoritest ja teostest „meelevaldseid kogumeid temaatika, hoiaku ja võtete järgi" ning Liisi Ojamaa on oma eelmise luulekoguga „Jõgi asfaldi all" (Varrak, 2008) paigutatud seal jaotuse „Loitsiv laul, *punkrock* ja iluluule" alla. Kui loitsimise asjas märgitakse Liisi luule tugevust („lööb Runneli laulusalmid loitsija intensiivsusega üle"), siis muus olla raamat üsna ajatu ega puudutavat eriti üldse ajastu konkreetsusi; see on tõenäoliselt üsna tõe-näoline tähelepanek. Ja järgmine luulekogu tuleb sellise pealkirjaga, et lööb pahviks: „Ajalaulud". Mis on juhtunud? Kas Liisist on saanud ajalaulik? Mis aeg see küll on ja millest need laulud?

Üldiselt käsitletakse ajaluulet kui käimasoleva aja ehk siis meie kaasaja (oleviku; lähimineviku ja kujuteldava lähituleviku) aktuaalsete sotsiaalsete probleemidega tegelevat luulelist kirjasõna. Eesti luuletraditsioonis käsitletakse selle all 1920ndatel siin tekkinud, saksa ekspressionismi eeskujulist inimkonna ummikteed ning õhtumaade ühiskonna ja kultuuri allakäiku fikseerivat, seega mitte üksnes ajakajalist, vaid ka üldist vägivallavastast ning inimest ja kogu inimkonda paremaks muutumise teele üles kutsuvat agressiivset (ja üsna räigekujundilist) luulet. Eesti tolle aja peamisteks ajalaulikuteks olid Johannes Semper, Johannes Vares, Jaan Kärner ja August Alle, nende ühe- ja võõratoonilisusest ning jäljenduslikkusest eristas Fr. Tuglas isikupäraseimana August Alle. Jah; kui Johannes Semper kirjutas *aja lingudest, mis inimese virutavad / vastu tuleviku haigutavaid lõugu*; Johannes Barbarus *aja verisest näost ja veristest jalgadest,* Jaan Kärner süüfilisest ajast, *mis uuristab aju* – siis August kirjutab: *Mina, Jaani ja Malle / poeg August Alle, / mollusk maakera kamaral /// - - - /// veel niivõrd ahvi sarnane, / et pane puuri, mis on terasvarvane, / ning näita inglitele, ahvidele, / kas tunnistavad omaks selle / kahejalgse velle.*

Meie Liisi (passi järgi: Katre-Liis Ojamaa, sajandat põlve linlane, kümnendat põlve haritlane, noorest peast punkar) aga kirjutab kohe oma „Ajalaulude" avaluuletuses: *Mul on hirm mõne tunde ees, / sest lihtne on wääramatu. / Tema järsus & rabavas selguses / pole tulemus määramatu. // - - - // Ma armastan Sind. / Ma armastan Sind. / Siit ma tagasi enam ei lähe* („Selguseaja laul", lk 5). Mis see siis on? See on tunde- ja mõtteluule; see on puudutus ja hoolimine – armastusluule (armastus on ehk meie elu ainuke tõeline aeg), seega isikliku tõelise aja laulud.

Liisi Ojamaad on algusest peale linnalaulikuks peetud ja see vastab tõele. Üks viimaseid sellekohaseid ülestähendusi on rahvusraamatukogu kodulehel (http://www.nlib.ee/kirjandusteadus/index.php?id=18574) eesti kirjanduse referendi Maire Liivametsa sulest: „Liisi Ojamaad on nimetatud linnalaulikuks ja seda linna, kus klaasist majad ja kajakad taeva kohal, kirjeldab ta edasi". Asi on tegelikult hoopis teisem kui klaasist majad ja kajakad, Liisi linnakeskkond on animeeritud (elustatud/hingestatud) ja koguni personifitseeritud. Tõepoolest, ei ole meil kedagi teist, kellel linn (lootusrikkana) laulab (lk 5, 15, 16 ja 70), hingavad nii tänavad kui ka kulunud tänavakivid ja sulanud soe asfalt; kus linnal on luud (*Peseb suwe linna luudelt / wihma hele naer*, lk 46) ja *Asfalt kiheleb nimetut igatsust* (lk 69). Kui noorel Viivi Luigel, linna tulnud maatüdrukul, õitsevad metsalilled edasi lauasahtlites, siis linnatüdrukul Liisil kasvab juba lapsest saadik *Muru asfaldipragudes* (lk 32) ja jõgi voolab asfaldi all (eelmine luulekogu „Jõgi asfaldi all"): „Ma olen siinkandis kasvanud, jõgi on siin näha ja tunda, ta on siin olemas. Vaata, seal, kus tramm pöörab, on lühike jupp Kivisilla tänavat. Ega nad silda üle tänava ehitanud" (Helina Piibu artikkel-intervjuust Liisi Ojamaaga: „Liisi Ojamaa: „Kuhugi me ei lenda, Harrison!"" – tsitaat võetud meie suurimast naisteveebikast NaisteMaailm, kuhu see lisatud 30. X 2011 ajakirjast Eesti Naine)

Luulekogu on hoolega, tavatult ja üsna mõistatuslikult komponeeritud. Põhiosas on see jaotatud kolme tsüklisse: „Lumeuni", „Lauluraamat" ja „Loojangusadam". Aga ava- (mis on eraldi) ja lõpuluuletus (mis on ka kolmanda osa lõpuluuletuseks) on lehekülje ülaservas märgistatud sõnaga „Ajamärgid". Sama sõnaga on märgistatud veel teise osa, „Lumeune" viimane luuletus „MAAILMAWÄRAW" ning kolmanda osa, „Loojangusadama" esimene luuletus „LAUL, MIDA TSOI KUNAGI EI KIRJUTANUD". Miks just need laulud ajamärkidena märgistatud on, peaks selguma ilmselt nende sisust, aga sellest hiljem.

Kestev olevik

Aga nüüd luuleraamatu keskmise (ja ehk siis ka keskse!?) osa „Lauluraamat" juurde. Selles tsüklis ei ole neid mõistatuslikke „Ajamärkidega" varustatud luuletusi, seal ongi ainult laulud, alates „UNENÄOAJA LAULust", „LAENATUD AJA LAULust" kuni luuletuseni „NAGU PÄRISELT KA WIIMANE LAUL". Kokku 26 laulu, 25 mahutatud ühele leheküljele, üks neljale leheküljele – ja see erandlik neljaleheküljeline „MÄLETAMISAJA LAUL" (lk 53–56) on „polsterdatud" eest- ja tagantpoolt samanimeliste üheleheküljeliste luuletustega. Kolm samanimelist luuletust järjest, kohe kindlalt on sellega millelegi tähelepanu tahetud juhtida! Eeldame nii; seega peaks see mäletamise asi autori jaoks kuidagi olulisem olema kui muudes lauludes katsutu ja kaetu, ja kõige olulisem peaks siis olema koondatud kõige pikemasse kolmest samanimelisest laulust. Vaatame õige, mis seal siis on –, mis on enim mäletamist väärt!?

Seal on noorusaeg kujuteldaval maal vanaema juures: karikakrad, vaigust lõhnavad männid, sõstrad ja linnulaul (musträstad); *Sirelilõhn* ja *Sina* ning meri ja lapsed, *Tydrukud*. Aga seal on ka naabrid, kes *ei osanud meie keelt* ja *sõda on lahti* (lk 54) Sõda!? Esimesena tuleb lugejale ilmselt pähe aasta 1991, kui augustiputšijärgse Venemaa tankid 20. augustil Tallinna poole veeresid ja seal juba sees olid. Aga siis oli nende värsside kirjutaja 19aastane ning tal polnud veel ei abikaasat ega lapsi, kellest luuletuses juttu; ka sirelid ei õitse augustis enam. Nii et positivistlikult seda (nagu ka paljusid teisi) Liisi luuletusi (ega üldse luulet) „lahti võtta" ei saa ega ole tarviski, see tapab luule. Tegemist on mälestuste ja kujutluste jj (mõtted, nägemused ...) ühendusega, kus vaatenurki (kujutletavaid sõnujaid), kohti ja aegu mitu (sõjakujutlus ilmselt minevikust), *Sinasid* kaks, üks neist laps (*Ma ei suutnud / Sind sylest panna; kolm korda päewas / lugesin yle Su wäikesed sõrmed ja warbad*), teine kontekstist väljaloetavalt meesolevus, armastatu. Luuletusest kerkivaga väärtustab Liisi enim kodumaad, esivanemaid, lapsi ja *Sind,* armastust. Kas ka (samavõrd) maal/looduses-olekut, puid, karikakraid, sõstraid, sirelilõhna ja linnulaulu, see laulust ei selgu, see võib olla taustakirjeldus: mälu-, hinge- ja kujutluspildi osa. Poeesia ei ole faktoloogia, poeesias on lausa lubatud erinevate kohtade, aegade ja asjade kokkupanemine ja teadlik/teadmatu segipaiskamine, sest kunst peatab aja, muutes selle kestvaks olevikuks.

Seisundid

Nüüd siis veel „Ajalaulude" ja eriti „Lauluraamatu" lauludest, mis kajastavad laulude looja hinge- ja meeleseisundeid. Hiinlastel on 3000 aastat vana (Hiina esimese mütoloogilise valitseja Fuxi trigrammidest Hiina varase ajaloo hilisema perioodi valitseja Wangi ja tema poja Zou vürtsi edasi arendatud ja lõplikult välja töötatud variant 1000 a eKr) süsteem ja raamat „Muutuste raamat" („Yijing"), kus on fikseeritud inimloomuse 64 põhiseisundit, nende seisundite kirjeldused ja määramise viisid; ka õpetused, kuidas neis seisundeis käituda tuleks. Liisi „Ajalauludes" on 67 luuletust; kui arvestada, et kolm on samanimelised, siis tulebki kokku 64 erinimelist luuletust. Kas see on kogemata kokkusattumus? Ei usu. Kui ongi, siis on see müstika, maagia ja metafüüsika.

Igal juhul on Liisi Ojamaa „Ajalauludes" (eriti „Lauluraamatu" tsüklis) üsna rohkesti luuletusi, mille hingus vastab „Muutuste raamatu" seisunditele. Näiteks „Sõjaaja laul" (heksagramm 7: Shi – Sõjavägi), „Rahuaja laul" (heksagramm 11: Tai – Rahu) jne. Olgu peale, need võivad olla küll lihtsalt kokkusattumused (kuskil ju puutuvad elu ja luule ikka kokku) ja siinkirjutaja meelevaldne kokkupanek, ja igal luuletajal esineb seisundeid, mis on nii nagu igale teiselegi inimesele (loojale vahest küll mõnevõrra rohkem ja sügavamini) üdiomased (seisundid: esialgne raskus, süütus, loovus, vastuvõtlikkus, astumine, seisak jt), mis üldjoontes või mingil määral vastavad heksagrammiseisunditele ja nende nimetustele; aga Liisi puhul on hämmastav „Lauluraamatu" viimaste laulude ja „Muutuste raamatu" viimaste seisundite kokkulangevus. Kui Liisil on „Lauluraamatu" eelviimane laul „WIIMANE LAUL", siis „Muutuste raamatu" eelviimase seisundi nimi on „Juba lõpp"; viimane on Liisil „NAGU PÄRISELT KA WIIMANE LAUL", seal „Pole veel lõpp". Kas jälle kokkusattumus, maagia, müstika ja metafüüsika või teadlikult tehtud?

Maailm saab paika

Lõpetuseks veel nendest harvaesinevatest üksikute luuletuste kohale lehekülje ülaserva keskele kirjutatud „Ajamärkidest". Avaluuletuses „SELGUSEAJA LAUL" on peamisteks märksõnadeks *hirm* ja *armastus*; teises ajamärgistatud luuletuses „ MAAILMAWÄRAW" on olulisim (lapsepõlve, noorusaja) mäletamine: *Mäleta, mäleta ometi! / Koidikuaegade kylmadel katustel / teadmatuid needusi hõisanud lapsi* (lk 29) ning tõdemus, et sellest kõigest, mis toona oli (*selle valguse salalik soojus, peaaegu wõõras keel*) – „Waikida praegu ei wõi" (samas). Kolmas „Ajamärkide luuletus" „LAUL, MIDA TSOI KUNAGI EI KIRJUTANUD" algab paljutähenduslikult (ja tundub tõesti, et ka) sügavtunnetuslikult: & *taewas* & *taewas* & *taewas on kõrgel* (lk 64); edasi fikseeritakse ajamärgina, et *usk on nõrgem* & *nõrgem [- - -] ma ei palweta enam* ja *yha koguneb pettunud usk* (samas) ning: *Ees on loojang* & *aastate kaugus* / & *ehk ometi unustus* (lk 64). Mis on selles ajamärgi fikseeringus ülekaalulisem muust ehk siis olulisim/tunnuslikem/tunnetuslikem Luuletaja enda jaoks (paratamatus, kibestumus, leppimine, lootus või muu), jääb küllap igaveseks luuletari hingepeidikusse kas selgena või selgust nõudvana käärima. Mis selles ajamärgis on olulist üldsusele/ühiskonnale/lugejale, see üldsust ega ühiskonda eriti ei huvita (rong läheb oma teed nagunii), vastuvõtliku lugeja paneb aga kaasa tundma ja asja üle järele mõtlema küll. Ning viimane ajamärk ning ka viimased värsid selles kogus „***Maailma kõlades põrkuvad uued & *wanad*" kuulutab: *Aegade algusest mõjunud sajatust / kordab siis wares & maailm / saab paika.* Kuidas ta paika saab, Jumal seda teab; või nagu ütleb meie kauge sugulasrahva ungarlaste kõnekäänd: *Isten nem tudja* – Jumal (ka) ei tea, mis on tegelikult sama mõte.

Liisi Ojamaa „Ajalaulud" on kindlasti siiani tema küpseim luulekogu ja seal on palju-palju rohkem sees, kui siinses kirjatükis pelgalt puudutatud. Mis puutub lõppsõnasse, siis seda ei tule, sest lõpp pole veel käes.

Aga siiski – nagu päriselt ka viimane mõte: Liisi Ojamaa on hea luuletaja, ta oskab laulda ja laulab hästi. Kas me hakkame tihase, peoleo või siis ööbiku laulu seletama ja seda mõtestama. Ei, me lihtsalt kuulame seda.

P.S. Luulekogule lisatud valgekaaneline vihik, päevikuvormiline pihtimuslik ülestähendus oma Väikevennale kurja haiguse ajal „amarok.doc" on omaette kirjandusteos ja vähemasti sama mõjuv (kui mitte mõjuvam) kui luulekogu ise ning kuulub arvustamisele omaette (kui üldse kuulub), mulle läks sealt enim hinge ja annab jõudu ja lootust oma raskustegi ületamiseks ehk lõpp: „Aitäh, Väikevend, et Sa olid. [- - -] Sa ei pea enam valvama mu valu. Ma arvan, ma olen nii suur tydruk, ma saan hakkama kyll". Igaüks peaks saama, ainult mõnikord on kedagi su kõrvale vaja.

Kas üks väärt roll teeb lavastuse huvitavaks?

Lavastaja Merle Karusoo tähelepanu paistab olevat koondunud Tõnu Oja tegelaskujule, teised on jäänud omapäi.

Maris Balbat

Eesti Draamateatri „Aitamise aeg", autor David Hare, tõlkija Mati Soomre, lavastaja Merle Karusoo, kunstnik Liina Unt, valguskujundaja Priidu Adlas. Mängivad Tõnu Oja, Hilje Murel, Pääru Oja, Taavi Teplenkov ja Piret Krumm. Esietendus 15. IV Eesti Draamateatri väikeses saalis.

Väliselt küüniline ja eemalehoidev, ent tegelikult siiski hooliv Oliver Lucas Tõnu Oja esituses. TEET MALSROOS

Inglise dramaturgi David Hare'i (sündinud 1947) näidend „The Vertical Hour" ja Merle Karusoo selle põhjal tehtud lavastus „Aitamise aeg" pole oma probleemidelt nii Iraagi sõja kesksed, nagu seda võiks arvata Eesti Draamateatri kavalehe ja ilmunud reklaamartiklite põhjal. Vaatajat ei kehutata võtma seisukohta möödunud Iraagi sõja poolt või vastu, õnneks nii umbpoliitiline see lavalugu siiski pole.

Oluliseks tõusevad pigem inimlikud aspektid, näiteks: kas erisugused ideoloogilised seisukohad lasevad „ühise veregrupiga" inimeste vahel tekkida sümpaatial või sügavamailgi tunnetel? Nii näidendi kui ka lavastuse vastus sellele küsimusele on jaatav, mõlemad on tolerantsilembesed. Tegelased, eeskätt kesksed osalised Nadia Blye (Hilje Murel) ja tema kallima isa Oliver Lucas (Tõnu Oja) suhtuvad kardinaalselt erinevalt Iraagi sõtta ja Ameerika sekkumisse sellesse (näidend on kirjutatud 2006. aastal, kui see teema oli teravalt päevakorral). Neil on erisugune elukogemus ja päritolu (endine sõjakorrespondent Bosnias ja Horvaatias ning nüüdne politoloogia õppejõud, feminist Nadia on ühendriiklane; avalikust elust tagasi tõmbunud, minevikutraumat põdev eraklik arst Oliver Lucas aga inglane), mõlemad esitavad oma küllaltki veenvad argumendid, suutmata teist veenda, ent nende vastastikune sümpaatia – kui mitte rohkemat! – aina kasvab. Paralleelselt ning sama teema kinnitusena näeme avastseenis oma õppejõusse Nadiasse meeletult armunud üliõpilast Dennis Duttonit (Pääru Oja), kes sealjuures ei jaga Nadia poliitilisi seisukohti. Nii võiks ka vaataja kaaluda põhjendusi, jagada sümpaatiat mõlema poole vahel – kui siin ei kallutaks vaekaussi ühele poole näitlejate mäng. Hilje Mureli Nadia on oma seisukohtade esitamisel võitlev, agressiivne, pealetükkiv, seega tõukab pigem endast eemale, ei veena. Veenvus võiks siin peituda pigem rahulikus enesekindluses, läbitunnetatud sugestiivsuses. Samuti ei ole selles naisõppejõus-politoloogis karismaatilisust ega seksuaalset veetlust, millele viitab tudengi pöörasevõitu kiindumus temasse ning ka Oliver Lucase otsesõnu välja öeldu: „Temataolisele pole mingi vaev ülikoolis ära võluda ükskõik mis mees". Paraku on Nadiale oma seisukohtade esitamiseks antud tekst kohati ka nii ajalehelik-kroonulik, et sellele ongi raske hinge sisse puhuda. Kuigi muudes suhetes Oliveriga on Hilje Mureli Nadia usutavam-inimlikum, pole seda tegelast tihtipeale lihtsalt huvitav jälgida.

Küll aga on põnev vaadata Nadia seisukohtade antipoodi, väliselt küünilist ja eemalehoidvat, ent tegelikult siiski hoolivat Oliver Lucast Tõnu Oja esituses: väga elus, väga huvitav, väga veenvalt individualiseeritud kuju. Oma seisukohta – ta vihkab kirglikult kõrvaliste riikide sekkumist teiste rahvaste ellu – ei esita ta hüsteeriliselt või fanaatiliselt nagu Nadia, vaid rahulikult, tugeva sisemise veendumusega ning seda enam paneb end uskuma.

Huvitava dispuudi tekkimist takistab partnerite kuulumine eri „kaalukategooriasse": väheusutav tundub Oliveri seksuaalne tõmme Nadia poole, küll aga võib uskuda tema enda veetlusjõudu Nadiale. Muidugi võib olla, et näitlejate kallutamine oma rolli haaravaks või vähem haaravaks esitamiseks väljendab ka lavastaja suhtumist probleemidesse. Tundub, et lavastaja tähelepanu ongi koondunud rohkem Tõnu Oja tegelaskujule ja teised on jäetud mõnevõrra omapäi, ainult et sel juhul kannatab paratamatult ka lavastuse köitvus.

Kolmas tegelane Oliveri poeg Philip Lucas (Taavi Teplenkov) paistab jäävat poliitiliselt indiferentseks, nii nagu ei tekita ta ka muudes suhetes enda vastu erilisi emotsioone. Autoril näib jätkuvat siiski ka selle kuju suhtes mõningast tolerantsi. Esimesel pilgul rahaahne Ameerikasse elama asunud füsioterapeut, keda ta arstist isa peab vaata et šarlataniks, paistab siiski tõsiselt uskuvat oma haigusi ennetavasse meetodisse (paneb patsiendid sörkjooksu tegema), ent selget suhtumist temasse lavastusest siiski välja ei loe. Isaga on tal lapsepõlvest peale keerukad ja rasked suhted, taustaks ema petmine ja hülgamine isa poolt. Selleski oidipaalses kompleksis on isa märgatavalt huvitavam kui poeg, nõnda et epiloog, kus isa karismaatilisuse mõju all Nadia jätab maha poja, tundub igati veenev.

Mis puutub episoodilisematesse tegelastesse, siis vägagi elusa ja ebatrafaretse mulje jättis oma kirglikus kiindumuses Nadiasse tema üliõpilane Dennis Dutton Pääru Oja kehastuses, seda vaatamata asjaolule, et kiindumuse objekt ise praeguses esituses seda kiindumust ei õigusta. Lavastuse lõpustseenis Nadia teise üliõpilase, afroameeriklanna Terri Scholesiga (Piret Krumm – mulje temast jäi tuhmim kui Pääru Oja tegelasest) selgub, et oma kallima hüljanud Nadia siirdub sõjakoldesse Iraaki – ilmselt sooviga midagi ära teha, inimestele selgitada. Niisiis, ehk ikkagi pettununa Ameerika sekkumises sellesse sõtta? Situatsioon Bosnias ja Horvaatias, kus tsiviilisikute tapatalgute nägemine kallutas Nadia soovima teiste riikide sekkumist, erines siiski USA osaliselt alusetuks osutunud ettekäänetel sisenemisest Iraaki. Puhtpoliitiliselt pole probleem oma aktuaalsust praegugi kaotanud: mõelgem vaid Liibüale, Süüriale, ka Afganistanile.

Siiski osutusid inimestevahelised suhted, millele tegelaste poliitilised seisukohad mõjusid pigem lakmuspaberina, lavastuses puhtpoliitilistest probleemidest huvitavamaks – niivõrd kui näitlejate veenvus või ebaveenvus seda teha lasi või ei lasknud. Liina Undi sümbolina mõjuv kujundus trossidel kõikuvast terrassipõrandast ja sealt avanevast rahumeelsest vaatest ümbruskonna Inglismaa maastikule mängib vajalikult kaasa toimuva meeleoludele, muutumata sealjuures pealetükkivaks.

PEALELEND

TOOMAS HUIK / PM / SCANPIX

ANU LAMP,
festivali „Draama" 2012. aasta kuraator

3. – 9. septembrini Tartus toimuva festivali „Draama" põhiprogrammi valis tänavune kuraator Anu Lamp koos abilistega kaheksa lavastust: „Nisa" (VAT-teater), „Lilled Algernonile" (Rakvere teater), „Aeg ja perekond Conway" (Tallinna Linnateater), „Tasandikkude helinad" (Eesti Teatri Festival ja Saueaugu teatritalu), „Mee hind" (Ugala), „Iphigéneia Aulises" (NO99), „Kuni inglid sekkuvad" (Eesti Draamateater) ja „Lillede keel" (Von Krahli teater).

„Draama" kannab seekord pealkirja „Fookus: Näitleja". Mida see tähendab ja kuidas langetati valik?

Kui nõustusin eelmisel sügisel kuraatori vastutusrikka rolliga, siis teadsin kohe, et kindlasti peab kuuluma põhiprogrammi kaheksa lavastuse hulka VAT-teatri „Nisa". Monolavastus, mille puhul näitleja Katariina Unt on ise dramatiseerinud ja suures osa ka ise lavastanud valitud materjali. „Nisa" on lavastus, kus näitleja panus on erakordselt suur. See lavastus määraski festivali seekordse suunitluse – fookuses on näitleja ja tema panus – ning edasise valiku.

Jan Kaus kirjutas hiljuti Sirbis, et tema esindab teatrivaadet, mille kohaselt näitleja pole eesmärk, vaid vahend – anum, kuhu või mille kaudu lugu voolab. See tähendab, et keskne on lugu ja mitte niivõrd näitleja. Mulle meeldib see anuma-kujund väga, aga tahaksin festivalile valitud lavastustega avada rohkem just seda anumat, mille kaudu lugu voolab. Kindlasti ei tähenda see seda, et lugu või lavastus taandub teisejärguliseks, aga valikut tehes huvitas mind nende inimeste, kelle kaudu lugu avaneb, tõlgenduse rikkus.

Kuidas iseloomustada põhiprogrammi ülejäänud seitset lavastust?

Nende hulgas on veel üks monolavastus, Rakvere teatri „Lilled Algernonile" Lauri Kaldojaga peaosas. Tema on samuti andnud dramatiseeringusse ja lavastusse olulise panuse. Tundus huvitav näidata kakskümmend aastat teatris olnud Katariina Undi kõrval festivalipublikule ka ühe päris noore inimese tööd, kes torkas juba teatrikoolis silma oma interpreteerimisoskusega.

Kõik me teame – nii näitlejad tööprotsessis kui ka publik teatrisaalis – Elmo Nüganeni peent tekstirežiid, tema võimet avada pisidetailideni tegelaskujude omavaheliste suhete loogika või aloogika. Täpselt paika pandud struktuuriga lavastuste puhul on näitlejal kerge lavale minna, struktuur toetab teda. Mõnikord võib Elmo Nüganeni lavastuste puhul juhtuda ka see, et struktuur kumab liiga läbi, ülesanne on adutav, aga näitleja pole kasvatanud sellele struktuurile liha luiele. Kui Tallinna Linnateatri lavastuses „Aeg ja perekond Conway" alguses struktuur ehk natuke kumaski, siis nüüd on see tükk saanud „lihalikuks". See on suure näiteseltskonna ja rikaste rollilahendustega lavastus.

Samuti suure trupiga lavastus on Eesti Draamateatri „Kuni inglid sekkuvad", mille autor ja lavastaja on Uku Uusberg. Üks põhjusi lavastuse valikul on Eesti Draamateatri näitlejate peen ja tundlik ansamblimäng. Avaldas muljet, kuidas trupp laval üksteist kuulas. Tähtis tundus mulle seegi, et Uku Uusbergi näidend pälviks tagasisidet väljastpoolt Eestit, seda festivali väliskülalised kahtlemata pakuvad. Sõbrasuhetest vaba kõrvalpilk oleks Uku Uusbergile oluline.

Edasi kaks eesti lugu: „Tasandikkude helinad" ja „Mee hind". Kruusvalli-lavastus meenus mulle ühena esimestest, valimiseks ei olnud vaja pikka arutelu. Näitlejate tipptaseme üle saab ainult rõõmu tunda. Ja väga oluline on ka tekst, praeguse Eesti elu kajastus. Valik sai tehtud enne Jaan Kruusvalli lahkumist, kuid omandas pärast selle aasta aprillikuud lisatähenduse. Nii „Tasandikkude helinate" kui ka Ugala „Mee hinna" puhul (autor Ott Aardam), mis samuti võlub oma sooja ja õhulise ansambliga, näis oluline, et eesti autori kirjutatud loos mängivad eesti näitlejad praegusi eesti inimesi.

Pisut enne seda, kui kuulsin, et Lorna Marshall toob teatris NO99 lavale „Iphigéneia Aulises", mõtlesin, et see trupp võiks nüüd teha midagi antiikset, midagi suurt ja võimast. Ei läinudki palju aega, kui selgus, et teater toobki lavale antiiktragöödia. See on lavastus, kus näitlejat ei toeta peaaegu midagi: ei heli, ei valgus, ei lavakujundus. Näitleja on mõnes mõttes armutult alasti. Selle lavastuse valikul oli mul ka soov kummutada Jaan Toominga väide, et Mirtel Pohlast ei tule iialgi suurt näitlejat, kui teater ei anna talle dramaturgiliselt väärikaid rolle.

Festivali põhiprogrammi kaheksas lavastus on Von Krahli teatri groteskse mängulaadiga „Lillede keel", kus on laval koos nii selle teatri vanad tegijad kui ka trupi uued liikmed hiljuti Viljandis teatrikooli lõpetanud kursuselt. Rõõm on tajuda nende ühist hingamist, ühtset mängulaadi. Ka uutes tulijates on vonkrahlilikkust.

Küsinud **Tambet Kaugema**

Trehvamine teatrimaitsetega

„Trefi" kava laialivalguv mitmekesisus on nii selle festivali tugevus kui ka nõrkus.

Rait Avestik

Teatrifestival „Treff" 24. – 27. V Tallinnas.

Mastaapselt organiseeritud sihipärased kogunemised (kui tegemist pole just sõja või muu selletaolisega) kutsuvad esile suurel hulgal midagi, mis võib veel palju aega hiljem olla selle kogejale elutervete tegude või mõtete elluviimisel üheks võimalikuks jõuallikaks. Kui lastelaagris saavad selliseid emotsionaalseid lakse peaasjalikult „kliendid" ise, sest kasvatajatele-õpetajatele on see pigem kohustus-vastutusvalvuritöö, siis teatrifestival on ilmselt ideaalseim näide, et koos-viibimine ja -olek on kahepoolse mõjuga – pidulikku kurnatust kogevad nii näitajad kui ka vaatajad. Kui ühest küljest on tänapäeva inimestel järjest rohkem võimalusi üksteisega päriselt suhelda, siis teiselt poolt on muutunud painajalikult lihtsaks ja ahvatlevaks n-ö vahendatud suhtlemine. Sellise süveneva (pealis)kaudsuse tuules on, seega, igasugune teatrifestival omaette väärtus. Veel enamatki: kui samal ajal on samas kohas eri žanrite viljelejad, nii alles (kunsti)maailma avastavad (elu) kunstnikud kui ka tülpinud tipptegijad, olgu nad siis vaatajad või näitajad, võib sellest kujuneda oluline lõik kogeja biograafias.

Eesti Nuku- ja Noorsooteatri kuuendat korda korraldatud festival „Treff" selline oligi ning just nendel põhjustel on „Trefile" iseloomulik laialivalguvus ja ulatumine seinast seina selle ettevõtmise üks tugevusi. Ent ka nõrkusi: kontseptsioon „teeme kohaliku Avignoni, hõlmame terve kvartali, kruvime numbrid lakke, topime igasse prakku esineja" jne loob küll esmapilgul uhke, „maailm-peopesal" tunde, kuid eufooria settides ei toeta kuidagi kvaliteetfestivali kuvandit. Praegu panustatakse peaasjalikult trehvamisele, mitte planeeritud kohtumistele. Muidugi oli ka sellel aastal meisterlikke lavastusi ning üllatavaid olukordi, kuid kõik väärtuslik lahustus mingis kvantitatiivses saginas. Fakt on aga see, et ühele noorele ja võib-olla tulevasele teatraalile on „Treff" vaieldamatult kasulik festival, kusjuures pean metafüüsilise kasu kõrval silmas ka käegakatsutavat kasu.

Peterburi Suure Nukuteatri lavastuses „Kahetsus ja andestus" oli tunda tugev vene marionetitraditsioon, ent kasutatud oli ka huvitavaid modernseid võtteid. PRESSIFOTO

Nukuteatri juhtide ja festivali peakorraldajate Meelis Pai ja Vahur Kelleri tegevust siinsete inimeste harimisel nukukunsti vallas olen varemgi esile tõstnud. „Treff" on näitena lausa eeskujulik: ka kõike näinud (sõna)teatraalid on tunnistanud pärast „Treffe", et nende peas on avanenud (või pigem taasavanenud) justkui mingi uus uks. Pai ja Kelleri tegevusel on aga üks nüanss, mille juures tuleks nukuteatrihuvilisel olla mõnevõrra tähelepanelik. Maakeeli öeldes on nad nukukunsti „maaletoojad", seega üsnagi monopoolses seisus maitsekujundajad inimestele, kes ise üle maailma mööda teatrifestivale ei kolista. Kuigi Pai ja Kelleri nukuteatrialases kompetentsuses pole põhjust kahelda ning kuigi maitse üle ei vaielda, tuleb just täiskasvanutele mõeldud nukuteatri kontekstis natuke siiski selle maitse üle vaielda. See, et teatrijuhid on hakanud jõuliselt kustutama võrdusmärki

KOMMENTAAR

„Treff". Žürii muljeid

Teatrifestivali „Treff" viieliikmelise žürii ülesanne oli valida etendunud lavastustest välja kümme tähelepanuväärsemat ning neid oma äranägemise järgi tunnustada. Žürii, kuhu kuulusid Magdeburgi Nukuteatri ja sealse festivali kunstiline juht Frank Bernhardt, Šoti Nukuanimatsiooni ja festivali „Manipulate" kunstiline juht Simon Hart, Soome festivali TIP-Fest kunstiline juht Anna Ivanova-Brašinskaja, Tallinna Linnateatri näitleja Anu Lamp ja teatrikriitik Madli Pesti, otsustasid lõpuks tunnustamiseks välja valida kuus lavastust/truppi. Tunnustusauhinna pälvisid: teatri Kuuma Ankanpoikanen (Soome) lavastused „Lühinägelik printsess" ja „Klantspilt", Polina Borissova (Prantsusmaa) „Mine!", Compagnie Ecart'i (Prantsusmaa) „Homs Fums", Peterburi Suure Nukuteatri (Venemaa) „Kahetsus ja andestus", Eesti Nuku- ja Noorsooteatri „Metsik urisev õnn" ning Jelena Slonimskaja Aleksandr Grefi Rändnukuteatrist (Venemaa).

Frank Bernhardt: Minu arvates on „Trefil" liiga tihe programm ning kõigile lavastustele pole leitud just kõige paremaid tingimusi. Kuraatori ülesanne peaks olema tagada kvaliteet ja leida festivalile läbiv idee. Nägin ka väga erilisi lavastusi, ent ma pole kindel, kas polnud see mitte juhuslik täistabamus. Pettumuse valmistas, et festivali avalavastuseks oli kommertsliku maiguga „Õhtusöök vampiiridega". Tekkiski küsimus, kuidas on võimalik, et ühes teatris mängitakse nii „Õhtusööki vampiiridega" kui ka lavastust „Metsik urisev õnn". Olin meeldivalt üllatunud Peterburi Suure Nukuteatri lavastuse „Kahetsus ja andestus" üle. Tunda oli tugev vene marionetitraditsioon, ent kasutatud oli ka huvitavaid modernseid võtteid. See, kuidas Peterburi näitlejad kasutasid oma häält ja lõid erisuguseid ruume, oli hämmastav.

Simon Hart: Mulle meeldib „Treff" väga, seetõttu on see ka mul juba teine kord seda festivali külastada. Arvan, et siin on esindatud rahvusvaheliste tööde ning noorte professionaalide ja tudengite lavastuste huvitav kombinatsioon. Festival ei kesta õnneks liiga kaua, ka kava pole liiga mahukas. Näiteks Charleville'i nukufestival on nii hiiglaslik, et on keeruline valida, mida vaadata. Siin saab ikka enamiku ära näha. Väga meeldis Polina Borissova „Mine!", samuti „Metsik urisev õnn", kus mängisid neli väga jõulist näitlejannat. Meeldisid ka Eesti Nuku- ja Noorsooteatri „Rapuntsel" ja „Cosette". „Kahetsus ja andestus" oli traditsiooniline, aga väga professionaalne. Tudengite tööde puhul olid tehnilised oskused väga head, parimatel juhtudel oli märgata ka tahtmist tegeleda oluliste ja päevakajaliste teemadega. Välja tahan tuua Turu nukukateedri tehniliselt väga enesekindla ja mitmekesise lavastuse „Nagu kala kuival".

Anna Ivanova-Brašinskaja: „Trefile" on iseloomulik, et festival on seotud teiste linnas toimuvate ettevõtmistega ning on keskendatud Laia tänava lähiümbrusse. See loob tõelise festivaliatmosfääri. Loomulikult on žüriil ja publikul keeruline kavas orienteeruda, pidime tegema oma valiku väga hoolikalt. „Trefil" on erinevalt enamikust Euroopa nukufestivalidest palju erilaadseid kihte: tänavateater, draama-, tantsulavastused, teatrikoolid ja harrastajad kõrvuti tunnustatud professionaalidega. Professionaalseid, inspireerivaid lähenemisi esindasid Polina Borissova „Mine!" ja veider, ent äärmiselt läbimõeldud tänavaetendus „Homs Fums", mille trupp ei püüa publikule üksnes meele järele olla, vaid neid ka provotseerida. Tänavateater peaks toimima nii, et see peatab su – ükskõik, mida sa teed ja mis mõtetega mööd. Mitmel puhul torkas silma, et etendused oleksid pidanud toimuma hoopis siselaval. Kohaspetsiifilisust peab alati arvestama, isegi kui tegemist pole spetsiaalselt ruumispetsiifilise lavastusega. Leedu ja poola teatrikool esindasid väga kõrgetasemelist tehnikat. Koolitööde puhul on olulisim sõnum. Püüan vaadata pigem seda, mida annavad edasi noorte silmad, mitte nende tehnika ja kaunid treenitud kehad.

Anu Lamp: Nukufestivalil olin esimest korda, oli väga põnev ja ülevaatlik aeg. Soov teha mitmekülgset teatrit, püstitada küsimusi ja puudutada erisuguseid teemasid oli tajutav ja rõõmustav. Nukupere on üks suur kogukond ja seda oli tore tunnetada. Suure huviga kuulasin žürii aruteludel tõelistest nukuprofessionaalidest väliskülaliste arvamusi. Vähem on rohkem. Kui satud vaatama kolmenelja lavastust, mis ei avalda muljet, siis võib kaduda tahtmine edasi vaadata. Vene teatri esindajad oma aastatepikkuste traditsioonidega olid võimsad. Aleksandr Grefi Rändnukuteatri „Petruška laadal" on näide traditsioonist, mis ikka toimib: avastasin etendusel, et naeran nagu laps. „Kahetsus ja andestus" oli pisidetailideni läbi töötatud, demonstreeriti kõiki võimalusi, eri karakterite loomine oli märkimisväärne. Rõõmsalt üllatusin ja vaimustusin Eesti Nuku- ja Noorsooteatri lavastusest „Metsik urisev õnn", mille teismeliste maailma hüplikkus ja segasus vallandas minus ootamatu assotsiatsioonide rea.

Madli Pesti: Tõenäoliselt on selle festivali kontseptsioon anda Euroopa visuaal- ja nukukunsti maailmas toimuvast võimalikult lai pilt. Selline mitmekesisus tekitab aga küsimusi. Kui inimene, kes tahab nukukunstiga tutvuda, näeb mitu korda järjest kehva kvaliteediga lavastust, siis ei jõua ta seda väga head ära oodata, inimese vastuvõtuvõimel on piirid. Kahjuks ei näinud ma Turu kunstiakadeemia lavastust „Nagu kala kuival", kus on juttu immigratsioonist. Kuuldavasti oli see festivalil üks väheseid teravalt ühiskondlikke teemasid puudutavaid lavastusi. Pole mingit põhjust, miks nuku- või objektiteater ei võiks haakuda aktuaalsete probleemidega. Selles osas tahan esile tõsta Anne Türnpu lavastuse „Metsik urisev õnn", mis ei käsitle päevakajalisi probleeme, ent tegeleb selgelt praeguse maailmaga. Oleme žüriiga arutanud, miks riiklikult toetatud teatris luuakse selline lavastus nagu „Õhtusöök vampiiridega". Välismaalased olid hämmeldunud, aga õnneks nägid nad ka meie teatri teistsugust poolt lavastustega „Cosette", „Metsik urisev õnn", „Metamorfoos" ja „Ajuloputus". Jäi kõlama mõte, et kohalikud ei saa ehk aru, missugune väärtus peitub siinses teatris. Teatris on noored ja huvitavad tegijad, kelle sünergias tekib midagi põnevat ja uudset. Sooviksin, et tegijad, kelle käes on otsustamine, näeksid seda potentsiaali.

Marie Kliiman

nukuteatri ja lasteteatri vahelt, annab tunnistust julgusest ja õiges suunas liikumisest. Festivalil jäi aga täiskasvanutele mõeldud lavastuste puhul – küll eranditega – domineerima nn dudapaivalik joon. Eesti Nuku- ja Noorsooteatri enda „Õhtusöök vampiiridega" (lavastaja Andres Roosileht), „Ajuloputus" (lavastaja Duda Paiva), Ljubljana nukuteatri „Armunukud" (lavastaja Duda Paiva) ning Scallywagi teatri „Stan" (autor-esitaja Jim Barnard) on nii visuaalselt kui ka sisuliselt küllaltki sarnased: nukk (mida saab võtta ka kui maski) on rõhutatult inimese või elusolendiga sarnane, pigem näitleja asendus kui nukk (kuigi nukud laval tähistavad ka ju pigem näitlejaid kui tegelasi) ning teemad on inspireeritud negatiivsest hämarusest, lõhkistest inimhingedest ja identiteedikriisist, nähtuna küllaltki šovinistlikust vaatevinklist. Nii üksikult kui ka kõike koos võttes polegi siin midagi taunida, seda enam, et meisterlikku nukukäsitsemist oli nendes kõigis. Sellise kontsentratsiooni puhul tuleb aga loota, et meie sellealased maitsekujundajad ei ole sügavalt seda meelt, et nukuteater täiskasvanutele võiks või peaks olema peaasjalikult allapoole vööd kommertsestraad („Ajuloputust" ma siin silmas ei pea).

Kahjuks ei saa pikemalt peatuda eespool mainitud lavastustel (need vääriksid seda küll mitmeski aspektis), nii tuleb mainimisega piirduda ka hoopis teiselaadsete, märksa vähem ekspressiivsete lavastuse puhul. Puškini jutustustel põhinev „Kahetsus ja andestus" Peterburi Suure Nukuteatri esituses esindas klassikalist marionetiteatrit, mis mõjus värskelt – vaatamata näilisele konservatiivsusele ja oma ülimale täpsusele. See on suurepärane näide nukuteatrižanri võimalustest, kus nukk on nii nukk, tegelane, näitleja kui ka teda liigutavale inimesele võrdväärne partner ning kus inimene võib olla kõike sedasama. Täppistöö, mille tarvis oli Eesti Nuku- ja Noorsooteatri väike saal vaatajale etendusest maksimumi väljapigistamiseks ilmselgelt liiga suur.

Küll mööndustega, ent „Trefi" tuumakam valik oli õnnestunult eriilmeline. Nii kasvatas festivaliliikluses suure ootushorisondi Prantsusmaal tegutsev Polina Borissova lavastusega „Mine!". Raugastunud naise maskiga, mis põhimõtteliselt peaks jätma mulje, et see polegi mask, jutustas või, õigemini, näitas näitleja lugu üksikust naisest, kes heitleb mineviku ja tuleviku vahel. Kui esimese hooga tahaks hõisata koos suurema osa publikuga, et kui objektiteater täiskasvanutele, siis just selline, kus näitleja ei tekita lugu meie peas mitte sõnaga, isegi mitte ilmega (sest mask on ju ees), vaid oskuslikult kasutatud esemetega. Siiski tahaksin lavastust näinud inimeste käest retooriliselt küsida, kas nende emotsioonid pälvis ikka näitleja või hoopis idee. Arvan, et viimane.

Nagu iga rahvusvaheline festival on hea foonilooja kohalikele tegemistele, nii piisas paarist „Trefil" nähtud lastelavastusest, et taas tunnistada: kuigi hakkas juba tunduma, et meil on lastele tehtav teater kah juba küllaltki eriilmeline, siis päris nii see ikkagi ei ole. Näiteks nii itaallaste ScarlattineTeatro „Sisale" kui ka soomlaste teater Kuuma Ankanpoikanen Hanna Schroderuse maalidel põhineva lavastusega „Lühinägelik printsess" imponeerisid esmalt sellega, kui palju vaeva on nähtud lavastustega, mille ühel etendusel saab olla maksimaalselt paarkümmend kõige nooremat teatrivaatajat. „Sisale" ainus etendaja sai hakkama tähelepanuväärse trikiga, mida trikiks ei tohikski nimetada: etenduse lõppedes kadus näitleja märkamatult lavalt ning asemele tulid esiridade lapsed, kes küll otsisid kadunud näitlejat, ent hakkasid teda leidmata ise laval mängima. „Lühinägeliku printsessi" puhul tuleb muu hulgas rõhutada selle kunstihariduslikku aspekti: objektiteatrispetsiifiline varjatud sissejuhatus kujutavasse kunsti lastesõbralikus, ent mitte infantiilses õhkkonnas.

Kahjuks jäi nägemata Eesti Nuku- ja Noorsooteatri „Metsik urisev õnn" Anne Türnpu lavastuses. Selle kohta festivalil kuuldud kiidusõnad panevad imestama, miks näidati seda teismelistele suunatud lavastust festivalil öösel kell 12? Kui ma suudan aga määratlused (nukukunst, visuaalteater, objektiteater, *performance* jne) festivali kavalehel mõelda selgelt erisuguseid nähtusi tähistavaks, on mul juba järgmisel aastal „Trefil" ilmselt lihtsam.

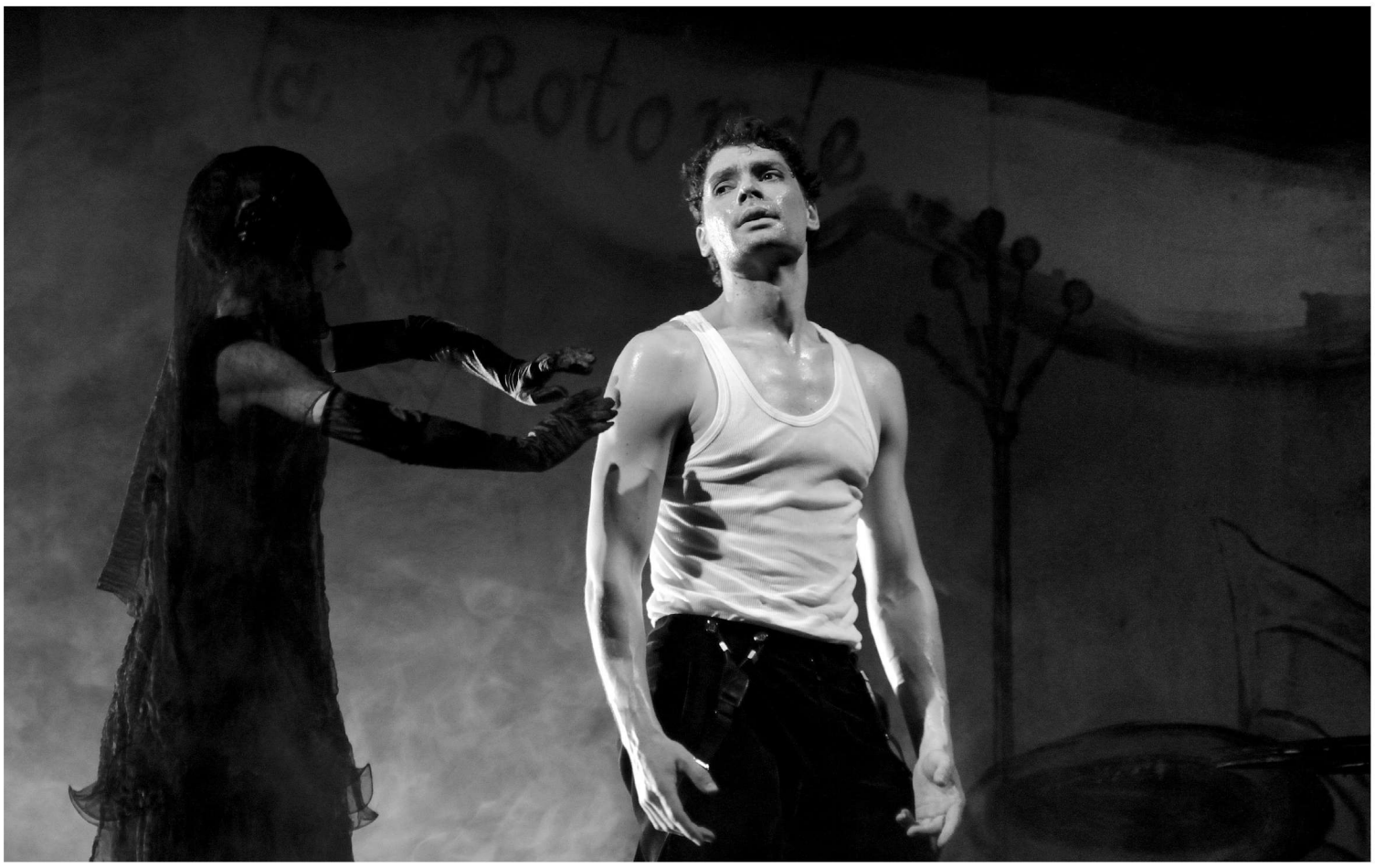

Modiglianit kehastav Anatoli Arhangelski (keskel) tantsib valu, sirutumist ideaalse armastuse poole. HARRI ROSPU

Vormitugev „Modigliani"

Lavastaja Toomas Eduri kõrvalpilk võinuks olla isiklikum ja subjektiivsem.

Kristiina Garancis

Estonia „Modigliani – neetud kunstnik", koreograaf-lavastaja Toomas Edur, libreto autorid Irina Müllerson ja Toomas Edur, helilooja Tauno Aints, muusikaline juht ja dirigent Risto Joost, dirigent Mihhail Gerts, kunstnik Liina Keevallik, valguskunstnik Tiit Urvik. Tantsivad Alena Škatula, Olga Rjabikova, Anatoli Arhangelski, Aleksandr Prigorovski, Sergei Upkin, Jevgeni Grib, Andrus Laur jt. Esietendus 11. V Estonias.

Kui juudi verd geniaalne kunstnik Amedeo Modigliani (1884–1920) oleks näinud talle pühendatud Toomas Eduri balletiversiooni Estonias, siis võib eeldada, et ta imestanuks siiralt. Ta ise elas läbi seda reaalsust, millest on omakorda sündinud palju uut kunsti, ent tal polnud oma päevadele kõrvalpilku. Olles tahtmatult ise oma maailma looja (tegelikult seda siiski teadvustamata tahtega, sest kvantfüüsikalise arusaama järgi loovad meie uskumused, tunde- ja mõtteenergia meie tegelikkuse), võiks arvata, et tema sellist elu ei elanud. Näilises faktikogus, kus iga vaatleja punktueerib sündmusi läbi aja erinevalt, on iga silmapaari ja südame jaoks oma rõhk ja oma lugu.

Eduri lavastuses on luubi all sündmuste kogu, mis lisas selle kunstniku nimele „neetu", ühe kire lugu ning eelmise sajandi alguse Pariisi visualiseeritud mudel. „Modigliani" on tegevusrohke, kunstiliselt detailitäpne, vormilopsakas draamaballett. Päris Modigliani on Liina Keevalliku väga oskuslikus vahendusvõimekuses kogu oma kunsti ja ajastuga laval. Tauno Aintsi dramaatilis-narratiivne rikkalik helimaailm mahutab lõpmatul hulgal lahtitantsitavaid monolooge, duette, *pas de trois*'sid, kordeballeti osi. Selles mõttes võib peategelases elanud professionaal rahule jääda: tema kunst, tema ajastu hakkab tõesti laval elama.

Vaatajale on „Modigliani" lavastus ootuste horisondi märgiline. Mida ma ootan? Palju olen ma kuulnud valmimisprotsessist? Palju seon laval nähtut teatri hetkeolukorraga? Retseptsioonis on põhiline lünkade täitmine, ent kui loobud ootustest, võid valmistuda ka üllatusteks. Väikesi ja suuremaid vormiüllatusi jagus.

Ühele tekstile või materjalile saab läheneda ju väga paljudest aspektidest ja mõnest suurest vaatenurgast. Kas keskenduda isiku biograafiale ehk eluseikadele, lisada sinna ka ühiskond ehk teda kujundanud taustsüsteem või lausa võrdlev-ajalooline põhitoon? Või uurida materjali psühhoanalüütiliselt, rõhuga kellegi hingeelul ja traumadel? Või läheneda hoopis diskursiiv-analüütiliselt ehk lähtuda sellest, et teatud asjadest saab rääkida teatud viisil – keel, žanr, varasemad väljakujunenud normid, traditsioonid, mustrid ehk mudelid?

Koreograafi uurimisnurk tundus esmapilgul olevat põhiliselt biograafiline. Paljad faktid kuulsa kunstniku eluloos võivad küll olla tõlgenduse lähtekohaks, kuid ei viita tegelikult sisemonoloogile, sellele, mis oli impulss, sündmuste tõukepinnas. Ühiskondlik-elulooline rõhk näis domineerivat, aga ainult pealtnäha. Mängu sekkus lavastaja subjektiivne perspektiiv. Isikliku vaatenurga poeesia väljendus selles, milliseid noppeid oli tõsieluseikadest tehtud, milline oli juhtmotiivi, milline sümboli, milline pisisekeldusena näiva kõrvalloo hierarhia. Koreograaf ehk tantsukeeles kõnelev kroonik on teinud vahet suurte ja väikeste sündmuste vahel, keskendudes duetiga olulisele suhtearengule või süvenedes peategelase unenäosse või nägemusse, mille tähtsust on ajaga mängides kasvatanud. Ideaalset tasandit, kus kõik faktilised seigad on võrdsed, pole üheski tõlgenduses olemas, ja see oleks juba ka arhiivi teema.

Koreograafi on huvitanud kunstniku needuse lugu. Kuidas Pariisi tulnud andekast, ilusast ja uhkest mehest sai nii ruttu legend? Mis sundis teda ennast hävitama, oma lähedasi vägivaldselt kohtlema, ennast karistama ja sisekonfliktides piinlema? Kas see oli pelgalt õnnetu saatus või midagi muud? Selles allakäiguloos on tublisti dramaatilist pinget ning füüsiliselt oli hea neid sisepainajaid ka vormi valada. Kui linnulennult visata pilk Estonia balletitrupile, siis sarnaneb Anatoli Arhangelski tüpaažilt ka kõige rohkem Modiglianiga. See mees koreograafi valikuna oli paljutõotav: ta tantsis valu, tantsis sirutumist ideaalse armastuse poole (Jeanne Hebuterne'i rollis oli Alena Škatula), väljendas võitlust alkoholi ja iseendaga, suhteid kunstnikust sõpradega (Jevgeni Grib ja Andrus Laur) ning kokkuvõttes allajäämist iseendale. Modigliani on koreograafi ja Arhangelski nägemuses kui marionett suure saatuse käes: teda tõmbasid ja tõukasid elu tõmbetuuled ning ta ise ei suutnud midagi määrata ja otsustada. Modigliani oli selleks liiga kunstnik või siis liiga „neetud". Kas see sisemine lõhestatus ja vankumine depressiooni ja maniakaalse faasi vahel oli tegeliku Modigliani elus bipolaarne häire, kes seda tagantjärele teab? Igal juhul on seekord peaosas rohkem neetud saatus kui Arhangelski ise. Ja lava-Modigliani näis liialt märgiline ehk markeeriv. Arvan, et see roll tahab küpsemist ja aega. Selles on väga palju võimalusi ja kui koreograafiline keerukus lihastesse salvestub, siis saab keskenduda oma siseelule ja tantsida see usutavamaks. Škatula ja Arhangelski kirglikud *pas de deux*'d olid aga ka juba esietendusel haaravad ja meisterlikud – nendel hetkedel tantsisid nad ennast maailma paremikku.

Kas Eduri kirjeldav poeetika tõusis kõrgemale pelgalt vaatleja seisukohast, kes mingi elunähtuse lihtsalt fikseerib? Jah ja ei. Kogu lavastustervik allub alati struktureerivatele põhimõtetele ja reeglitele. Iga element realiseerub vaid suhtes teistega ja kogu tekstiga. Teksti reaalsuse loob omakorda suhete süsteem, milles asuvad pingeid looma tähenduslikud opositsioonid: Modigliani ja suhted naistega, Modigliani ja alkohol, Modigliani ja unistused kunstnikuna ning reaalne vaesus. Balletis on vaja materjali, mis saaks kehaga maalitud ning looks üldistusjõulise vormi. Ühest küljest võib kalduda illustreerimisse – semiootiliselt on ju sama sündmus sünkroonselt helides, liikumises ja tunnete dünaamikas –, teisest küljest võib luua nii võimsaid tähenduslikke, muusikalis-visuaalseid süsteeme, mis ületavad oma mõjult sõnajõu mitmekordselt. On oht, et kui hakata kasutama ainult opositsioonide teravust, siis võib neid kujutama jäädagi ja elutegelikkuse taha ei teki üldistust, psühholoogiline allusioonide süsteem jääb sündmuste varju.

Kõige tugevam oli selles „Modiglianis" vorm. Keevalliku ja Eduri kontseptsioon on toonud lavale muretult boheemlasliku keskkonna kostüümidest hiigelsuurte maalideni, visuaalsetest pisinippidest kurva lõpplahenduseni, kui Jeanne hukkub. Vorm domineeris ka koreograafias – polnud minutitki, kus tegevus oleks vaibunud –, iga misanstseen oli tihedalt täidetud. Romantilisusest, nii äraspidisest kui ka kaunist, oli lavaruum samuti tulvil.

Kui lugu tekitab küsimusi, siis on see väidetavalt oma osa täitnud. Kummitama jäi paar mõtet. Need on olemuslikku laadi. Miks lavastas Edur selle loo just nüüd, s.t mis hakkas temaga Modigliani saatuses kaasa kõlama, mis teda haaras? Kuidas vaatab õigupoolest koreograaf selle kunstniku elule? Tahaksin tajuda veidi sügavamat dimensiooni. Mis siis Modiglianiga tegelikult juhtus, millel tema „needus" põhines? Sügavuse andsid seekord Aintsi helimaailm ja Keevalliku kunstiajalooline stilistika. Lavastaja ehk sündmuste tõlgendaja kõrvalpilk oleks võinud olla natuke isiklikum ja subjektiivsem. Koreograafi esimese suure lava loomeaktina, kus põimumas kodumaised kunstiliigid, on tulemus põnev ja õhutab ootusi.

Eppur si muove

Hooajal 2011/12 on Järvi juhatanud 49 kontserti üle kogu planeedi.

Toomas Velmet

Nii olla öelnud Galileo Galilei inkvisitsioonikohtus, kus ta pidi lahti ütlema heliotsentrilisest maailmavaatest. Seda väljendit kasutatakse eesti keeleski, et „ta keerleb siiski", „pöörleb siiski" või „tiirleb siiski", aga tegelikult peaks tõlge kõlama „ta liigub siiski" ja needki sõnad olla Galilei suhu asetanud hilisemad kroonikud. Minu mõte artiklit nii pealkirjastades on hoopis see, et maakera keerleb ümber oma telje ja maestro **Neeme Järvi** tiirleb endiselt ümber maakera.

Hooajal 2011/12 on Järvi tänaseks juhatanud vähemalt 49 kontserti üle kogu planeedi ja viiekümneski saabub varsti. Seitsmel korral on see toimunud Eesti Riikliku Sümfooniaorkestri ees ning ülejäänud kontsertidel on ta käe all mänginud BBC sümfooniaorkester (London), Haagi Residentie Orkest, Tōkyō SO, New Jersey SO, Šveitsi Romaani SO (Genf), Singapuri SO, LSO – Londoni sümfooniaorkester, Los Angelese Filharmoonikud, Detroiti SO, Šoti Kuninglik Orkester (Edinburgh), Hispaania Rahvusorkester (Madrid) ja Göteborgi sümfoonikud, tulemas Bergeni filharmoonikud, Verbieri festivaliorkester ja Üle-eestiline Noorte Sümfooniaorkester. Äärmiselt mõjukas on ka temaga esinenud solistide loetelu: Vadim Repin, Miša Maiski, Martha Argerich, Serge Zimmermann, Ralph Kirschbaum, Alisa Weilerstein, Hélène Grimaud, kui teha väike valik solistide paraadist.

Neeme Järvi on teatavasti septembrist 2010 ERSO kunstiline juht ja peadirigent ning lõppenud hooaeg oli tema kunstilisel juhtimisel tegelikult esimene täismõõduline oma seitsme erinimelise kontserdiga. Läbivaks teemaks olid ERSO 85. hooaeg ja Brahmsi kõik neli sümfooniat. Kvaliteedi ja publikuhuvi põhjal võib seda hinnata äärmiselt soliidseks hooajaks ERSO ajaloos. Järvi, kelle käe all on musitseerinud eesti orkestrantide mitmed põlvkonnad, alates ERSO asutajaliikmetest kuni verinoorte muusikuteni, on alati saavutanud kõigiga haruldase kontakti ja see on andnud silmapaistvaid tulemusi läbi aegade. On väga hea, et kõik Brahmsi neli sümfooniat ka salvestati ja oodata on nende ilmumist. Arvustused – ja neid on olnud ebaharilikult palju, mõne kontserdi kohta lausa kolmes-neljas väljaandes – on eranditult argumenteeritult positiivsed ja konstateerivad ERSO edukat käekäiku Järvi juhatusel. Nele-Eva Steinfeld võtab maestro Brahmsi-interpretatsiooni kokku järgnevalt: „Kui osa kuulajaid on ehk harjunud veel pisut raskepärase ja üleromantiseeritud Brahmsiga, siis Järvi Brahmsi-interpretatsioon on väga kammerlik. Kogu faktuur on äärmiselt selge ning balansseeritud ning arvukad muusikalised detailid peenekoeliselt esile toodud. Kõigil neljal kontserdil, kus kõlasid ometi nii tuntud teosed, võis avastada täiesti uusi nüansse ja häälte joonistumist" (Sirp 18. V). Täielikult nõustun ka arvustaja hinnanguga, et „kõige kammerlikumalt mõjus 3. sümfoonia ettekanne". Steinfeldi arvustusi lugedes olen aru saanud, et „kammerlik" on tema tekstides kõrgeim hinnang esitusele, ja ka sellega olen vähemalt Brahmsi puhul päri: eeldab ju kammerlikkus partituuris sisalduva informatsiooni maksimaalselt reljeefset esitust ja mida enamat võib veel soovida.

Lõppenud hooaega Neeme Järvi kunstilisel juhtimisel tuleb kvaliteedi ja publikuhuvi põhjal hinnata äärmiselt soliidseks. TIIT MÕTUS

Brahmsi sümfooniate esituste kõrval oli muidugi olulisimaks ERSO 85. hooaega tähistav kontsert „Sõjasümfooniad" 16. detsembril, kui esitati Eduard Tubina Viies ja Dmitri Šostakovitši Seitsmes sümfoonia. Virve Normet kirjutab ajakirjas Muusika: „... need teosed oma ligikaudu maksimaalse orkestrikoosseisu, sügavate inimtunnete ning niihästi psühholoogilise kui ka sotsiaalse dramatismiga andsid hiilgava võimaluse demonstreerida ERSO praegust taset, mängijate tehnilist ja emotsionaalset võimekust ning potentsiaali. Ja Neeme Järvi kaudu saime kuulda, kuidas vormub tervikuks niisugune pähkel nagu „Leningradi" sümfoonia, millega siin saalis on mõnigi dirigent kõvasti hambaid murdnud" (Muusika 2012, nr 2). Kontserdi põhjalik analüüs ilmus 22. detsembril Sirbis nii Tubina kui Šostakovitši asjatundja professor Margus Pärtlase sulest, kus muu hulgas on antud hinnang: „Kava valikut tuleb kiita veel põhjusel, et see andis suurepärase ja mitmekülgse pildi ERSO tänasest tasemest. Oma meisterlikkust ja peent musitseerimist said näidata nii mitmed (orkestri)solistid ... kui ka terved pillirühmad (iseäranis tahan esile tõsta keelpillirühma Tubina koodas ja Šostakovitši III osas). Ja kui massiivne ja samas reljeefne oli orkestri täiskõla mõlema sümfoonia vägevates kulminatsioonides! Imetlust väärib ka orkestri kontsentratsioon ja emotsionaalne vastupidavus". Veel tahan nimetatud arvustusest alla joonida paar lõiku. Esiteks: „Tahaks loota, et Järvi „teine tulemine" toob ka Tubina muusika ERSO püsirepertuaari tagasi". Vahemärkusena olgu öeldud, et dirigent on sel hooajal esitanud Tubina teoseid veel Singapuri SOga (Süit eesti tantsudest ETW15) ja Haagi Residentie Orkestiga (Kontsert kontrabassile ja orkestrile ETW 22, solist Szymon Marciniak). Ja teine oluline hinnang: „Maestro Järvi on praegu kõrgvormis. Ta on kui tark ja kogenud väejuht, kes keskendub oma plaani elluviimisele ega pea muretsema enese kehtestamise pärast. ... Loomulikult kajastub see ka esituse kvaliteedis. ERSO ja tema publik võivad tulevikku vaadata optimistlikult". Võib olla, et tendentsi on märganud ja tähelepanu alla võtnud ka nn peavoolumeedia. Nii Postimehes kui Päevalehes on üle aegade avaldatud ERSO ja Neeme Järvi kontsertide arvustusi. Sirbi arvustuses (9. IX 2011) leiab Lembi Mets, et Neeme Järvi on

Kuidas särasid „Põhjamaa tähed"

Igor Garšnek

Kontsert „Põhjamaa tähed": Põhjamaade Sümfooniaorkester ning solistid Thomas Kapun (flööt, Austria), Fabian Menzel (oboe, Saksamaa), Ints Dālderis (klarnet, Läti), Sergei Giršenko (viiul, Venemaa), Andrei Dogadin (viiola, Venemaa), Janne Pulkkinen (fagott, Soome), Indrek Vau (trompet) ja Priit Aimla (trompet) Anu Tali dirigeerimisel 30. V Estonia kontserdisaalis.

Eelmisel nädalal sai kahel õhtul järjest kuulda Estonia kontserdisaalis **Põhjamaade Sümfooniaorkestri** pidulikku galakontserti „Põhjamaa tähed" **Anu Tali** dirigeerimisel. Kuna galakontserdi üks iseärasusi on see, et kava pannakse kokku paljudest ja mitmekesistest väiksematest muusikanumbritest, oli „Põhjamaa tähed" tüüpiline galaõhtu: esitatud teoseid (mõnikord ka teosekatkendeid) oli koos kolme lisalooga 18,soliste meilt ja mujalt käis lavalt läbi kaheksa. Kui sinna juurde arvestada veel **Toomas Buberti** mandoliinisoolo norra helilooja Johan Halvorseni helitöös, saame soliste kokku isegi üheksa.

Kuigi kõnealune kava oli pealkirjastatud kui „Põhjamaa tähed", tuleb siin sõnasse „põhjamaa" suhtuda teatud reservatsiooniga. Tõsi, kontserdil sai kuulda Griegi ja Sibeliuse ning eesti heliloojatest Elleri („Kodumaine viis") ja Tubina („Pikk ingliska") tuntud ja populaarseid teoseid. Need komponistid on tõepoolest põhjamaa tähed. Kuid kas Mozart ja Carl Philipp Emanuel Bach, või, veelgi enam, kas itaallased Antonio Vivaldi ja Vincenzo Bellini on ikka „põhjamaa tähed"? Kuid olgu peale, ega „Põhjamaa tähed" ei tähenda siiski tähenärimist. Pealegi esindasid solistid (nagu ka teised PSO orkestrandid) ju ikkagi valdavalt Põhjamaid.

Nagu galakontsertidega kipub juhtuma, oli kõnealunegi muusikaõhtu harukordselt pikk: juba selle avapool kestis tunni ja kontsert koos vaheaja ja lisalugudega peaaegu kolm. Siin on ehk natuke mõtlemisainet, sest esimene kontserdipool oma üheksa teose ja viie solistiga ei mõjunud sugugi pikalt. Vastupidi, kõikide lugude ettekandeline sidusus jättis siin sümpaatselt tiheda ja kontsentreeritud mulje.

Ent teine pool ei mõjunud enam nii kontsentreeritult. Üheks põhjuseks võis olla muusikast küllastumise efekt (ega liiga palju head pole ka hea!), teiseks ehk galakontserdi kohta veidi kummaline teostevalik. Nii mõjus katkend Aaron Coplandi Klarnetikontserdist läti solisti **Ints Dālderise** esituses oma hüpleva bassiliini ja nurgelise rütmikaga nagu mingi multifilmimuusika, jättes muidu klassikalise kava (Mozart, Vivaldi, C. P. E. Bach, Bellini, Ravel jt) kontekstis võõrkeha mulje.

Võib-olla ei olnud kõige parem mõte ka norra helilooja Johan Halvorseni (1864–1935) orkestriteose „Bergensiana" kavvavõtt. Kuigi kavabukletist võis lugeda, et norralased peavad Halvorseni koguni Griegi mantlipärijaks, tundub mulle, et nii fantaasiavaese helikeelega ja nii keskpärasele komponistile „Griegi mantel" küll selga hästi ei passi. Teda ei julgeks kohe kuidagi „põhjamaa täheks" tituleerida. Aga eks see ole maitse asi.

Heidame nüüd pilgu selle kontserdi eredamatele momentidele. Vivaldi Kontserdis kahele trompetile C-duur RV 537 soleerisid väga artistlikult **Indrek Vau** ja **Priit Aimla**. Ehkki see teos on mängutehniliselt küllaltki komplitseeritud, oli kahe solisti ansambliline koostöö kohe algusest peale täpses artikulatsioonilises sünkroonsuses. Ka loo karakter oli nii solistidel kui orkestri saatefaktuuris hästi veenvalt tabatud.

Solistidest tuleb kindlasti esile tõsta austria flötisti **Thomas Kapuni**, kes esitas briljantse artikulatsiooniga Carl Philipp Emanuel Bachi Flöödikontserdi d-moll III osa *Allegro di molto*. Siinkohal tuleb eraldi toonitada ka orkestri keelpillide artikulatsioonitäpsust.

Väga hea mulje jättis oma meisterliku fraseerimisega saksa oboesolist **Fabian Menzel**, kes mängis nauditavalt välja Vincenzo Bellini Oboekontserdi Es-duur kõik ooperlikult mõjuvad kujundid. Samas **Janne Pulkkinen** (fagott, Soome), kelle esituses kõlas Edward Elgari Romanss fagotile ja orkestrile, on küll ilusa tooniga solist, kuid jäi dünaamika mõttes pisut üldise orkestritekstuuri varju.

Anu Tali kogus dirigendina muidugi mitmeid plusspunkte – näiteks nii Mozarti „Figaro pulma" avamängu lennuka karakteri kui Sibeliuse „Lemminkäise kojutuleku" hästi läbimõeldud muusikalise dramaturgia eest.

Sellega võikski „Põhjamaa tähtede" loo nüüd lõpetada, kuid ühest asjast tuleks siiski vist veel juttu teha. Sest kindlasti on muusikahuvilised märganud, et hooajal 2011/2012 esines Põhjamaade Sümfooniaorkester meil vaid kahe kavaga – eelmisel sügisel ja nüüd mai lõpus. Usutavasti on lugeja minuga nõus, et kui ühe orkestri hooaeg koosneb (meie publikule) vaid ava- ja lõppkontserdist, siis seda on nagu natuke vähe. Seda enam, et kultuuriministeeriumi projektitoetus Põhjamaade Sümfooniaorkestrile oli viimati 65 000 eurot, mis oli kõikidest projektitoetustest suurim. Ma ei piilu siinkohal kellegi rahakotti (mis pole ju ilus!), kuna see on avalikult kättesaadav info.

Teine asi, millele asjaomastes instantsides võiks ehk mõelda, oleks Põhjamaade Sümfooniaorkestri laiendatud, ka teisi riike kaasav rahastamine. Näiteks Kremerata Baltica tegevust finantseerivad kõik kolm Balti riiki (Eesti kõige vähem, sest eestlasi on selles orkestris ainult kaks). Kuna ka Põhjamaade Sümfooniaorkestris on orkestrante mitmest riigist, siis kas poleks mõeldav analoogne rahastamise skeem ka nende puhul? Sest praegu on PSO riiklik finantseerija ainult Eesti.

Ilmselt oleks see mitme riigi kultuuriministeeriumi kokkuleppe küsimus, kuid kokkulepped ju selleks ongi, et neid sõlmida.

teinud töö, millest jätkuks mitmele ka siis, kui midagi ei lisanduks. Aga nagu näitas hooaeg, lisandus ja palju-palju – Neeme Järvi ei ole see mees, kes midagi pooleli jätaks.

Eelmisel suvel tervitasid nii Riia kui Tallinna poolt Pärnusse saabujaid hiigelsuured plakatid rõõmsalt kutsuvate Neeme ja Paavo Järviga. Toimus esimene Järvi festival, mis kulges üliedukalt, publikurohkelt ja meedia tähelepanu fookuses. Järvi tõi meie talendid välismaalt koju ja veel kümmekond Järvit pealekauba. Festivali supertähena saabus kohale ja esines koos meie viiulitalentidega Ivry Gitlis (1922), kes asub oma tsunfti aukohal koos selliste XX sajandi legendidega kui Jascha Heifetz (1901–1987), Yehudi Menuhin (1916–1999) ja Isaac Stern (1920–2001). Selline auväärt aura oli kohal Pärnu kontserdimajas koos Üle-eestilise Noorte Sümfooniaorkestri ja Paavo Järviga. Sama orkester esitas Neeme Järviga festivali lõppkontserdil Beethoveni Sümfoonia nr 7 A-duur *op*. 92 ja selle sündmuse väärtust oskavad aastate pärast hinnata need sada eesti noort muusikut, kes teostasid ettekande. Selles on Järvide festivali idee ja läbi aegade kanduv väärtus.

26. juulist 2. augustini peetakse teine Järvi suvefestival ja ka rahvusvaheline dirigentide ja nüüd juba mitte ainult nende suveakadeemia. Sest suveakadeemia meistrikursustel saavad nüüd õpetust ka keelpillimängijad sellistelt soliidsetelt professoritelt nagu Ulrike Danhofer Viini muusikaülikoolist, Jüri Gerretz Kuopio konservatooriumist, Tatjana Berman Cincinnatist (USA), Deutsche Kammerfilharmonie' kontsertmeister Florian Donderer ja Berliini Filharmoonikute altviiulisolist Màtè Szűcs. Samuti on võimalik saada tunde ka festivaliorkestri tippsolistidelt. Tänavuse Järvi suvefestivali kavad on ülipõnevad, tuues kuulajateni Poulenci suurvorme, Martin Kuuskmanni jazzi ja bossanovasid, Stravinski „Apollon Musagète" dirigentide meistrikursustest osavõtjatega, 25 esinejaga galakontserdi, kus esiettekandel ka Helena Tulve teos, lastekontsert Järvide kolmanda põlvkonna esinejatega, Raepromenaad Brahmsi Sekstetiga nr 1, kontsert „Viva Mozart" festivaliorkestri, Kalle ja Kristjan Randalu ning Annely Peeboga, Järvide päev Eliisabeti kirikus, „Kalle Randalu ja sõbrad" ning „Ööklassika", kus kavas Bachi Brandenburgi kontserdid. Festivali lõppkontsert Pärnu kontserdimajas kannab pealkirja „Neeme Järvi 75", kavas on Tšaikovski Teine klaverikontsert solist Aleksandr Markovitšiga ja Beethoveni Viies sümfoonia Üle-eestiliselt Noorte Sümfooniaorkestrilt.

„Eppur si muove" võiks siin märkida ERSOt ja Neeme Järvit kui eesti muusikakultuuri väsimatuid igiliikureid, vaatamata kõigele.

Koos kohalike kooride ja publikuga toodi esiettekandele kaheksahäälne kaanon „Saarlase laul" Tõnu Kõrvitsa orkestriseades. ARVO TARMULA

Vennad Kreegid ja pasunad

Andres Ammas

7. Nargeni festival, 6. Kreegi päevad: „Vennad Kreegid ja pasunad", – Kaitseväe puhkpilliorkester ja Haapsalu koorid Peeter Saani ja Tõnu Kaljuste juhatusel 3. VI Haapsalu kultuurimajas.

„Haapsalu on imeline linn! Kui õhtul oma musikaalsetele tütardele Skype'is räägin, et laulsin täna tippdirigendi Tõnu Kaljuste käe all ja tipporkestri saatel, ei usu nad mind," arvas Kreegi päevade lõpetuseks Haapsalu linnapea Urmas Sukles.

Tõnu Kaljuste entusiasm Kreegi päevade korraldamisel püsib, sõltumata suhteliselt tagasihoidlikust kohalikust publikuhuvist. Juba kuulutas Kaljuste publikule välja ka tuleva aasta teema – „1953". Tol aastal kirjutas Kreek kantaadi „Kalevipoeg nõiakoopas", mille pealkiri üksi annab aastanumbrit arvestades ja heliloojа vembukat isiksust tundes ohtralt tõlgitsusvõimalusi. Kreegi päevade alusmaterjalist niipea puudust ei tule. „Muusikamuuseumis on nii palju huvitavat," arvas Kaljuste, „kui aga on tegijaid, kes Kreegi muusikat uutmoodi vaadata ja kõlama panna suudavad."

Kaljuste juhitud Kreegi päevade kontserdid Haapsalus on sündmused, millelt kuulaja lahkub targemana, kodulinna helilooja üle uhkena, kaasalaulmise lustist elevil (koos kohalike kooride ja publikuga tuli esiettekandele kaheksahäälne kaanon „Saarlase laul" Tõnu Kõrvitsa orkestriseades). Tekib kõrgprofessionaalsuse ja koduse lihtsuse harukordne ja kummaline sümbioos ning see kõik sobib loomulikult ja täpselt kokku just Kreegi muusika ja Kreegi vaimsusega.

Kreegi koorimuusika tundjale pakkusid kontserdi põhisisuks olnud puhkpillisüidid palju äratundmisrõõmu. Sama vaimukus, osavad imitatsioonid arenduseks, eredad värvilaigud. Kaljuste imetles eriliselt Kreegi koorilaulude orkestritöötluste kirkust: „Kreegi muusika on sellises orkestratsioonis veel värvilisem kui muidu". Kreegi kui tromboonimängija armastus vaskpillide madala registri kõla vastu on üldteada; Kaljuste meenutas varem Kreegi päevadel ettekantust näiteks „Setu sümfoonia" suurepärast vasekõla.

Asjaarmastajaist koosnevaile orkestritele saaks vist Kreegi süitide ettekandmisel ületamatuks takistuseks just tuuba-, metsasarve- ja baritonisolistide puudumine. Kaljuste ei pidanud Kreegi puhkpillimuusikat siiski ülemäära raskeks: „Kes ainult marsse on harjunud mängima, sellele võib Kreegi nüansirikas muusika keeruline olla, aga elastsele orkestrile on Kreek väga huvitav töö".

„Reekviemist" tuttavad pastoraalsed kõlad kordusid ka puhkpillisüitides. Mingil hetkel läks pisut üheülbalisekski, kui ühed ja samad orkestratsioonivõtted süidist süiti kordusid, aga ega Kreek kirjutanudki oma kuut puhkpillisüiti ühel ja samal kontserdil järjest ettekandmiseks. Avastamisrõõmu jagus eriti Kreeki varem laulnud koorilauljaile siiski küllaga, sest tuttavale polüfooniale lisandusid orkestratsiooninipid ja nõnda sai näiteks lihtsast viisikesest „Ma kõndisin vainul" vaimustavalt vaimukas muusikaline jutustus.

Kreegi puhkpillisüit nr 1 tuli Haapsalus ilmselt suisa esiettekandele, nõnda oletas dirigent **Peeter Saan** rohkete vigade tõttu nootides – pillimehed oleksid varasematel ettekannetel need juba parandanud. Saan arvas, et ilmselt kirjutas Kreek süidi, mõeldes filharmoonia juures tegutsenud kutselisele puhkpilliorkestrile, aga tema sõnul jääb mõistatuseks, miks on teos kirjutatud väikesele koosseisule, olid ju tollases koosseisus oboed-fagotid täiesti olemas. Kaljuste meelest sai pärast Teist maailmasõda kirjutatud süidile saatuslikuks pigem pühalik-pidulik koraaliviis neljandas osas.

Kuigi kontserdi pealkiri oli „Vennad Kreegid ...", kõlas seekord siiski ainult kuulsama venna Cyrilluse muusika, ent laiem avalikkus sai küllap esmakordselt teada, kui väärikas koht eesti sõjaväemuusika ajaloos kuulub Voldemar Kreegile. Teemat uurinud Peeter Saan andis publikule teada, et Voldemar tegi Eesti kaitseväe orkestriga läbi kogu Vabadussõja kuni võiduka lõpuni. Ta oli klarnetist, abidirigent ja väikestviisi heliloojagi, kelle sümfoonia g-moll ettekannet plaanib Kaljuste tuleva aasta Kreegi päevadel: sümfoonia on loodud aastal 1953. Peeter Saani sõnul on autor ise seda kirjeldanud kui vana mehe meenutust oma elust. „Voldemar Kreegi puhkpillimuusika noodid tuleb aga alles üles leida," andis Tõnu Kaljuste haapsallastele koduse ülesande.

Ketil Bjørnstad: „Meloodia on muusikas keerulisim element"

30. maist 3. juunini kestnud kirjandusfestivalil „Head read" oli üheks nimekatest väliskülalistest norra helilooja, pianist ja kirjanik **Ketil Bjørnstad**, kes andis 2. juunil Mustpeade majas ka soolokontserdi. Praegu eelkõige jazzmuusikuna tuntud Bjørnstad pälvis 1960. aastatel tähelepanu noore andeka interpreedina, debüteerides kontsertpianistina juba 16aastaselt. Bjørnstadi luuledebüüdist möödub aga tänavu 40 aastat ning selle ajaga on ta avaldanud kümneid romaane, luulekogusid ja biograafiaid. Seni on eesti keelde tõlgitud Edvard Griegi elu ainetel valminud romaan „Ballaad g-moll" ning Liv Ullmanni mälestuste põhjal koostatud „Liv Ullmann", kirjandusfestivali ajal nägi eestikeelsena ilmavalgust veel üks tema romaan – „Muusikale".

Mul oli võimalus teid kuulata aastaid tagasi, kui esitlesite Norras oma „Antonioni projekti" ning kontsert jättis sügava mulje just erilise sideme tõttu, mis muusikute ja kuulajate vahel tundus tekkivat.

Ketil Bjørnstad: Tänan teid lahkete sõnade eest.

Olete kirjutanud, et Norra on kaugel Euroopa suurtest kultuurikeskustest, ometi on Norra jazz kogu maailmas hinnatud kaubamärk.

Ülikoolidest üle kogu Norra kasvab pidevalt peale uusi talente, kelle põhitegevuseks on just jazz. Küsimus on pigem, kuidas pöörata kõigile neile vajalikul määral tähelepanu. Muusik olla on praegusel ajal eriti raske. Kontsertide tasustamine on võrdlemisi nigel ja nii hakkavadki paljud head muusikud tööle hoopis teises valdkonnas.

Kas teie kui muusiku ja kirjaniku hinnangul on teie tegevusvaldkondadel kokkupuutepunkte või erinevad need ikkagi põhimõtteliselt?

Olen alati püüdnud komponeerimist ja kirjutamist lahus hoida. Muusika on väljendusvahendina tunduvalt vahetum. Isegi kui kirjutatakse väga emotsionaalselt, on kirjandus ikkagi intellektuaalsem. Muusikat otsustasin teadlikult kasutama hakata alles Aksel Vindingi triloogias (kolmeosaline romaanitsükkel noorest muusikatudengist Aksel Vindingist, keda võib käsitleda autori *alter ego*'na – I. H.), et kirjeldada miljööd ja mõningaid karakte-reid. Viimast ECMi välja antud topeltalbumit „Songs From The Alder Thicket" võibki tegelikult nimetada selle triloogia *soundtrack*'iks, milles ma olen üritanud tabada teose meeleolusid.

Neid valdkondi seob ilmselt vajadus struktuuri ja dünaamilisuse järele, kuid üldiselt ei mõtle ma muusikast, kui kirjutan, ja vastupidi. Seda muidugi juhul, kui käsil pole parasjagu mõne luuletuse viisistamine. Inspiratsiooni saan ikkagi elust endast, looduses, inimestelt, elu dünaamikast.

Te ei kirjuta üksnes ilukirjandust, teie sulest on ilmunud ka näiteks raamat „Belonging" Keith Jarretti ja Jan Garbareki legendaarsest samanimelisest albumist. Seda võiks nimetada peaaegu dokumentalistikaks.

Kuna see 1970ndatel ilmunud LP jõudis Norra kõigi aegade saja parima plaadi valimisel esikümnesse, siis paluti mul tollal sellest kirjutada. Raamatus on palju isiklikke mälestusi mu enda noorusest, Oslos üleskasvamisest. Salvestasin samas stuudios, kus Jarrett, ning õnnestus teha koostööd ka ühe tema ansamblipartneri Jon Christenseniga. Samuti arutlen seal klassika ja jazzi suhete üle, mis mind on teemana alati huvitanud.

Kuidas sõnastate oma muusikalise kreedo?

Kõige keerulisem element muusikas – meloodia – on mulle alati olnud kõige olulisem. Ja teiseks: muusika ei ole mood, nii nagu maalikunst ei ole disain. Iga artist peaks kuulama oma sisehäält. Kõige tähtsam on keskenduda sellele, mida sa tõeliselt tahad teha, ning mitte sellele, mida sinult oodatakse.

Küsinud **Ivo Heinloo**

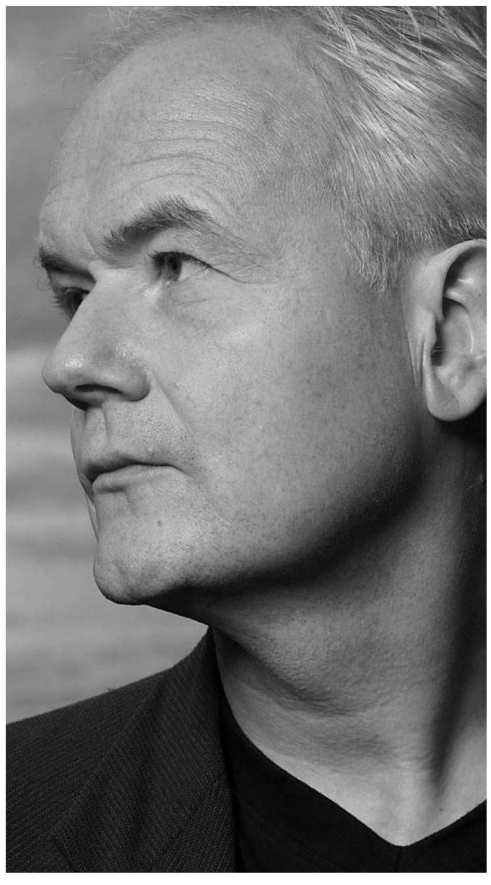

Ketil Bjørnstad PRESSIFOTO

Lootus ja mure

Eesti Muusikanõukogu üldkoosolek vaagis kultuuripoliitika arengusuundi

Kui teisipäeval esitleti Estonia talveaias Mart Saare soololauluparemiku CDd „Must lind", siis meenutas selle koostaja-väljaandja Vardo Rumessen üht 30 aasta tagust hetke: 1982. aastal Mart Saare monumendi avamisel maalis Gustav Ernesaks kujutluspildi uuest traditsioonist, kuidas laulupidude rongkäik peatub siin hetkeks, et armastatud heliloojale lilli tuua. Paraku on tee selle monumendi juurde peaaegu Tallinna kesklinnas rohtunud ...

Selle nimel, et neid rohtunud radu Eesti muusikamaastikul puhastada ja uusigi rajada, on Eesti Muusikanõukogu tuumik viimasel poolaastal teinud pingelist mõttetööd. Otseseks ajendiks sai kultuuriministeeriumi otsus vormistada Eesti kultuuripoliitika arengusuunad aastani 2020 ja ootuspäraselt võttis EMN kui ministeeriumi lepinguline koostööpartner aastast 2000 (tõsi, praegune kultuuriminister ei ole pidanud vajalikuks seda lepingut enam pikendada) endale ülesande koondada-vormistada muusikavaldkonna ettepanekud (vt ka Sirp 25. V, lk 6-7).

Kui nõukogusse kuuluva 50 institutsiooni liidrid koos Eesti Muusika Arenduskeskuse liikmete ning teiste muusikavaldkonnas tegutsevate organisatsioonide esindajatega neljas töörühmas pead kokku panid, siis kuhjus muidugi teemasid ja muresid hulgi, kriisiprogrammidest unistusteni ideaalsest olukorrast. Kuna oli ette teada, et Eestile naftariigi võimalusi ootamatult ei avane ja et ministeeriumi lõppdokumenti pääsevad kirjapandust paratamatult vaid mõned punktid, on see, millega 30. mail üldkoosoleku ette tuldi (vt ka e-Sirpi), muidugi pragmaatiline kesktee. Revolutsioonilisi ümberkorraldusi ega suuri uusi algatusi välja ei pakuta. Pigem on toodud alalhoidlikult ja kontsentreeritult veel kord esile teemad, mis juba aastaid päevakorral. Olgu seda siis huvihariduseks taandatud muusikaõpetus, mis ometi peab looma aluse professionaalse muusiku koolitamiseks, või „laiali kantud" pillifond, mille taasasutamise vajalikkusest on kaua kõneldud.

Üsna häbelikult – muusikud enamasti ei söanda oma töö materiaalset väärtustamist nõuda – nimetatakse „motiveeritust" ja „rahvusvahelist konkurentsivõimet". Ja päris mööda ei saa ka nn betooni teemast: „Valminud on Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia II ehitusjärk ning Tallinna Muusikakeskkooli, Georg Otsa nimelise Tallinna Muusikakooli ja Tallinna Balletikooli ühine õppehoone professionaalse muusikaõppe jätkusuutlikkust tagavas mahus. Alustatud on ettevalmistustega uue ooperimaja ehitamiseks". Lisand „professionaalse muusikaõppe jätkusuutlikkust tagavas mahus" sõnastati üldkoosolekul, sest kolme kooli ühise hoone ehitamiseks ette nähtud raha on paberil sulanud kiiremini kui kevadine lumi. Kas seda õnnestub taas kasvatada nii palju, et ehitamist üldse tasub ette võtta, peab muidugi selguma üsna pea. Muide, EMNi üldkoosolekule aru andes nimetas selle president Peep Lassmann, et juhatus on peaminister Andrus Ansipile sel aastal saatnud kolm kirja (EMTA saali, kolme kooli ja Mustpeade maja küsimuses), ent ühelegi polnud 30. maiks veel vastust saadud.

Üks olulisemaid ettepanekuid Eesti muusikakeskkonna parandamiseks on kontserdi- ja muusikahariduskeskuste loomise idee. Kui see üleriigiline võrgustik praeguste muusikakoolide baasil suudetakse moodustada ning nii haridus- kui kontserdi- ja harrastuskeskustena tööle panna (finantseeritaks võrdselt kolmest allikast: õppetasud, omavalitsused ja riik), oleks see lootusrikas samm Eesti kui tegeliku muusikamaa suunas, kus sõltumata elukohast on võimalik osa saada nii kontserdielust kui muusikaharidusest. Selle kõrval on muidugi oluline ka kindlama koha sissevõtmine rahvusvahelises muusikaelus, kus meie parimad – ei korda neid siinkohal üle, või kui, siis vaid värskeimat esiletõusjat Jüri Reinveret ja tema ooperi „Puhastus" menu Soome Rahvusooperis – õnneks üsna arvukalt ees ootamas.

Peab lootma, et aastal 2020 on Eestis „loov kultuurikeskkond, mis taastoodab andekaid muusikuid ning on piisavalt rahastatud. Eesti ühiskond väärtustab omamaist muusikakultuuri ja tunnustab muusikute loomingulist tööd", nagu on kirjas EMNi ettepanekute kolmanda, helikunstisse puutuva osa alguses. Aga siinkohal tahan asjaosalisi innustada tehtud tööd mitte kalevi alla jätma, vaid jätkuvalt põhitöö kõrval neid teemasid üleval hoidma ja edasi arutama, miks mitte ka Sirbis. Siin teebki täna otsa lahti Juko-Mart Kõlar, kes osales Eesti Muusika Ekspordi esindajana töörühmas „Loomemajandus. Eksport. Välissuhtlus".

Tiina Mattisen

EMNi üldkoosolekul osales 33 hääleõiguslikku liiget 50st.
Uude juhatusse esitati 12 kandidaati, kellest salajasel hääletusel valiti 9-liikmeline juhatus:
Olav Ehala (Eesti Heliloojate Liit),
Urvi Haasma (Eesti Muusikakoolide Liit),
Peep Lassmann (Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia, Eesti Klaveriõpetajate Ühing),
Marko Lõhmus (Tallinna Filharmoonia),
Aarne Saluveer (G. Otsa nim Tallinna Muusikakool),
Toomas Siitan (Eesti Muusikateaduse Selts),
Timo Steiner (Tallinna Muusikakeskkool),
Jaak Sooäär (Eesti Jazzliit)
Henry-David Varema (Eesti Interpreetide Liit, Eesti Keelpilliõpetajate Ühing).

Milline on Eesti muusikaelu aastal 2020?

Juko-Mart Kõlar

Eesti Muusikanõukogu

Eesti Muusikanõukogu eestvedamisel koostati muusikavaldkonna ettepanekud sisendina dokumenti „Kultuuripoliitika arengusuunad aastani 2020". Ettepanekud puudutavad peamiselt nelja valdkonda: muusikaharidus, kontserdikorraldus, seadusandlus ning loomemajandus, välissuhtlus ja muusika eksport. Võtan vaatluse alla mõne arengusuuna, millel võib olla märkimisväärne mõju Eesti muusikaelule aastal 2020.

Suund sisule ja inimestele

Üldiselt võib esitatud ettepanekutega rahule jääda, sest need peegeldavad nihet betoonist inimeste (palkade ja sotsiaalsete garantiide suurendamine) ja sisutegevuse suunas (kontserdisaalide liisingumaksete lõppedes vabanenud raha sisulisse tegevusse suunamine), tõstavad prioriteetseks kvaliteetse muusikahariduse, kontserdielust osasaamise (eriti regionaalne tasand), loovisikute väärtustamise (stipendiumide ja preemiate arvu suurendamine), toetavad muusikaettevõtluse edendamist ja rahvusvahelistumist ning kinnistavad juba olemas hästi toimivaid toetusprogramme.

„Tühja kasseti maksu" täpsustamine

Eraldi positiivse arengusuunana võib välja tuua „tühja kasseti maksu" ümbermõtestamise ja laiendamise nüüdisaegsetele tehnikaseadmetele nagu arvutid, mobiiltelefonid jms. Muusikavaldkonnale tähendab see suurt võitu ehk üsnagi mahukaid lisaressursse, mis suunatakse loomeliitude ja esindusorganisatsioonide kaudu tagasi loovisikutele. Seevastu justiitsministeeriumilt, kelle haldusalasse küsimus kuulub, eeldab see ebamugavat ja -populaarset, kuid sihikindlat tegutsemist. Tulevikuperspektiivi silmas pidades kuulub minu lugupidamine justiitsministrile, kelle eestvedamisel arengusuund ellu viiakse, sest aastal 2020 elaksid tänu maksule paremini nii muusika loojad, esitajad kui ka fonogrammiõiguste omanikud.

Survestamine *versus* turundus

Samal ajal on välja toodud mõned arengusuunad, mille elluviimisega kaasnevad teatud ohud – eesmärk on küll üllas, aga meetodid vajavad põhjalikumat analüüsi. Näiteks sätestatakse, et avalik-õiguslikel meediakanalitel on juhtiv roll kodumaise kultuuri kajastamisel, jäädvustamisel ja salvestamisel ning kõigis meediakanalites suureneb kodumaise muusika osakaal. Riik saab muusikaelu nagu kõiki teisi valdkondi mõjutada peamiselt kahel viisil: õigusruumi (seadused, määrused, korraldused jne) ja rahastamise kaudu . Seega saab riik selle arengusuuna elluviimisele kaasa aidata ainult survestamise taktikat kasutades , näiteks mitmesuguste kvootide, fikseeritud eetriaegade või lubade-litsentside väljastamise/mitteväljastamisega. Iseenesest ei ole siin midagi uut, sest mitmes Euroopa riigis, näiteks Prantsusmaal, peavad raadio- ja telejaamad esitama kindlaks määratud ulatuses kodumaist muusikat. Kuigi eesmärk on õige – kohaliku muusika tähtustamine ja populariseerimine –, ei pea ma seda Eestile sobivaimaks meetodiks. Miks?

Esiteks kaasnevad igasuguse survestamisega paratamatult põhjendamatud piirangud: meediakanalid on sunnitud kajastama midagi, mis ei pruugi olla kõige olulisem, kvaliteetsem, huvitavam ega harivam, vaid ennekõike lepinguline kohustus. Et televiisoriesised kättevõidetud eetriajal lihtsalt tühjaks ei jääks, tuleb väga hoolikalt läbi mõelda, kes ja millistel alustel sisu pakub, kas see on oluline ja huvitav ning millist eesmärki see täidab. Kas näiteks kontsertide kajastamine meedias paneb iseenesest rohkem eesti muusikat kuulama? Või kas kontserdiarvustuste mahu suurenemine ajalehtedes paneb neid rohkem lugema? Ma kardan, et mitte, sest põhimõtteliselt ei ole juba praegu probleemiks mitte niivõrd kodumaise muusika ja muusikasündmuste piiratud kajastamine, vaid pigem muusikasündmuste korraldajate vähene turundamisoskus.

See on koht, kus ei tuleks äriterminoloogiat kasutades (vabandust!) lähtuda mitte niivõrd pakkuja, kuivõrd kliendi perspektiivist. Kui valime survestamise tee ja suurendame pakkumist, ei too see iseenesest kaasa nõudluse kasvu. Kui näiteks Prantsusmaa siseturg on piisavalt suur, et võimaldada protektsionistlikku lähenemist, siis eesti muusika peab olema elujõuline rahvusvaheliselt: kunstliku inkubatsiooni asemel tuleks keskenduda sellele, kuidas meie head muusikat, muusikuid ja muusikasündmusi paremini turundada. Atraktiivsemaks muutmise ja oskusliku turundamise all ei pea ma silmas kunstilise kvaliteedi kompromiteerimist värviliste tulukeste, kõva müra ja muusikute klatšiga, vaid *story* lisamist ja sisu paremat serveerimist – **miks** peaks meedia just seda sündmust kajastama?

Niisiis arvan, et me ei peaks 2020. aastale mõeldes liikuma mitte kvootide ja piirangute, vaid pigem nutikate lahenduste suunas, et kvaliteetsed kultuurisündmused reaalses turusituatsioonis meediakünnise ületaksid. Mõnegi festivali kogemus näitab, et see ei ole sugugi võimatu.

Kontserdikorralduse riiklik monopol

Teine mõtlemise koht puudutab kontserdikorraldust. Ühelt poolt on selge, et riiklik kontserdiorganisatsioon täidab funktsioone, millega erasektor ei tuleks puhtalt majanduslikel põhjustel toime, näiteks suurprojektide korraldamine või maailmanimega klassikalise muusika solistide kaasamine. Teiselt poolt võib siin näha teatud vastuolu mitme teise sõnastatud prioriteediga nagu „eraõiguslikke isikuid koheldakse võrdselt riiklikega" või „riik soodustab kultuurivaldkonna igakülgset koostööd ettevõtlusega ning valdkonnasisest ettevõtluse arengut". Ettevõtlus saab areneda seda jõudsamalt, mida vähem on kunstlikke turumoonutajaid. Teisisõnu, kui mina olen erasektori kontserdikorraldaja ja konkureerin täpselt sama publiku pärast riikliku kontserdiorganisatsiooniga, siis ühel juhul on risk maandatud maksumaksja rahaga, teisel juhul kannab kogu riski kontserdikorraldaja ise. See loob ebavõrdse turusituatsiooni ega soodusta ettevõtluse arengut.

Milline on lahendus? Kaotada riikliku kontserdiorganisatsiooni monopol ja riskida teatud liiki kontsertide kadumisega meie muusikamaastikult? Lahutada kontserdikorraldus radikaalselt hoonete haldusest ja riskida sellega, et kontserdisaalide kõige magusam aeg täitub kommertsüritustega? Pakun siinkohal ainult ühe võimaliku alternatiivi: viia riikliku kontserdikorraldaja teatud funktsioonid „vabale turule". Teisisõnu, kontserdiorganisatsiooni peamiseks ülesandeks jääks kunsti- või loomenõukogu töö koordineerimine, mis ühelt poolt kinnitab strateegiliselt oluliste suurprojektide ja festivalide kalendri ning valib konkursi korras korraldaja – mida pikemalt ette, seda parem. Teiselt poolt saaksid kõik kontserdikorraldajad ise esitada taotlusi, et ellu viia kontserdiprojekte ja festivale, mille tegemiseks neil jagub organisatsioonilist võimekust. Selle lahendusega kaasnevad teatud riskid, aga ma arvan, et „vaba turu" eelised kaaluksid ettevõtluse edendamist silmas pidades üles monopoli jätkamise miinused.

Milline muusika väärib toetamist?

Kolmas mõtlemise koht kaldub otsapidi muusikaesteetikasse, kuid vajab samuti põhjalikumat analüüsi. Olen täielikult päri, et kultuuri toetamise aluseks peab olema väärtuspõhine hindamine ja kultuuripoliitika peakski toetama innovaatilisi ilminguid kunstides vastandjõududena meelelahutusele ja massikultuurile, aga kultuuripoliitika arengusuundade määratlemisel on oluline küsimus, kes ja mis alustel tõmbab joone kunsti ja meelelahutuse vahele.

Kes on kaasatud otsustamise protsessi? Mis on väärtmuusika ja mis on „massikultuur"? Kui panna kõrvuti näiteks Saaremaa ooperipäevad, Birgitta festival, „Jazzkaar", Tallinna muusikanädal (TMW), „Plektrum" ja Viljandi pärimusmuusika festival ja „Rabarock", siis kas mõni neist väärib toetamist ja mõni mitte? Aga alternatiiv-, elektroonilise- ja klubimuusika festivalid? Kas „turutõrke" loogika on pädev? Siinkohal toetan tugevalt arengusuundades sõnastatud „laiapõhjalise kultuurirahastuse" ja „mitmekesisuse" põhimõtete rakendamist. Riiklikesse komisjonidesse tuleb kaasata eksperte paljudest muusika- ja kunstiliikidest, samuti kultuurikorralduse ja muusikaettevõtluse taustaga spetsialiste, sest ainult nii saame rääkida laiapõhjalisest rahastusest ja mitmekesise kultuurielu toetamisest *de facto*.

Kokkuvõttes tuleks kogu kultuuripoliitikat ja selle arengusuundi vaadata põhiseaduse preambula valguses, mille järgi riik „peab tagama eesti rahvuse ja kultuuri säilimise läbi aegade". Minu arvates oleks väär käsitleda „kultuuri", sh kõrgkultuuri, millegi staatilise ja fikseerituna, näiteks ainult teatud muusikažanre hõlmavana, tegu on dünaamilise tervikuga, mille loomulikuks osaks on ajas ja ruumis muutumine. Võtmeküsimuseks saab see, kuidas säilitada oma nägu ja tegelikult kogu olemine maailmas, mis on üha enam avatud välistele mõjutajatele, langemata seejuures protektsionismi lõksu.

Esitada tuleb õigeid küsimusi

Vestlus Põhjamaade arhitektuurikeskustest

Triin Ojari

Ülar Mark, Triin Ojari, Borghildur Sölvey Sturludóttir, Rūta Leitanaitė ja Juhana Lahti. ESA LAAKSONEN

Kultuurimaastik on muutumas institutsioonide ja rahastusallikate mõttes aina mitmekesisemaks, riik ootab kultuuri vallas rohkem koostööd erakapitaliga, viimane on aimu saanud kunstiga kaasnevast kultuurse kapitali väärtusest. Riiklike asutuste kõrvale tekivad paindlikumad, tihti ajutisedki struktuurid, aeg-ajalt kostub sealt pingeid võimuküsimustes ning enamasti on ka n-ö meepott ehk rahaallikad kõigil tegijatel samad.

Kui hiljuti sai jalad alla Eesti Kaasaegse Kunsti Arenduskeskus, mis peaks viima Eesti kunsti maailma, siis üsna samasuguse ambitsiooniga on juba neli aastat tegutsenud arhitektide liidu ja kunstiakadeemia osalusel loodud Eesti Arhitektuurikeskus (EAK). Tänaseks mitmel suunal käima tõmmatud keskus on erialamaastikul mobiilne lüli, mis vahendab, promob ja esindab arhitektuuri ja arhitekte nii ärilises kui kultuurilises mõttes. Piiri võimu, vaimu ja äri vahel on keeruline leida ja seda mitte ainult meil – samasugused keskused esitavad endale küsimusi oma rolli ja publiku kohta nii Põhjamaadel kui mujal Euroopas. Mai lõpus peetud „Loome Põhjala" („Nordic Look") festivali raames toimus EAK eestvõtmisel kokku kutsutud Põhjamaade arhitektuurikeskuste ümarlaud. Kuna praegu on meil käimas ka arhitektuurikeskuse uue juhi konkurss, on igati ajakohane avaldada ümarlaual osalejate mõtteid selle kohta, kellele ja kuidas arhitektuuri edendamine suunata

Kohal olid viie väga erineva taustaga institutsiooni esindajad: Esa Laaksonen (E. L.) Soomest on Aalto akadeemia juht ning esindas meie vestluses ühtlasi Jyväskyläs asuvat Alvar Aalto muuseumi, Juhana Lahti (J. L.) Soome Arhitektuurimuuseumi peavarahoidja, Ruta Leitanaitė (R. L.) Leedu Arhitektide Liidu loovjuht, Borghildur Sölvey Sturludóttir (B. S. S.) esindas Islandi Disainikeskust / Islandi Arhitektide Liitu ning Ülar Mark (Ü. M.) Eesti Arhitektuurikeskust. Eestiga analoogset arhitektuurikeskust pole ei Soomes, Baltimaadel ega Islandil, küll aga kattuvad kõigi esindatud asutuste tegevussuunad ja probleemid – elame ju üleilmastumise taktis ühtlustuvas maailmas.

Erineva tausta tõttu on kõigil teil ka erinev agenda. Kellele täpsemalt on teie tegevus suunatud?

B. S. S.: Islandil loodi 2008. aastal värske katusorganisatsioon, disainikeskus, mis ühendab üheksat loomingulist liitu: maastikuarhitektid, graafilised disainerid, moekunstnikud, arhitektid, sisearhitektid, tootedisainerid, kullassepad, keraamikud ja tekstiilikunstnikud. Meie põhiülesanne on otsustusprotsess, valitsemine, ja seega on väga oluline koondada erinevad hääled ühte tervikusse. Island ei pankrotistunud ainult rahalises mõttes, me jõudsime sinnamaani ka vaimselt, meie suund oli vale. Kui disain väikeses mastaabis tähendab ilusate asjade kujundamist, siis suuremal skaalal on küsimus majanduse suunitluses: kala- ja rasketööstusele on vaja asendust, uut sisendit, ja meie roll disaineritena on selles diskussioonis osaleda.

E. L.: Alvar Aalto on tänaseks surnud juba kauem kui 40 aastat, ent huvi tema vastu aina kasvab – seda ka rahvusvaheliselt. Seega on meie akadeemia peaülesanne hoida seda huvi arhitektide ja disainerite ringis ka tulevikus. Tahame tegutseda ühtlasi tänases päevas, oleme tegevad ka ühiskondlikul tasandil, edendades ökoloogilist maailmavaadet – see oleks ka Aalto teema tänasel päeval. Püüame aina aktiivsemalt defineerida tulevikutrende ning meie töö rahvusvahelisel tasandil peaks avama uusi mõtteviise arhitektuuri ja meie ümbruse kohta üldisemalt. Intellektuaalsel tasandil tahame olla sama ettenägelikud, nagu Aalto seda oli. Muide, oleme väga rõõmsad, et Aalto ülikool just selle nimetuse valis – see turundab edukalt ka meid.

J. L.: Soome arhitektuurimuuseum näeb oma publikut nii laiana kui võimalik: tahame jõuda nendeni, keda me seni kaasa haaranud ei ole. Kuna ressursid on piiratud, siis meile tähendab praegu see kõiki, kel on huvi arhitektuuri vastu. Huvi tekitamine on juba eraldi teema, mis nõuab tööd ja raha. Huvi kasvatamisel on oluline töö laste ja noortega.

Olete te sellega seoses muutnud oma näitusepoliitikat või tööd avalikkusega?

J. L.: Teeme koostöös Aalto akadeemia ja SAFAga iga kahe aasta tagant moodsa arhitektuuri ülevaatenäitusi, kus rõhutame kasutaja tähtsust ja üritame astuda diskussiooni võimalikult paljude asjaosalistega.

E. L.: Näiteks spetsiaalse mobiilirakenduse abil saab saata oma ideid ja fotosid 15 hoone kohta Facebooki ja meie kodulehele. See omakorda annab sisendi ka järgmise ülevaatenäituse ideestikuks, arhitektuur astub nii kasutajale lähemale.

R. L.: Leedu Arhitektide Liidu töö publikuga on suunatud nii sisse kui välja. Meie peaeesmärk on arhitektuuri kvaliteedi edendamine ning rõhume nagu Islandki suhtlemisele otsustajatega – poliitikute ja valitsusega. Leedus puudub traditsiooniline arusaam arhitektuuri rollist nii majanduses, riigi arengus, keskkonnapoliitikas kui kultuuris. Kultuuriinimesed ei pea arhitektuuri kultuuri osaks, see pole võrdne teatri või muusikaga, seda seostatakse rohkem äriga. Isegi riiklik arhitektuurimuuseum kaotati kuus aastat tagasi ära ning kõik kogud jagati laiali!

Ülimalt oluline on ka suhtlemine avalikkusega, erialaringist väljapoole jäävate inimestega. Kui seni edendasime seda suhtlust tavapärasel viisil, näituste ja loengute abil, siis nüüd on vaja ka tööd meediaga – kuidas teha arhitektuur huvitavaks? Koos teiste kultuurivaldkondadega oleme hõlmatud riiklikku haridusprogrammi kunsti tutvustamiseks koolis. Sel sügisel algava programmi raames käivad kunstnikud igal nädalal paar korda koolides rääkimas ja õpetamas.

Mis puutub sissepoole suunatud töösse, siis käsitleme arhitektuuri globaalseid küsimusi. Arhitektuur hõlmab väga erinevaid teemasid, piirid on hägused ja määratlemata. Selle taustaks on arhitektuuri legitiimsuse kadumine globaalsel tasandil, ühiskond vajab teistsuguseid arhitekte, teistsuguseid teenuseid. Selleks tuleb arhitektide endi mõtteviisi muuta.

Ü. M.: EAK sarnaneb taanlaste keskusega, ka seal püütakse toetada eelkõige arhitekte. Norras on keskusel samuti oma näituseruum ja toetusprogrammid, Leedus on mindud sama teed ja arhitektide liidu hõlma all tegutseb ka keskus. Mis EAK loomisse puutub, siis oluline roll on just töö avalikkusega – erialainimesi koondava liidu ja kunstiakadeemia kõrval oli just see aspekt puudu.

Milline on tänase era- ja avaliku kapitali sümbioosi ajastul arhitektuuriinstitutsioonide seos ärimaailmaga? Kas näiteks ka Soomes tuleb oma raha ise teenida?

J. L.: Kindel see. Arhitektuurimuuseum peab leidma raha iga suurema näituse jaoks, allikad võivad vägagi erineda, eelmisel näitusel oli meil neid koguni seitse. Kõik see taotlemine ja aruandlus võtab palju aega. Minu teada hakkab haridusministeerium lähiajal nõudma muuseumidelt 20%-list omarahastust aastas. Meie kasuks räägib see, et tegutseme üsna kindlal väljal, kus opereerivad mitmed erafirmad, küll võivad raskustesse sattuda mitmed väiksemad muuseumid. Kuidas me tegelikult selle nõude ellu rakendame, ma veel ei tea.

E. L.: Soomes on kõik ühe pudrupoti ümber koondunud. Soome on liiga väike maa kolme suure muuseumi jaoks – disainimuuseum, arhitektuurimuuseum ja Alvar Aalto muuseum. Need tuleks kuidagi ühendada. Küsimus on ka ruumides: nii disaini- kui arhitektuurimuuseum tegutsevad kehvades tingimustes, pole pinda näiteks Eliel Saarineni püsiväljapaneku ega ka Alvar Aalto jaoks – Aalto muuseum Jyväskyläs jääb veidi kaugele. Tegelikult loodi Soomes just äsja kõigi arhitektuuriväljal tegutsejate poolt ka arhitektuurikeskus, mille esimene koosolek alles peeti ning selle toimimine pole veel selge.

B. S. S.: Kahe aasta eest viis disainikeskus läbi Islandi loova sektori kaardistamise, määratlesime oma tegevusalad ning näitasime nende mõju riigi majandusele ja kogu keskkonnale. Me võrdlesime oma toetust tööstuse ja kalanduse omaga ning näitasime, kui vähe meie riigilt tuge saame. Ühtäkki muutusimegi poliitikutele oluliseks ja keskus sai riikliku rahastuse tööstus- ja kultuuriministeeriumilt, ehkki selle nimel käib igal aastal suur võitlus.

Raha on ainult üks pool, küsimus on suuremas pildis ja mõttemallide muutmises. See on seotud maailma muutumisega, aeg töötab meie kasuks – 2006. või 2007. aastal poleks seda juhtunud, ehkki raha oli rohkem.

Arhitektuuril on teatav topeltidentiteet, see kuulub nii kultuurivälja kui ärimaailma. Ka EAK üks eesmärke on edendada arhitektuuribüroosid kui üksteisega võistlevaid firmasid. Kas ja kuidas neid ühendada?

Ü. M.: Asjad peavad tasakaalus olema. Algusaastatel rääkisime palju ärimudeli toetamisest, sest Eestis see puudus. Arhitektid armastasid rääkida endast kui kunstnikest, reklaami peeti tabuks – ma olen niigi hea. Pärast võrdlevaid analüüse teiste maade arhitektuurikeskustega sain äkitselt aru, et arhitektuurikeskus on koht, kus sa määrad oma ala ja tegevuse: keskus on vaba valima meetodeid ja tegutsemisviise, mobiilne üksus, mis võib näiteks kahe aasta pärast oma tegevuskava muuta – täna konverentsid ja näitused, homme töö kinnisvarasektoriga jne. Keskused võivad teha vigu, erinevalt koolist või erialaliidust on see lubatud.

Kas avalik arvamus arhitektuuri kui eriala suhtes on ka muutunud? Või nähakse seda endiselt väga tehnilise erialana?

E. L.: (Naerdes.) Üks ajaleht on regulaarselt teinud küsitlusi Soomes enim hinnatud ametite kohta ja minu meelest on alati arhitektid olnud esikümnes, samuti professorid. Olles arhitektuuriprofessor, oled ilmselt tippude tipp.

Arhitekti roll on muutumas, samuti viis, kuidas maju ehitatakse. Oluline tähelepanek on seegi, et arhitektide liitu kuulub inimesi, kelle roll on olla tellija, näiteks linnaarhitektid ja mujal avalikus sektoris hõivatud arhitektid. SAFAs loodigi seetõttu allüksusena büroode liit, kes edendab vaid erabüroodes tehtavat loomingut. Loomulikult on see kõik kergitanud terava arutelu liidu rolli üle olukorras, kus sinna kuuluvad nii büroode omanikud, töötajad kui ka tellijad. Millist loomingut nad üldse saavad promoda ja hinnata, millist palgapoliitikat ajada? Kuidas määratleda kvaliteeti?

Ü. M.: Arhitektuuri eriala koosneb kahest poolest: see hõlmab nii filosoofilisi väärtusküsimusi kui ka – mis vahest kõige olulisem – otsuste tegemist, me ei saa jääda üldsõnaliste stsenaariumide üle mõtisklejate seltskonnaks. Arhitektid ei asu kunsti- ja materialistliku maailma vahel, vaid pigem asjade teoreetilise poole ja nende reaalse tegemise piiril. See piir on väga selge.

Lõpetuseks pakkuge välja mõned positiivsed projektid, mida võiks lähematel aastatel ellu viia avalikkuse ja arhitektide vahelise lõhe ületamiseks?

J. L.: Ma arvan, et publikule ei ole olemas arhitektuuri kui valget saali, on olemas mõned huvitavad asjad – mõni uus maja, mis sinu kinnistule kerkib, imetlus Alvar Aalto või kellegi teise vastu, idee paremast ehitatud keskkonnast. See tähendab, et arhitektuuri puhul pole olemas ka kõikehõlmavat ja õiget lähenemisviisi. Pole mõtet promoda arhitektuuri kui sellist, tegu on liiga laia mõistega. Tuleks katsuda olla arusaadavam inimestele, kes ei ole arhitektuuriga kursis. Vaja on leida teistsugused ukselingid, millest kinni haarata.

R. L.: Arhitekte tuleks vaadata laiemas kontekstis: arhitekt pole enam maja projekteerija, vaid ta loob ruumi, temast sõltub tegelikult elustiil – nii eraisiku kui elanikkonna tasandil. Kõige olulisem sfäär, kuhu oma jõud suunata, on dialoog nii otsustajate kui inimestega. Tuleks lõhkuda kujuteldav piir arhitektide kui meie-sõna-peab-kuulama tarkade õpetajate ja inimeste vahel. Erialaliidu ülesanne pole pakkuda valmis lahendusi: me ei anna kala, vaid õpetame inimesi kala püüdma.

B. S. S.: Tähtis on kogu lastega seotud tegevus, aga ka kõik programmid, mis räägivad arhitektuuri mõjust, alates taristust kuni eluviisini. See on demokraatia küsimus, kuidas me oma otsuseid teeme, kuidas on arhitektid nendega seotud. Ei tohi tõmmata joont poliitikute ja endi vahele, me oleme ühes paadis.

E. L.: Tuleb mõelda, milline on üldse meie väljavaade? Millise sõnumi me maailmale saadame?. Seminaride ja loenguseeriate abil loodab Aalto akadeemia olla teatud ümbermõtestamise koht. Eraldiseisva institutsioonina oleme vabad erinevaid inimesi ja võimalusi kokku tooma, selles peitub meie jõud. Interneti ja isegi telefoni meeletu arenguga seoses saame me esmase info näiteks majade kohta juba sealt, meil pole enam selleks muuseumi vaja – muuseum peab pakkuma midagi muud, näiteks sügavamat teadmist ja mõistmist.

Ü. M.: EAK projektid peaksid hõlmama praegust, nüüdishetke – nii lastele mõeldud projektides kui linnafoorumitel tegeldakse meie kaasajaga, me ei küsi tuleviku kohta, mis võiks juhtuda 10–15 aasta pärast – keegi ei tea seda.

B. S. S.: Meil pole lahendusi, esitada tuleb aga õigeid küsimusi.

Loe lisaks: Margit Mutso, „Aku abil maailma", Sirp III, nr 10.

Autoriõigusest arhitektuuris aastal 2012

Väga igav näitemäng kolmes vaatuses

Jaak Huimerind

Seoses ACTAga on autoriõiguste teema avalikkuses üleval ning diskussioon käib hoogsalt. Ma ei ole küll ACTA dokumente lugenud, need ei puuduta otseselt arhitektuuri valdkonda, kuid analüüsin siinkohal arhitektuurivaldkonna autoriõiguste olukorda, kus on samuti omad kitsaskohad.

1. vaatus. Autoriõigused *versus* omandiõigused

Paljudes ümarlaudades intellektuaalse omandi teemal jäetakse teemast kõrvale üks aspekt, millest ei saa nii kogu kultuuri kui ka arhitektuuri valdkonnas mööda minna – see on autoriõigused **autoriõiguse seaduse** mõistes *versus* omandiõigus **asjaõigusseaduse** mõistes. Sageli aetakse tekstides ja vestlustes segi autoriõiguse ja intellektuaalse omandi omaja.

Eesti arhitektuurivaldkonna praktikas antakse hea tava kohaselt tellijale üle teose varalised õigused ja lepitakse kokku ka valmis projekti kasutamise muud tingimused. Tavaliselt on see ühekordne maja püstitamise õigus ning sageli on lepingus sellele vastukaaluks autori kohustus mitte kasutada sama lahendust kuskil mujal. Loomulikult kuulub nii projekt kui ka valmis ehitis mõnele isikule, kellel on selle üle omandiõigus. See on arusaadav, selge ja mõistlik. Selle valdkonna põhiprobleem arhitektide jaoks on olnud projekti omaniku soov ja tahe kasutada korduvalt juba ükskord ostetud lahendust ilma teistkordset autoritasu maksmata, seda näeme just kortermajade projektide puhul. Loomulikult tuleb projektide korduvkasutamise kord juba lepingu sõlmimisel paika panna.

Eriline näide siinkohal on arhitekt Laur Piheli ja Tauno Aadma projekteeritud Neeme küla eramu juhtum: palkmajade tootmise alal toimetav eesti ärimees on võtnud omavoliliselt selle elamu oma näidistooteks (nimetatud ärimees ei ole hoone tellija) ja ka turunduse näidiseks ning asunud seda usinasti müüma kogu maailmas. Selle majaga 99% sarnane koopia on valminud Hispaanias. Tegemist on ilmselge intellektuaalse omandi vargusega, sest autorilt ei ole nõusolekut küsitud ega ka makstud autoritasu. Juhtunust andis hea ülevaate telesaade „Pealtnägija" (20. IV 2011). Asja teeb huvitavamaks veel see, et ilmselt ei ole nõusolekut küsitud ka Neeme maja praeguselt omanikult, kellele suure tõenäosusega müüdi ainuprojekti järgi ehitatud elamu. Kas ostja oleks ostnud tüüpprojekti alusel ehitatud elamu väljakäidud raha eest?

Kuid tagasi omandi- ja autoriõiguste juurde. 24. märtsil ilmus Postimehes vestlusring, kus lõppakordiks jäi kõlama ACTAs kahtlejate mõte: kui avalikkusele võimaldada mugav ja mõistlikult reguleeritud ligipääs intellektuaalsele omandile, laiemalt kultuurile, on see ühiskonnale väga suur saavutus, kõik saavad sel moel lugeda vabalt raamatuid, kuulata muusikat, vaadata filme, tegelda digitaalse loomega. See on kindlasti ülem eesmärk kui kaitsta üksikuid korporatiivseid huvisid, isegi kui need tegutsevad autoriõiguse õilsa loosungi all.[1] Esmapilgul võib öelda, et arhitektuuris on see printsiip kogu aeg suuremal või vähemal määral valitsenud: ehitised või arhitektuursed ansamblid on avalikkusele kättesaadavad. Külastamisega on juba asi keerulise: kui hoone pole avalikus kasutuses, siis tuleb selleks hoone omanikult taotleda nõusolek, avalike hoonete puhul enamasti osta sissepääsuluba (pilet nagu kinos või teatris). Kui me 2000. aasta suvel arhitektide liidu grupiga küsisime Bordeaux' turismiinfo-punktist, kus asub üks Rem Koolhaasi projekteeritud elamu, siis teatas teenindaja meile naeratades, et selle aadress on salastatud, kuna maja omanik ei soovi seda avalikustada ega mingeid külalisi oma aia taha, rääkimata sisenemisest. Lohutada võib ennast vaid raamatute lehitsemise ja interneti külastamisega, kuid vahetu ja reaalne emotsionaalne elamus jääb olemata. Arhitektuuris on see aga sama fundamentaalne kui muusika valdkonnas kontsert. Ühesõnaga: vääramatu omandiõigus dikteerib oma reeglistiku – ei mingit kõigile avatust. Loodetavasti on Rem Koolhaasi autoriõigused siiski igakülgselt tagatud.

Siit järeldub, et piiranguid teoste üldkasutamiseks ei tee mitte loovisikud, vaid nende teoste ja intellektuaalse vara tegelikud omanikud. Ju siis on muusika- ja filmitööstus, kes on fonogrammide ja filmilintide tegelikud omanikud, need, kes püüavad ennast ACTA kaudu kaitsta. Filminduses ja arhitektuuris on muidugi see sarnasus, et ülikalli teose finantseerimisega ei tule looja ise toime, erand on vaid autorile kuuluv erafilm või arhitekti eramaja. Loojal ei ole muud võimalust kui kasutada kellelegi teisele kuuluvat suurt raha, püüda seda ühishuvides mõistlikult pruukida ja mõne „krutskiga" oma idee sinna sisse sokutada. Sellises olukorras peame me leppima intellektuaalse omandi omaja õigustega, neid tuleb samuti respekteerida ning vajadusel ka kaitsta. Minu sügava veendumuse alusel ei peagi kõik olema avalik – varjatus annab sageli maailmale ilu ja sügavuse.

Edasi teema juurde, mis puudutab valmis ehitisi ning omanike soovi neid muuta või äärmuslikul juhul lammutada. Siin põrkuvad omanikuõigused ja autoriõigused jällegi kokku. Eri liiki õiguste vahe on lihtne: autor peab **oma õigusi** küsima, paluma ja vajadusel ka hagema, omanik pole aga otseselt **kohustatud** neid aktsepteerima. Kuidas sel juhul käituda ja kuidas on Euroopa kohtupraktika selle vastuolu lahendanud, selle kohta saab teavet Eeva Mäe artiklist „Arhitekti isiklik õigus teose puutumatusele ning au ja väärikuse kaitsele".[2] Toon siinkohal ära artikli põhijäreldused ja seisukohad. Nimelt selgub tekstist paar tõsiasja: „Eesti autoriõiguste seadus" (EAÕS) on karmim kui Berni konventsiooni isiklike autorõiguste osa ning Euroopa suurriikides pole antud teemal ühtset praktikat ning üksmeelt. Prantsusmaa ei seo autoriõiguste rikkumist **au ja väärikuse** riivega, nii nagu see on Saksa ja Hollandi seadustes. Näiteks Hollandis aktsepteeritakse omaniku tehtud muudatusi, mis on mõistlikud ega riiva autori au ja väärikust, kusjuures arhitektil on õigus vaidlustada muudatused, mis on ebamõistlikud ja muudavad arhitektuuriteose välimust. Prantsusmaal peab arhitekt samuti leppima omaniku muudatustega, kuid vahe on selles, et seal peab enne muutmist saama arhitektilt selleks **nõusoleku**. Muudatusi, mis teenivad teose eesmärki, ei saa autor keelata ega vaidlustada. Selline praktika on meilgi juba nõukogude ajast tuttav (ilmselt on NSVL autoriõiguse seadus kirjutatud prantslaste mõjul).

Arhitektide liidu eetikakoodeksis on põhimõte: enne kui hakkad muutma või täiendama ehitist, räägi maja autoriga. Võta kas või üks telefonikõne. Häda on selles, et see kohustus ei ole EAÕSis selliselt kirjas; meie ettepanek justiitsministeeriumile on seda seadust täiendada. Seaduses peab olema selgelt öeldud, et autoriga kooskõlastamine on **kohustuslik**. Vaja on seadusepügalat, mis arhitekte toetaks ja teeks asja üldmõistetavaks. Valmis ehitiste lammutamise teema vajab aga eraldi täpsemat uurimist ja sellel ma siinkohal ei peatu.

2. vaatus. Kui suure osa peab arhitekt endast ära müüma?

Vastus on lihtne ja konkreetne: **mida vähem, seda parem**. Seda seetõttu, et edasine on sel juhul selgem ja läbipaistvam. Probleeme ei ole arhitektuurivaldkonnas eriti autori **varaliste**

Tellija on kuningas!

„Talendid koju!" meelitab Eesti president. „Talendid – *suu kinni*", lajatab täitevvõim oma allasutuste läbi arhitektide suunas. Riigi Kinnisvara Aktsiaselts (RKAS) on juurutanud meetodi, kuidas arhitektidelt ära võtta kõik autoriõigused, nii varalised kui isiklikud, juba enne, kui nad pliiatsigi jõuavad haarata. Kummaline autoriõiguste litsentsimise süsteem on saanud RKASis tavaliseks ning kui arhitektil tekib soov riigi rahaga loodavate hoonete mängus kaasa lüüa, siis peab ta leppima sellega, et jääb ilma igasugusest õigusest kontrollida oma teose kvaliteeti, selle ehitamist või projektist kinnipidamist. Enamgi veel – arhitektilt võetakse ka õigus luua oma teos lõpuni. Eskiisprojekt, heal juhul eelprojekt on see, mida riik healt arhitektilt tahab, edasise töö teevad vähempakkujad: tellijale eriti sõbralikud firmad, kel puudub eetika, vastutustunne loodava keskkonna ees või arusaam arhitektuurist kui autoriõiguse objektist.

Arhitekt Andres Lunge vastvalminud lennuakadeemia ees. MARGIT MUTSO

„Autoril on võõrandamatu õigus oma loomingule. Riik kaitseb autori õigusi". Nii on kirjas Eesti Vabariigi põhiseaduse § 39. Uskumatu, et põhiseadusega antud õigused on nii lihtsate võtetega tühistatavad. Arhitektuuriürituste sarja „Loome Põhjala" („Nordic Look") raames peetud seminari „Arhitektide intellektuaalne omand" vaheajal tülitasin paari seminaril esinenud autoriõigustele spetsialiseerunud tippjuristi ning küsisin, kuidas ikkagi selline süsteem nagu RKASi järjepidevalt ellu viidav autoriõiguste litsentseerimine on võimalik. Isiklikud autoriõigused pidavat olema ju võõrandamatud? Vastuseks sain, et kapitalistlikus riigis on kõik müüdav: kui ise vabatahtlikult loobud oma autoriõigustest, siis nii ongi (vt ka Toomas Seppel, Arhitektuurikonkurss ja autoriõigused. – Sirp 28. I 2011, nr 4).

Kust jookseb müüdavuse piir? Parafraseerides eelkirjeldatut: kui inimesel pole kuskil elada ja talle pakutakse korterit tingimusel, et ta litsentseerib oma inimõigused üürijale ja annab õiguse end kolm korda nädalas läbi peksta, kaks korda vägistada ja korra piinata – eelkirjeldatud loogikast lähtuvalt on vist kõik seaduslik? Kas põhiseaduse 18. pügal, mis ei luba kedagi piinata, julmalt või väärikust alandavalt kohelda ega karistada, ei kehti sel juhul?

Muidugi on arhitektil võimalus sedavõrd alandavatel tingimustel mitte osaleda ses protsessis. Pean tunnistama, et ise ei osalegi, aga ma ei saa midagi ette heita ka neile, kes seda teevad. Olulisi hooneid ehitab põhiliselt riik või kohalik omavalitsus oma allasutuste kaudu (keda esindab tihti RKAS). Need on majad, millel on sümboli väärtus, mis mõjutavad keskkonda tugevamini kui eratellijate püstitatud valdavalt elu- või ärihooned. Loomulikult on arhitektidel ambitsioon siin kaasa rääkida. Heal juhul tellib RKAS selliste hoonete tarvis arhitektuurivõistluse, eelkirjeldatud ebaintelligentsetel tingimustel muidugi, halvemal juhul korraldatakse projekteerija leidmiseks lihtlabane riigihange, mille võidab kõige odavam pakkumine (vt ka Ene Läkk, Riik arhitektuuri tellijana. – Sirp 3. XII 2010).

Seminaril esinenud RKASi äriarendusosakonna juhataja Andrus Väärtnõu põhjendas sellist käitumist meil kehtivate seadustega. Erinevalt näiteks Soome riigihankest, kus kunagi ei võida alapakkuja, peab Eestis valima kõige odavama projekteerija, ehitaja vms. Ja eks siis tulemus on selline, nagu ta on. Autoriõiguste litsentseerimist tellijale põhjendas Väärtnõu sellega, et RKASil on ranged ehitustähtajad ja kui partneriks satub arhitekt (nemad ei saa ju arhitekti valida, see valitakse riigihanke või vastava anonüümse arhitektuurikonkursi kaudu), kes ei saa oma asjadega õigeks ajaks hakkama või kellega tekivad muud probleemid, siis peab neil olema võimalus ehituskunstnik välja vahetada. RKASi eeldus näib olevat, et arhitekt on üks põhjendamatute nõudmistega saamatu tüüp, kellega pole võimalik teha lepingut võrdse partnerluse alusel, vaid kellelt on vaja ära võtta kõik õigused juba konkursil osalemise tingimustega ning kindlustada, et autori võib pikema jututa pikalt saata.

Mida tähendab litsentseeritud isiklikud autoriõigused? Saan aru, et sel juhul pole hoone autor mitte selle looja, vaid litsentsi omanik? Ehk kui autor teeb järgmise maja, kus ta kasutab talle omast stiili, arhitektuurivõtteid ja -lahendusi, siis võib teda süüdistada plagiaadis? Mina ise plagieerin ennast ...?

RKAS on eeskuju, ta on riigi esindaja kõigi suuremate ehitustellimuste puhul. Sama mentaliteet valitseb ka teistes riigi allasutustes, isegi seal, kus eeldaks eetilist ja lugupidavat suhtumist loomingusse.

Lennuakadeemia hoone Ülenurmel

Hindrek Kesler kirjutab tänavuses Sirbi 12. numbris parimatest betoonehitistest rääkides: „Ka teine Tartu objekt – Lennuakadeemia hoone (Lunge & KO) oli pettumus, sest hoone paljulubav algidee – lennundusele viitav propellerikujuline põhiplaan – ei ole arendatud lõpuni stiilseks tervikuks. Hoone süda, läbi kahe korruse ulatuv õhuruum ja peatrepikoda, meenutab kujunduselt pigem hotelli fuajeed kui uljaste lendurite inkubaatorit. Sisekujundus (Sirje Lundre ja Kati Haki) on väga juhuslik, läbi mõtlemata ja vastuolus arhitektuurse algideega, betooni kui ehitusmaterjali ei ole kasutatud piisavalt läbimõeldult ja esteetilises võtmes" (vt Hindrek Kesler, Betoonarhitektuur – kas ainult betoon ja arhitektuur? Sirp 23. III 2012).

Kirjeldatud maja autori Andres Lunge loomingust olen ma alati lugu pidanud ja küsisin siis talt murelikult, milles asi. Lasen siinkohal Lungel endal rääkida.

Andres Lunge: Lennuakadeemial oli esialgu

õigustega, sest rahalist osa puudutav autorileping on üldise töövõtulepingu üks kaasosa ja selle põhimõttes suured vaidlused puuduvad. Arhitektuuriteose autoritasu on üldjuhul ühekordne ja see ei ole seotud edasise müügiedu või muu sellesarnasega. Keerulisemaks ja vaieldavamaks läheb asi autori isiklike õigustega ja seda on nähtud just viimase aja riigihangete puhul. Nimelt osa hästi koolitatud juriste on arvamusel, et **kõik isiklikud õigused** tuleb litsentseerida teatud ajaperioodiks (tavaliselt 15 aastaks). Selleks, et seda teha, peab töövõtjast juriidiline isik kõigepealt need õigused oma töötajatelt all-litsentseerima, sest muidu ei saa asuda läbirääkimistesse hanke korraldajaga. See esmase litsentseerimise dokument jäetakse üldjuhul tegemata ja see on esimene meie endi viga. Projekti autorsus tuleb igal juhul, sõltumata firma suurusest, vormistada kirjalikus vormis ja seda ka vajadusel muuta, näiteks siis, kui töö käigus lisandub uusi kaasautoreid. **Peab olema paber**. Ehitusloa taotlemise projektis peab see paber olema kaasa pandud lisalehena või andmed olema kajastatud tiitellehel. Sellise ettepaneku tegi ka arhitektide liit küll majandus- ja kommunikatsiooniministeeriumile, kui viimane koostas määrust „Nõuded ehitusprojektile". Paraku ei leidnud see ettepanek määruse lõppversioonis toetust ning ei läinud dokumenti sisse. Projekt peab sisaldama autorite nimed ja ka vajadusel märke selle kohta, millised autoriõigused on ära antud või litsentseeritud. Me peame ise oma õiguste eest seisma ja omavahel kokku leppima, siis on lihtsam ka edasises suhtluses.

Tüüpiline on see, et lepingu sõlmimisel Riigi Kinnisvara Aktsiaseltsiga (RKAS) või Tartu ülikooliga nende praeguste lepingute tüüptingimustel litsentseeritakse kõik autori isiklikud õigused; minu loogika ütleb, et RKAS ja TÜ ongi sel juhul projekti autorid ja kogu vastutus langeb tulevikus neile. Arhitekt on sellise lepingu korral sisuliselt loobunud oma õigusest autori nimele ning ka õigusest muuta ja täiendada teost. Koos selle õiguse kadumisega vabaneme muidugi ka vastutusest. Pole õigusi, pole ka vastutust – see on arhitektide liidu kindel seiskoht.

Vestlustes RKASi esindajatega on selgunud, et hankija ei taha eelkirjeldatud sammuga mitte autori nime litsentseerida, vaid eelkõige **õigust muuta oma projekti ning õigust seda täiendada ja parandada** (EAÕS § 12, punkt 1, lõige 3 – õigus teose puutumatusele ning lõige 7 – õigus teose täiendamisele) selleks, et vältida ehitise projekti edasiste muudatuse tellimist tingimata projekti autorilt või vajadust kooskõlastada need algse autoriga. Nendes soovides kumab läbi mõte iga projekteerimise, ehitamise või hoone eluea tsüklis vahetada hoone või selle osa loonud arhitekt uue ja parema (odavama) vastu. Mõte autoriõiguse täitmisest arhitektuuris ajab meie muidu nii Euroopa Liidu kuulekad teenrid kabuhirmule, see pole „moodne". Ma ei salga, et soovis oma isiklikke õigusi mitte ära anda on mängus ka eesti arhitektide elulised ja majanduslikud huvid ning EAL on oma liikmete arvamusele toetudes jätkuvalt isiklike õiguste litsentseerimise vastu. Liit on respekteerinud seda vaid erandolukorras, mis on eraldi lepingus välja toodud (arhitekt kaotab töövõime, pankrotistub vms). Arhitektile on esimesed viisteist aastat pärast projekti tegemist just eriti olulised, sest autoriõigus annab võimaluse seeläbi tööd saada. Siit ka loogiline järeldus, et me võime mõtiskleda autoriõiguse üldkehtivuse 70aastase tähtaja üle. Kui EAÕS ei tööta meie valdkonnas, siis just selles punktis: surnud arhitekti pärandiga on profaanil üliraske toimetada, kui just autoriõigused pole pärandatud mõnele organisatsioonile. Minu arvates võiks autoriõiguste periood arhitektuuris lõppeda autori surma daatumiga, edasi võiks omanikul olla vabadus valida projekteerima uus arhitekt.

On muidugi ka teine aspekt autori isiklike õiguste litsentseerimisel. Kui toetuda veel kord Eeva Mäe eespool tsiteeritud artiklile, siis sealt selgub, et Euroopa õigusruumis ja ka Eesti juristide seas polegi üksmeelt, kas autoriõigusi ikka tohib üldse litsentseerida. Prantsusmaal, Suurbritannias ja ka Hollandis näiteks ei saa autor oma isiklike õiguste kasutamiseks anda täielikku ehk **ainulitsentsi.**

3. vaatus. Kust me saame teada, kes on ehitise autor?

Kust saab tulevane arhitektuuriuurija või -sõber teada hoone autori? Kust saab ajakirja, ajalehe kinnisvara rubriigi toimetaja teada tema väljaandes avaldatud ehitise autori? Kust saab ehitise omanik teada temale kuuluva hoone autori?

Esimene mõte, mis pähe tuleb, on otsida vastavat teavet ehitise, hoone jms juurest ja küljest. Siinkohal meenuvad keskaegsed tahvlid ehitusmeistri nimega, samuti on ka meil olnud arhitekte, kes pole suutnud loobuda kiusatusest jäädvustada oma nimi oma projekteeritud hoonel: Jaques Rosenbaum, Aleksander Vladovski ja Ernst Kühnert. Eesti soost arhitektide leeris pole see olnud eriti populaarne – ju on tegemist eestlase loomupärase tagasihoidlikkusega.

Arhitektuuriajaloolane leiab vajaliku teabe visa arhiivitöö tulemusena, tolmunud projektide virnade läbitöötamisega, paraku lõpeb seegi sageli fiaskoga. Eriti just ennesõjaaegsest ajast on teada lugematuid juhtumeid, kus maja tegelik autor pole teatud põhjustel üldse projekti allkirjastanud. Nõukogude aja projektid on selles osas suhteliselt informatiivsed, meenuvad endiste suurte projektifirmade direktorite käskkirjad, mis määrasid ühe või teise objekti projekti autorid enne tööde algust. Neid näiteid leiaks arhiividest küll ja küll, kuid neilgi oli oma viga: sageli on autoriks sattunud osakonnajuhatajad jms tegelinskid, kes olid lihtsalt asjaga seotud, mitte aga reaalsed projekti autorid.

Praegune Eesti Vabariik peaks ses osas garanteerima helgema oleviku kui eelmised perioodid, mineviku vigadest ju õpitakse. Meil kehtib ka EAÕS, kus § 12 punkti1 lõige 1 ütleb selgelt, et teose autoril on õigus esineda üldsuse ees teose loojana ja nõuda teose loomise fakti tunnustamist teose autorsuse seostamise teel tema isiku ja nimega teose mis tahes kasutamisel (õigus autorsusele).

Kuidas seda õigust realiseerida mõistlikul viisil ja ilma tahvli kinnitamiseta ehitise seinale? Mäletan jutuajamisi kadunud arhitekt Ado Eigiga, kes ütles ilmselt esimesena välja, et peab olema vabalt kasutatav **autoriregister.** Loomulikult oleks seda tänapäeval hea teha internetis. Kui MKM hakkas 2010. aastal kaasajastama ehitusregistrit ja pöördus EALi poole ettepanekute saamiseks, tekkiski idee panna ehitusregistrisse ka laiemat infot ehitise, sh ka autorsuse kohta. Koht sellise autoriregistri loomiseks tundus sobilik, sest riiklik eesmärk on ehitisregistris kaardistada kõik Eesti ehitised. EAL on tänaseks teinud ministeeriumile kaks kirjalikku vastavasisulist ettepanekut, kuid paraku ei sisalda äsja arutluse alla antud ehitusseaduse uue redaktsiooni § 51 „Ehitusregistri andmed" mingitki sellelaadset viidet. Majandus- ja kommunikatsiooniministeerium ei näe sellise registri käivitamise vajadust, olulised on hoone netopind energiaklass jmt, mitte maja autor. Teen siinkohal veel kord avalikult ettepanku lisada ehitusseaduse eelnõu § 51 ehitusregistri andmekategooriate alla 8. alapunktina **„autor ja sellega seotud teave"**. Siinkohal loodan nii justiitsministeeriumi juristide kui ehitusseaduse kirjutajate abile ja mõistmisele ning ka kultuuriministeeriumi toetavale sõnale. Seaduse koostajatel oleks kasulik aegajalt üle lugeda meie põhiseadus. Tsiteerin viimase § 39: **„Autoril on võõrandamatu õigus oma loomingule. Riik kaitseb autori õigusi"**. Palun siis abi põhiseaduse täitmiseks. Registri loomisel reaaliseeruks kaudselt ka intellektuaalse omandi dotsendi Aleksei Kelli mõte, mille ta ütles välja 21. märtsi Postimehes: me vajame seadusandluses **autoriõiguse registreerimise nõuet**.[3]

1 Urve Eslas, Paapua kirves ehk omandi mitu palet. – Postimees 24. III 2012.
2 Eeva Mägi, Arhitekti isiklik õigus teose puutumatusele ning au ja väärikuse kaitsele. – Juridica 2011, X.
3 Aleksei Kell, Netist allalaadimine oma tarbeks peaks jääma lubatuks. – Postimees 21. III 2012.

vaja lihtsat hoone skeemi, mille alusel hakata taotlema raha. Joonistasime sellise propellerikujulise maja-maamärgi, see tuli üsna iseenesest – lendurid lendavad maamärkide järgi, siin kõrval on lennuväli, hea propelleri järgi orienteeruda. Koolimaja puhul peavad mahud saledad olema, et klassiruumid piisavalt päevavalgust saaksid, majal on kolm kitsast tiiba, mis on jagatud teaduskondade kaupa.

Selle projektiga saadi kokkulepe haridusministeeriumiga ja edasi läks projekt riigihankesse. Meil õnnestus võita projekteerimise peatöövõtt. Vahepeal kasvas hoone maht tellija soovidele vastu tulles ligi poole võrra, siis kästi haridusministeeriumist maa peale tagasi tulla. Nii see käis edasi-tagasi. Lõpuks saime põhiprojekti valmis. Kõik olid justkui rahul. Tulid rektori valimised ja Villu Mikita asemele asus Jaan Tamm. Projekt läbis kaks ekspertiisi ja siis läks lahti ...

Uuel rektoril oli kaasas usaldusisik, tellija esindaja – Sirje Lundre. Õige pea sai selgeks, et kõvemat arhitekti kui tema ei ole olemas! Meie projekt visati piltlikult kaminasse. Võtsime seda alguses naljaga, üritasime tellijaga sõprust hoida. Arusaamatused algasid mingite tühiste asjade pärast, näiteks tualetid, mille uksed ei avanenud mitte otse koridori, vaid veidi nurga taga. Leiti, et see on jama, tualettide uksed peavad avanema koridori! No see ei ole maailmarevolutsiooni küsimus, avanegu siis pealegi koridori. Aga sellega asi mõistagi ei piirdunud.

Tööjoonised pidi tellima allhanke korras ehitaja, sellega pidi hinnapakkumisel arvestama. Kõik pakkujad küsisidki meilt hinda. Kaks esimest pakkujat läksid omavahel riidu, asi läks kohtusse ning ehitama valiti kolmas – Kristiine Ehitus OÜ, kes hakkas kauplema jooniste maksumuse üle. Olime sunnitud lõpuks hinna langetama sellisele tasemele, mis ehitajale sobis. Ootasime ja ootasime, aga lepingust ei kippu ega kõppu. Mu partner, kellega seda maja tegime, elab Ülenurmel ja ta sattus siit kogemata mööda sõitma, näeb – ehitus käib! Maja katus, mis pidi olema kumer ja sõrestikkonstruktsioonil, on tehtud lamekatusena paneelidest. Hakkasime asja uurima. Ehitaja ütles, et võta mingi paarkümmend tuhat krooni kompensatsiooni ja rohkem su teeneid ei vajata, meil Kati juba projekteerib (Kati Haki on ehitusfirma omaniku Adu Haki tütar). Rääkisin loo tuttavale advokaadile, too tegi ehitajale kirja: ehitage, aga mitte selle projekti järgi! Selle peale sõlmis ehitaja lepingu, mille kohaselt kohustus meiega Kati joonised kooskõlastama. Eks ma siis kooskõlastasin neid jõudumööda. Mis puudutab välisarhitektuuri, siis see on enam-vähem, asendusi on palju, aga maja on äratuntav. Meil oli aga tehtud ka sisekujundusprojekt, see läks täiesti käest ära. Kogu materjalivalik ja värvilahendus – see on tase! Rahas ei olnud probleem. Tegime pikad kirjad selle kohta, et lahendus ei vasta projektile, vastuseks saime: kõik on asendatud vastavalt tellija soovile. Ma ei saa sellest aru: kui on raha ja kord saja aasta jooksul ehitatakse akadeemiale peahoone, kelle huvides on selline pläkerdamine?

Jüri Okase ja Marika Lõokese Vanemuise teatri juurdeehituse (*black-box* **ja noortelava**) **konkursi võidutöö.**

Eks see on paljuski maitse küsimus – juht isiklikult otsustab, kelle maitse peale jääb. Ma näen, kuidas meie teine klient, Sihtasutus Tartu Kiirabi nõuab Otepää kiirabijaama ehitusel korralikku kvaliteeti, see on võimalik. See, mis lennuakadeemiaga toimus, on kurb.

Teater Vanemuine ja uus *black-box*

2009. aasta juulis korraldas teater Vanemuine kutsutud osalejatega arhitektuurivõistluse, mille eesmärk oli saada Vanemuise peahoonele juurdeehitus, kus on *black-box* ning noorte lava koos nende juurde kuuluvate ruumidega. Esitatavate materjalide hulka kuulus ka projekteerimise hinnapakkumine. Võistluse võitsid Jüri Okas ja Marika Lõoke (nende märgitud projekteerimise hind oli pakkumistest üks odavamaid). Paraku on edasine töö autoritest mööda läinud.

Selle asemel et jätkata tööd võitjatega, eirati seatud võistlustingimusi, mis lubasid koostööd võitjaga, ja korraldati edasise projekteerija leidmiseks riigihange. Selle tulemusel valiti peaprojekteerijaks Green Building Development OÜ, reaalselt asus aga projekti koostama MPM Lahendused OÜ. Tellija ei olnud omandanud ei varalisi ega isiklikke õigusi antud kavandi kasutamiseks, kuid võidutööst loobuda ka ei soovinud. Tahtmine oli saada võistlustöö lõplik projekt võimalikult odavalt.

Vanemuise juhtkonna sõnul tingis sellise käitumise riigihangete seadus. Nimelt osutus juhtkonnale ettearvamatult (?) projekti maksumus suuremaks kui on seadusest tulenevalt piirmäär, mis lubanuks sõlmida lepingu ilma riigihanketa. Arhitektide liit, kes on kultuuriasutuse juhtkonna sellisest ülbusest ja ignorantsusest sügavas hämmingus, leiab, et sellisel juhul oleks tulnud võistlus kehtetuks tunnistada ja korraldada uus, mille tingimustes on märgitud projekteerimise hinnapiir. Riigihangete seadus annab tegelikult võimaluse korraldada ideekonkursi järel ka väljakuulutamiseta läbirääkimistega hankemenetluse, seda oleks saanud kasutada ka selle võistluse puhul

EAL on olnud sel teemal teatrijuhi Paavo Nõgenega päris pikas kirjavahetuses. See on edastatud ka liidu eestseisusele, kuhu ma kuulun, ning pean tunnistama, et teatri juhi suhtumine arhitektide loomingusse võtab keeletuks. Sellega, et ehitaja või ärimees tahab loojal naha üle kõrvade tõmmata, oleme pisut juba harjunud, aga nii ebakultuurset käitumist Tartu suurima kultuuriasutuse juhilt ... Võib-olla on Nõgene meelest normaalne, kui näiteks Vanemuise lavastus võidab teatrifestivalil peapreemia, aga võitja asemel kutsutakse edaspidi seda etendama kohalik rahvateater, kelle näitlejad ei taha professionaalse näitleja palka, kes kopeerib lavastuse ja lavakujunduse ning eitab autoriõiguste rikkumist stiilis: meie peaosalisel on jalas rohelised, mitte sinised püksid nagu originaalis, ta mitte ei köhata, vaid aevastab ja metsa kohale maalisime kiivitajad, mitte kured ...

Mind jääb kummitama üks küsimus: armas Vanemuise teatri rahvas, kes on teie teatri *black-boxi* autor?

Margit Mutso

Kui teadusest saab ideoloogia

Vaidluse võidab see, kes suudab edukamalt serveerida teadust oma positsioonide kaitsjana.

Atko Remmel

Esimesel juunil Sirbis ilmunud artiklis käsitlesid loomaökoloog Peeter Hõrak ja geneetik Mart Viikmaa teoreetilise bioloogi Stuart Kauffmani ja biosemiootik Kalevi Kulli vaateid evolutsiooniteooriast, mis artikli autorite jaoks suuresti segaseks olid jäänud. Jättes Kauffmani ja Kulli kõrvale, pälvis nimetatud artikli puhul tähelepanu hoopis üks teine asjaolu. Nimelt ründavad autorid artikli tagumises osas seda maailmavaadet, mis niisugused nurisünnitised nagu biosemiootika üldse ilmale on toonud – postmodernismi, ja seejuures häirib neid kõige enam väide objektiivse tõe puudumisest. See asjaolu annab neile põhjuse nimetada postmodernismi „põhimõtteliselt antiteaduslikuks".

Olles juba mõnda aega tegelenud teaduse ja religiooni piirialade küsimustega, torkab mulle silma seda laadi väidete sarnasus religioonivastases retoorikas kasutatavate võtetega. Tahan siin juhtida tähelepanu sellele, et ei tasu ennast lasta eksitada asjaolust, et artikli autorid on lugupeetud teadlased, ega ka sellest, et nad enda arvates peavad teaduslikku diskussiooni. Kui teadus tuuakse toetama või ümber lükkama mingit maailmavaadet, ei ole tegu enam teadusliku, vaid ideoloogilise vaidlusega, st kuigi teadus *an sich* ei ole ideoloogiline, pannakse ta sel moel ideoloogilisse positsiooni. See tähendab ka seda, et sõna „teadus" või „teaduslik" tähendus ei ole enam sisuline, vaid on käsiteldav ainult positiivse tähendusega märgina. Teisisõnu, sõna „teaduslik" legaliseerib selle sõna kasutaja seisukohad ja maailmavaate. Vaidluse võitjaks loetakse selliste mängureeglite korral üldjuhul see, kes suudab edukamalt serveerida teadust oma positsioonide kaitsjana.

Protestantidest piiskoppide Nicholas Ridley ja Hugh Latimeri arvamusi ja hoiakuid püüti entroopiaks muuta tuleriidal, kus nad 16. oktoobril 1555 hukati. Teaduse mõiste ja sisu laiendajate ja teadususuliste vaidlus võib kujuneda samuti üsna tuliseks, kuid loodetavasti pigem loovaks kui hävitavaks. Foto 1850. aasta gravüürist. CORBIS/SCANPIX

Ideoloogilisust rõhutab demagoogiavõtete suur osatähtsus oma seisukohtade kaitsmisel ja vastaste ründamisel, nt vastase maailmavaatelise aluse nimetamine teadusevastaseks on käsiteldav eelkõige sellest aspektist. Silma torkab ka sarnasus nimetatud artikli ja tänapäevaste evolutsiooniteooria eestkõnelejatele (nt Richard Dawkins või Daniel Dennett) omase tonaalsusega dispuudis religioossete oponentidega – enese seisukohti esitatakse äärmise enesekindlusega ja vaidlustamatutena („Darwini evolutsioonikäsitlusele ei ole alternatiive"), oma vastaste suhtes ollakse seevastu üleolevalt halvustav („hookuspookus", „arusaamatu", „semiootilisel lähenemisviisil pole midagi arukat öelda, saati siis innovatiivset" jne), mis summeerituna vastab omadussõnale „agressiivne".

Teaduse ideoloogiline positsioon ja selle demagoogiline kaitsmine on aga ainult üks külg, teine on seotud küsimustega, mis õigupoolest on teadus ja kuidas see paigutub postmodernistlikku konteksti. Arvestades arvamusartikli kui žanri suhteliselt nappi mahtu, piirdugem seisukohaga, millega loodetavasti enamik nõustub ning millest käesoleval puhul peaks piisama: teaduse eesmärgiks on mõista püüdmine, kasutades seejuures erinevaid metoodikaid, mille eesmärk on vigade vältimine või nende väljasõelumine. Sarnaselt paljude teiste loodusteadlastega on ka artikli autorite jaoks saanud probleemiks see, millest siis õigupoolest lähtuda mingi väite või teooria väärtuse hindamisel – positsioonis, kus kõik on suhteline. Vajadusest sellise pidepunkti järele haaratakse modernismiperioodile omase positivistliku tõeskaala järele, kus „väär" on skaala nullpunkt ning „tõde" asub skaala teises otsas – mis iseenesest ei ole vale ning on üks paljudest võimalustest küsimustele lähenemiseks. Üpriski sümptomaatiline on selle juures aga asjaolu, et segamini aetakse meetod ja eesmärk. Lühidalt öeldes tähendab see seda, et teadus kui meetod, mis peaks olema skaalanäidu liigutamise vahendiks, võrdsustatakse hoopis „tõega". Hõraku ja Viikmaa artiklis on sellesse positsiooni pandud Darwini evolutsioonikäsitlus, mistõttu lähenemine evolutsioonile saab olla kas darvinistlik või väär, muid võimalusi ei ole. Enese jaoks selgitatakse seda üpris tüüpiliselt mitmesuguste olukorda pehmendavate kujundite abil, millest üks populaarsemaid on „ratsionaalne" minapilt ja „ebaratsionaalne" vastaspool. Ilmselgelt muutub selline käsitlus pikapeale segavaks nii teaduse tegemisel (tulemus on juba kindel) kui ka oma tegevuse mõtestamisel; sellelaadne ühe lähenemisnurga või meetodi absolutiseerimine toob vägisi pähe paralleeli lausega „mehele, kelle käes on haamer, näib kõik naelana". Selline suhtumine on muidugi kaugel teadusliikusele vajalikust avatusest, mistõttu kõige täpsemalt kirjeldab seda termin „dogmaatiline", seda nii teoloogilises kui ka profaanses tähenduses. Põhimõtteliselt ütlevad artikli autorid teiste sõnadega sama, mida kirjutas Lenin ning mida tänapäeval tsiteeritakse vaid irooniliselt: „Marxi õpetus on kõikvõimas, sest ta on õige." Paralleelid marksismiga on seda ilmsemad, et ka see maailmavaade väitis end olevat ainsana teadusliku.

Mida aga on postmodernistlikul „absoluutse tõe puudumisel" teadusele pakkuda? See, et Hõrak ja Viikmaa nimetavad seisukohta „antiteaduslikuks", tähendab tegelikult seda, et nad ei ole suutelised seda kohaldama ülal kirjeldatud probleemide all kannatavale tõeskaalale. Õigupoolest on lugu pigem vastupidine – oma põhiolemuselt on väide tõe suhtelisusest skeptiline, annab võimaluse eneserefleksiooniks ning seeläbi ka eespool kirjeldatud dogmaatilisuse vältimiseks, tuletades teadlasele pidevalt meelde tema positsiooni relatiivsust. On aga ilmselge, et artikli autoritele selline lähenemine ei sobi ning nende tee teadusliku tõeni ei vii mitte uute sümbiooside, vaid absolutiseeritud positsiooni kaitsmise kaudu, kasutades seejuures mitte teaduslikku argumentatsiooni, vaid demagoogilisi võtteid. Sellest vaatevinklist torkab teravalt silma ka artikli tegelik eesmärk, milleks ei ole sisuline arutelu, vaid eelkõige teaduspoliitilised eesmärgid – biosemiootika diskrediteerimine bioloogidega ühist huvi pakkuvas valdkonnas. Oma seisukoha kinnituseks viitavad autorid Carl Saganile, kelle järgi varustatakse teadlased väljaõppel rumaluse avastamise komplektiga. On muidugi teatud võimalus, et Sagan eksis, kuid märksa tõenäolisem on siiski see, et nimetatud komplekti on suhteliselt raske rakendada iseenda väidetele – vähemalt on raske leida mingit muud viisakat põhjendust siin artiklis välja toodud probleemide algpõhjusena.

Elu naerab teaduse piiril

Delfi oraakli juurde minekuga oleme 2000 aastat hiljaks jäänud.

Eelmises Sirbis kritiseerisid Peeter Hõrak ja Mart Viikmaa Stuart Kauffmani ja Kalevi Kulli vestluses esitatud arusaamu ja seisukohti.

Leidsin 23. aprillil 2012 **Kauffmani** avaldatud kirjutise (www.npr.org/blogs/13.7/) võrgupäevikust, kus Kauffman koos mõttekaaslastega elu ja teaduse asjus regulaarselt huvitava nurga alt sõna võtab.

M. S.

Pronksiajastu konfliktide ja kolina ning hellenistliku ilu keskel lõimivad Homerose imetabased lood mehed-naised ja pooljumalad-jumalad tervikuks nende ootamatutes ennustamatutes tegudes. Ei Zeus ega keegi teine osanud neis lugudes ennustada, mis toimub saatuste vastasseisus, vihas ja sõdalaste uhkuses. Mis siis imestada, et kreeklased käisid Delfi oraakli juures ennete ja ettekuulutuste järel. Pole ime, et nad püüdsid tulevikku ennustada ohverdatud kitse sisikonda vaadeldes.

Newtonist ja füüsika triumfist saati, mille tulemuseks oli valgustusajastu ning nn põhjuste ajastu saabumine, oleme ikka kõikelubavalt muianud Delfi oraakli ennustuste üle ja teinud seda uskudes, et teadusest tuleneb teadmine ja see on pruugitav inimkonna parandamiseks. Teadmine on lõppude lõpuks siiski jõud ja võim. Usk teadusse, ja seda vaatamata suurele hulgale tehnoloogilistele tulemustele, on saanud teatava ilmaliku religiooni aluseks. Lubatagu nimetada usku, et teadus võimaldab meil kõike teada, saientismiks.

Saientism kumab läbi Robert McNamara enesekindlusest, et pidas Vietnami sõda n-ö teaduslikult. Saientsim kumab läbi ka arusaamast, et arengu teadmiseks ja ettenägemiseks peaksime vaid teaduslikku teadmist ja põhimõtteid usinalt, arukalt ja hoolikalt rakendama.

Siinkohal paar näidet. Esmalt Bali veetemplitest, kust buda mungad on tuhandeid aastaid jaganud vett ümbritsevatele põldudele. See süsteem on kujunenud ja kasutuses olnud tõesti tuhandeid aastaid. Lokkava enesekindlusega on nüüdne keskvõim juurutanud uut veekorralduskava. Tagajärjeks on katastroof.

Katastroofiga lõppes ka Maroko keskvõimu ülalt alla juhitud uudne oaaside ümberkorraldus, mis lõi uppi tuhandeid aastaid toiminud traditsioonilise oaaside veevarustuse.

Mis neil kahel puhul siis tegelikult juhtus? Me ei saa küll täiesti kindlad olla, kuid üldjoontes on ehk nii, et tuhandete aastate kultuurilise evolutsiooni tulemus heideti kõrvale. Inimesed olid õppinud selle aja jooksul aru saama tahtlikest ja tahtmatutest tagajärgedest, mida nende otsused ja valikud esile kustuvad ning selliselt ka oma käitumist pisitasa kohandanud. Sel moel akumuleeritud teadmine on elujõuline – olgu selle parimaks kinnituseks näiteks juhtumipõhine Briti õigussüsteem, kus esile kerkinud ja kohtulahendi saanud juhtumid vormivad selle õigusruumi selgroogu.

Saientsim kannab endas vääramatut teadmise usku, mis ruttab ajast ette kõigi oma asjakohaste muutujate ja parameetritega, mida saavat mõistlikult optimeerida soovitud tulemuse saavutamiseks.

See on nii vale kui ka ohtlik.

Olen varemgi arutlenud meie võimetuse üle ennustada biosfääri arengut. Koos matemaatikute Longo ja Monteviliga oleme sel teemal kirjutanud ka artikli „No entailing laws, but enablement in the evolution of the biosphere" (http://arxiv.org/abs/1201.2069). Selle üldine järeldus on: me mitte ainult ei pruugi teada, mis juhtub, vaid me isegi ei ole suutelised teada saama, mis võib juhtuda.

Seega, kui me ei tea, mis võib juhtuda, ei saa me seda ka ühelgi moel põhjendada. Siinkohal saientism uskumusena meid eksitabki ja põrub täielikult läbi.

Pole siis imestada, et kreeklased nägid jumalaid, pooljumalaid ja inimesi lõimituna mingiks tervikuks, kus isegi jumalad ei teadnud valikute ja tegude tagajärgi. Homeros oli tõele lähemal kui meie saientism, mis on sageli ülemõeldud ja vale.

Oleme 2000 aastat hiljaks jäänud, et minna Delfi oraakli juurde kuulama mitmetähenduslikke ennustussõnu. Samal ajal on meil võimalus piirata saientismi, püüelda tõelise teaduse poole ning loobuda ideest, et teadus saab kõike teada.

Elu on teadusest rikkam.

Vahendanud **Marek Strandberg**

KAITSMISELE TULEVAD VÄITEKIRJAD

VAHUR ZADIN, sünd 1982
Tartu Ülikool
Taotletav teaduskraad: filosoofiadoktor (PhD)
Doktoritöö „Modelling the 3D-microbattery" („3D-mikroaku modelleerimine")
http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/25375/zadin_vahur.pdf?sequence=1
Kaitsmine toimub reedel, 8. juunil kl 14.15 Tartus Nooruse 1–121.
Juhendajad: PhD Heiki Kasemägi ja prof Alvo Aabloo
Oponent: PhD Mårten Behm, (Kuninglik Tehnoloogiainstituut, KTH, Rootsi)
Doktoritöös simuleeriti kolmemõõtmelist liitiumioon akut, kasutades lõplike elementide meetodit. Töötati välja algebralised võrrandid leidmaks statsionaarses seisundis elektrolüüdis elektrivälja ja ülepinget, mis lihtsustab oluliselt aku optimeerimise arvutusi. Kirjeldatakse elektrokeemilisi protsesse, mis leiavad aset kolmemõõtmelises mikroakus. Elektroodide optimeeritud geomeetria võimaldab lihtsustada kolmemõõtmeliste elektroodide valmistamist.

UUNO PUUS, sünd 1956
Tartu Ülikool
Taotletav teaduskraad: filosoofiadoktor (PhD), informaatika
Doktoritöö „Structural Performance as a Success Factor in Software Development Projects – Estonian Experience" („Struktuurne tulemuslikkus tarkvaraprojekti edutegurina – Eesti kogemus")
http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/25424/puus_uuno.pdf?sequence=1
Kaitsmine toimub esmaspäeval, 11. juunil kl 9.15 Tartus Liivi 2–404.
Juhendajad: em-prof Jüri Kiho ja prof Tõnis Mets
Oponendid: prof Alok Mishra (Lõuna Vaikse Ookeani Ülikool, Fidži) ja prof Marko Torkkeli (Lappeenranta Tehnoloogiaülikool, Soome)
Doktoritöös kirjeldatud struktuurne tulemuslikkus on meetod, mis võimaldab analüüsida eri osapoolte sageli vastuolulisi huvisid. Töö eesmärgiks oli identifitseerida tarkvaraprojekti eriomadused, mis on aluseks projektimeeskonna struktuursele tulemuslikkusele ning kirjeldada-üldistada struktuurse tulemuslikkuse mudeleid Eesti projektimeeskondade näitel.

EMLYN DAVID QIVITOQ WITT, sünd 1972
Tallinna Tehnikaülikool
Taotletav teaduskraad: filosoofiadoktor (PhD), inseneriteadus
Doktoritöö „Risk transfer and construction project delivery efficiency-implications for Public Private Partnerships" („Riskijuhtimise delegeerimise mõju avaliku ja erasektori ühiste ehitusprojektide tõhusale juhtimisele")
http://digi.lib.ttu.ee/i/?729
Kaitsmine toimub esmaspäeval, 11. juunil kl 10 Tallinnas TTÜ auditooriumis X-212.
Juhendaja: prof Roode Liias
Oponendid: prof Will Huges, (Readingi Ülikool, Suurbritannia) ja prof Arturas Kaklauskas (Vilniuse Gediminase Tehnikaülikool, Leedu)
Uuriti avaliku ja erasektori partnerlust kui infrastruktuuri riigihangete üht võimalust. Tuletati ehitusprojektide riski üldkontseptsioon, töötati välja riskijuhtimise delegeerimise ja tõhusa projektijuhtimise kvantitatiivsed näitajad, modelleeriti nendevaheline seos ning kontrolliti seda empiiriliselt.

JURI BELIKOV, sünd 1985
Tallinna Tehnikaülikool
Taotletav teaduskraad: filosoofiadoktor (PhD), informaatika ja süsteemitehnika
Doktoritöö „Polynomial Methods for Nonlinear Control Systems" („Polünoommeetodid mittelineaarsetes juhtimissüsteemides")
http://digi.lib.ttu.ee/i/?732
Kaitsmine toimub esmaspäeval, 11. juunil kl 11 Tallinnas TTÜ auditooriumis II–309.
Juhendaja: PhD Eduard Petlenkov
Oponendid: prof Henk Nijmeijer (Eindhoveni Tehnoloogiaülikool, Holland) ja prof Anna Maria Perdon (Universitá Politecnica delle Marche, Itaalia)
Polünoommeetodeid kasutades uuriti mittelineaarseid süsteeme. Töö teoreetilisi tulemusi saab rakendada tarkvarapaketis NLControl, mis on arendatud Mathematica keskkonna jaoks. NLControl võimaldab lahendada mittelineaarsete juhtimissüsteemide modelleerimise, analüüsi ja sünteesiga seotud ülesandeid.

MARI JÄRVE, sünd 1983
Tartu Ülikool
Taotletav teaduskraad: filosoofiadoktor (PhD), molekulaarbioloogia
Doktoritöö „Different genetic perspectives on human history in Europe and the Caucasus: the stories told by uniparental and autosomal markers" („Erinevad geneetilised perspektiivid inimajaloole Euroopas ja Kaukaasias: lood, mida räägivad haploidsed ja autosomaalsed markerid")
http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/25366/jarve_mari.pdf?sequence=1
Kaitsmine toimub esmaspäeval, 11. juunil kl 13 Tartus TÜ molekulaar- ja rakubioloogia instituudis Riia 23–217.
Juhendajad: prof Richard Villems ja PhD Siiri Rootsi
Oponendid: MD prof Antti Sajantila (Helsingi Ülikooli Hjelt-instituut, Soome)
Inimese genoomi võib vaadelda kui ajalooürikut, mis pärandub põlvest põlve ja milles aja möödumist märgivad juhuslikud mutatsioonid. Juba aastakümneid on demograafilise ajaloo uurimiseks kasutatud emalt lastele päranduvat mitokondriaalset DNAd ja isalt pojale päranduvat Y-kromosoomi, viimasel ajal on lisandunud üle kogu genoomi paiknevad markerid. Pikka aega on laialdast huvi pakkunud Euroopa praeguste inimpopulatsioonide kujunemine. Y-kromosoomi andmed viitavad mitme uue geneetilise variandi tekkele Euroopas umbes 8000 aastat tagasi ning nende variantide kiirele ja laialdasele levikule, mida võib seostada mitme neoliitilise kultuuri levikuga. Ajaloo uurimisel pakub alati huvi see, millal mingi sündmus võis aset leida. Y-kromosoomi andmetel põhinevates populatsioonigeneetilistes uuringutes kasutatakse geneetiliste liinide vanuse määramiseks laialdaselt lühikesi tandeemseid kordusjärjestusi. Tavaliselt kasutatakse kolme- ja neljanukleotiidseid kordusi, kuid aeglasemalt muutuvad viie- ja kuuenukleotiidsed kordused võivad mõnel juhul ajahinnangute andmiseks paremini sobida.

ZOJA RAUD, sünd 1960
Tallinna Tehnikaülikool
Taotletav teaduskraad: filosoofiadoktor (PhD)
Doktoritöö „Research and Development of an Active Learning Technology for University-Level Education in the Field of Electronics and Power Electronics" („Aktiivõppetehnoloogia uurimine ja väljatöötamine kõrghariduse õppekavale elektroonika ja jõuelektroonika valdkonnas")
http://digi.lib.ttu.ee/i/?722
Kaitsmine toimub esmaspäeval, 11. juunil kl 14 Kuressaares Pargi 16 Saaremaa Spa Hotel Meri konverentsiruumis energia- ja geotehnika doktorikooli II suvekooli raames.
Juhendajad: prof Valeri Vodovozov ja prof Tõnu Lehtla
Oponendid: prof Johannes Steinbrunn (Hawassa Ülikool, Etioopia) ja prof Vanja Ambrožič (Ljubljana Ülikool, Sloveenia)

ANDREI BLINOV, sünd 1984
Tallinna Tehnikaülikool
Taotletav teaduskraad: filosoofiadoktor (PhD), inseneriteadused
Doktoritöö „Research of Switching Properties and Performance Improvement Methods of High-Voltage IGBT based DC/DC Convertes" („Kõrgepingelistel IGBT transistoridel põhinevate alalispingemuundurite lülitusomaduste ja jõudluse suurendamise meetodite uurimine")
http://digi.lib.ttu.ee/i/?724
Kaitsmine toimub esmaspäeval, 11. juunil kl 16 Kuressaares Pargi 16 Saaremaa Spa Hotel Meri konverentsiruumis energia- ja geotehnika doktorikooli II suvekooli raames.
Juhendaja: DSc Dmitri Vinnikov
Oponendid: prof Enrique Romero-Cadaval (Extremadura Ülikool, Hispaania) ja prof Robert Smoleński (Zielona Gora Ülikool, Poola)

KAJA KUMER-HAUKANÕMM, sünd 1975
Tartu Ülikool
Taotletav teaduskraad: filosoofiadoktor (PhD), ajalugu
Doktoritöö „Teisest maailmasõjast tingitud Balti pagulaste problemaatika aastatel 1945–1952 Eesti pagulaste näitel" („The Fate of Baltic Refugees and Displaced Persons in 1945–1952: the Estonian Example")
http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/25377/kumer_haukan6mm_kaja2.pdf?sequence=5
Kaitsmine toimub esmaspäeval, 11. juunil kl 16.15 Tartus Lossi 3–427.
Juhendajad: PhD Vahur Made ja prof Raimo Raag (Uppsala Ülikool, Rootsi)
Oponent: PhD Kari Alenius (Oulu Ülikool, Soome)
Doktoritöös käsitletakse Teise maailmasõja tõttu läände sattunud balti pagulaste problemaatikat 1945–1952 Eesti pagulaste näitel. Esitatakse Teise maailmasõja ajal ning järgselt terminite põgenik ja maapagulane (ingl *displaced person*, DP) ümber toimunu. Analüüsitakse, mis võis avaldada mõju mainitud terminite arengule ning mis olid läbi viidud muudatuste oletatavad eesmärgid. Vaadeldakse Teise maailmasõja ajal ja järgselt tegutsenud rahvusvaheliste pagulasorganisatsioonide tegevust, keskendudes eelkõige Ühinenud Rahvaste Abistamis- ja Taastamise Administratsiooni (UNRRA) tegevusele.

KAI ROSIN, sünd 1976
Tallinna Tehnikaülikool
Taotletav teaduskraad: filosoofiadoktor (PhD), loodusteadused
Doktoritöö „Solar Radiation and Wind as Agents of the Formation of the Radiation Regime in Water Bodies" („Päikesekiirgus ja tuul kui kiirgusvälja kujunemise mõjurid veekogudes")
http://digi.lib.ttu.ee/i/?737
Kaitsmine toimub teisipäeval, 12. juunil kl 11 Tallinnas Akadeemia tee 15a TTÜ meresüsteemide instituudi ruumis MSI-327.
Juhendaja: prof Sirje Keevallik
Oponendid: Franz H. Berger, PhD (Lindenbergi Meteoroloogiaobservatoorium, Saksamaa) ning PhD Anu Reinart (Tartu Observatoorium)
Töö peamine eesmärk oli analüüsida kahe põhilise veekogu kiirgusrežiimi mõjutava välisjõu – päikesekiirguse ja tuule ajalis-ruumilist muutlikkust Läänemere piirkonnas. Päikesekiirgus mängib olulist rolli paljudes valdkondades, merepinnale langenud kiirgus on üheks põhiliseks teguriks veealuse kiirgusvälja kujunemisel. Pinnalähedane tuul omakorda aitab veealuse kiirgusvälja kujunemisele kaasa laineid tekitades ja setteid kergitades.

HANDO HAIN, sünd 1980
Tartu Ülikool
Taotletav teaduskraad: filosoofiadoktor (PhD), inimgeograafia
Doktoritöö „The role of voluntary certification in promoting sustainable natural resource use in transitional economies" („Vabatahtliku sertifitseerimise roll keskkonnasõbraliku metsanduse edendamisel üleminekumajanduse tingimustes")
http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/25475/hain_hando.pdf?sequence=1
Kaitsmine toimub teisipäeval, 12. juunil kl 14.15 Tartus Ülikooli 18 TÜ peahoone senati saalis (204).
Juhendaja: prof Rein Ahas
Oponent: PhD Olof Stjernström, (Umeå Ülikool, Rootsi)
Doktoritöös uuritakse vabatahtliku sertifitseerimise (FSC) rolli ja mõjusid Ida-Euroopa üleminekutingimustes. Alates 1998. aastast hakati välja töötama Eestile sobilikku säästva metsanduse standardit ning 2000. aastal väljastati esimene FSC sertifikaat erametsaomanikule Lembit Laksile. Sertifitseerimine täiendab edukalt avaliku sektori püüdlusi reguleerida metsaressursi jätkusuutlikku kasutust üleminekumajanduse tingimustes, kus valitsuse suutlikkus ühiskaupade kasutuse edukaks reguleerimiseks on piiratud.

VEIKO KARU, sünd 1981
Tallinna Tehnikaülikool
Taotletav teaduskraad: filosoofiadoktor (PhD), energeetika ja geotehnoloogia
Doktoritöö „Potential usage of underground mined area in Estonian oil shale deposit" („Altkaevandatud alade kasutamine Eesti põlevkivimaardlas")
http://digi.lib.ttu.ee/i/?719
Kaitsmine toimub kolmapäeval, 13. juunil kl 14 Kuressaares Pargi 16 Saaremaa Spa Hotel Meri konverentsiruumis energia- ja geotehnika doktorikooli II suvekooli raames.
Juhendaja: prof Ingo Valgma
Oponendid: prof Piotr Czaja (AGH Teaduse- ja tehnoloogiaülikool, Poola) ja prof Mikael Rinne (Aalto Ülikool, Soome)

PRIIT ROHTMETS, sünd 1981
Tartu Ülikool
Taotletav teaduskraad: filosoofiadoktor (PhD), usuteadus
Doktoritöö „Teoloogilised voolud Eesti Evangeeliumi Luteri Usu Kirikus aastatel 1917–1934" („Theological Factions in the Estonian Evangelical Lutheran Church 1917–1934")
http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/25470/rohtmets_priit.pdf?sequence=1
Kaitsmine toimub kolmapäeval, 13. juunil kl 16.15 Tartus Ülikooli 18 TÜ peahoone senati saalis (204).
Juhendaja: prof Riho Altnurme
Oponent: PhD Mikko Ketola (Helsingi Ülikool, Soome)
Doktoritöös kirjeldatakse luteri kirikus aastatel 1917–1934 eksisteerinud teoloogiliste voolude kujunemist ja tegevust ning analüüsitakse voolude mõju kirikus toimunud kirikukorralduslikule ja teoloogilisele diskussioonile. Eelneva taustal jälgitakse kiriku õpetuslike ja kirikukorralduslike põhialuste arengut.

JÜRI-OTT SALM, sünd 1976
Tartu Ülikool
Taotletav teaduskraad: filosoofiadoktor (PhD), maastikuökoloogia ja keskkonnakaitse
Doktoritöö „Emission of greenhouse gases CO_2, CH_4 and N_2O from Estonian transitional fens and ombrotrophic bogs: the impact of different land-use practices" („Kasvuhoonegaaside CO_2, CH_4 ja N_2O vood soodes: kuivenduse ja maakasutuse muutuse mõju")
http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/25471/salm_jyri_ott.pdf?sequence=1
Kaitsmine toimub neljapäeval, 14. juunil kl 10.15 Tartus Ülikooli 18 TÜ peahoone senati saalis (204).
Juhendaja: prof Ülo Mander
Oponent: PhD Jukka Alm (Soome Metsauuringute Instituut)
Doktoritöös hinnati kasvuhoonegaaside bilanssi boreaalsetes soodes tehtud uuringute tulemuste põhjal ja Eesti erineva maakasutusega siirdesoodes ning rabades läbi viidud kasvuhoonegaaside (CO_2, CH_4 ja N_2O) mõõtmiste põhjal. Hinnati kuivenduse, turba kaevandamise ja päideroo (*Phalaris*) kasvatamise mõju kasvuhoonegaaside emissioonile ja süsiniku bilansile. Hinnanguliselt võivad ligikaudu 30 000 ha mahajäetud ja aktiivseid turbakaevandamisalasid emiteerida 191,499 t CO_2 ekv. a^{-1}. Juhul kui need alad oleksid looduslikus olekus, toimuks nendel süsiniku akumuleerumine ulatuses 24,405 t CO_2 a^{-1}. Seeläbi on Eestis kaevandamise poolt rikutud rabade ja siirdesoode kasvuhooneefekt ligikaudu 10 korda suurem kui juhul, mil need alad oleksid endiselt looduslikus olekus. Süsinikubilanss arvutati ka päideroo istanduse kohta, kogutud andmete alusel saab väita, et võrreldes turbakaevandusaladega muudab päideroo kasvatamine jääksoodes need alad süsiniku emiteerijast süsiniku akumuleerijaks.

MARTIN LIIRA, sünd 1983
Tartu Ülikool
Taotletav teaduskraad: filosoofiadoktor (PhD), keskkonnatehnoloogia
Doktoritöö „Active filtration of phosphorus in Ca-rich hydrated oil shale ash: precipitation mechanisms and recovery" („Fosfori aktiivfiltratsioon kaltsiumirikka hüdratiseeritud põlevkivituhasettega: sadestusmehhanismid ja taaskasutus")
http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/25504/liira_martin.pdf?sequence=1
Kaitsmine toimub neljapäeval, 14. juunil kl 14.15 Tartus Ülikooli 18 TÜ peahoone senati saalis (204).
Juhendajad: prof Kalle Kirsimäe ja prof Ülo Mander
Oponent: PhD Günter Langergraber (Viini Ülikool, Austria)
Eesti põlevkivil töötavates elektrijaamades tekib 5–7 Mt põlevkivituhka aastas, millel peaaegu täielikult puudub taaskasutus, ning kokku on põlevkivituhaplatoodele ladestatud umbes 300 Mt hüdratiseerunud põlevkivituhka. Põlevkivitööstuse tahkete jäätmete taaskasutus on tänapäevani olnud äärmiselt piiratud ulatudes kuni 5%-ni tekkiva tuha kogumahust. Doktoritöös uuriti fosfori ärastusmehhanisme ja neid kontrollivaid keemilis-mineraloogilisi protsesse põlevkivituhasette filtermaterjalides. Selgitati küllastunud filtermaterjalide potentsiaalset taaskasutuse võimalust täiendava fosforväetisena põllumajanduses.

Debüütfilmid ja tulevased võitjad

Cannes'i filmifestivali programmidest „Kriitikute nädal", „Kuldne kaamera" ja võistlusprogrammi lühifilmidest

Greta Varts

Juba aastakümneid on lisaks põhilisele võistlusprogrammile Cannes'i filmifestivali raames korraldatud lisaprogramme, millel kõigil oma ülesanne filmimaastikul. Nii näiteks seisab „Režissööride topeltnädala" („Quinzaine des Realisateurs") programmi valik selle eest, et linale jõuaks režissööride julge autoripositsioon. Kuldne Kaamera (Camera d'Or) on aga auhind, mis antakse parimale esimese täispika mängufilmiga debüteerinud režissöörile. „Kriitikute nädala" programm („Semaine de la Critique") on nüüdisaja filmitegijate poolt kuulutatud hädavajalikuks, kuna selle eesmärgiks on tuua tagasi kriitiline vaatenurk arvamuste ja hinnangute segaduses, kus tihti on Twitteris postitatud lausel turu ja vaataja silmis samasugune kriitiline väärtus kui mõnel kultuurilehe arvustusel.

„Kriitikute nädala" žürii koosneb peaasjalikult tunnustatud filmikriitikutest, kes on teinud lõpliku valiku. Enne kui siin hakata silmatorkavamaid filme eritlema, on tarvilik mainida, et Cannes'is, kus ka ajakirjanikud seisavad kinnopääsemise nimel tihti vähemalt tunnikese järjekorras, on seansside konveierlik vorm üpris tüütu, välja arvatud loomulikult see aeg, mis kulub filmi vaatamiseks.

„Kriitikute nädala" seansside boonuseks on aga asjaolu, et kohal on kõikide filmide meeskonnad eesotsas režissööridega, kes lausuvad mõned sõnad publikule tervituseks ja kõnelevad põgusalt filmide sissejuhatuseks. Küll väike, aga info mõttes vajalik lisandus.

Lapsesilmad linakunsti teenistusse

Kuldse Kaamera auhinna pälvis seekord Benh Zeitlini film „Troopika heidikud" („Beasts of the Southern Wild"), mis võlus vaatajaid oma muinasjutulis-poeetilise visuaali ja lapsesilmade kaudu jutustatud looga. Apokalüptilise looduskatastroofi keskel peab kuueaastane Hushpuppy leidma ema, keda ta ei ole kunagi näinud, ning päästma oma surmahaige isa. Film, mis seob eelajaloolised kollid, tornaadod ja armastuse oma lähedaste vastu, on ka lapsepõlve õudusunenägude ja kõikvõimsa maailma julge ja üllatav segu.

Lapsepõlve teemaga haakub hästi ka „Kriitikute nädala" üks huvitavamaid debüüte, inglise lavastaja Rufus Norrise film „Murtud" („Broken"). Briti filmide sage sotsiaalsesse tõsirealismi suund oli selles filmis pööratud ümber groteskseks, aga südantsoojendavaks maailmapildiks, mis edastatakse vaatajale varateismelise tüdruku Skunki seikluste kaudu. Režissöör Norris, kes on enne lavastanud peamiselt teatris, on filmi kaasa toonud omanäolise stilistilise võtme, aga õnneks ei näe seal teatraalset näitlejatööd. Skunki isa rolli kandev veteran Tim Roth ja Skunki mängiv andekas noor näitleja Eloise Laurence saadavad selle filmi õudses sotsiaalses maailmas korda midagi südamlikku ja inimlikku, kuigi teismelised on käest ära ning konservatiivsus on takistuseks põlvkondade ja omavahelistes suhetes. Lapsesilmadega nähtud loona sobiks ka „Murtud" tulevase PÖFFi „Vitamiinilaksu" programmi.

Tänavusel Cannes'i filmifestivalil ilmnes linateoste teemades tuntav nihe ning eespool mainitud filmid kuuluvad nende nihutajate hulka. Nimelt on kõrvale heidetud inimese tumedama pooluse ja igavese õnnetuse kujutamine. Selle asemel on kesksele kohale tõusnud armastus, perekond, inimlikkus ja küsimused elu enda kohta.

„Kriitikute nädala" paremate režissööridebüütide hulka kuulub kindlasti ka Alice Winocouri film „Augustine". Aineseks on võetud hüsteeria uurimise tuntud teerajaja, Jean-Martin Charcot' haiglapraktika ja tema kuulsaima patsiendi Augustine'i lugu. Kui režissööriks on 30. eluaastates prantsuse naisterahvas ja tema esimene film ajastudraama, võib vaatajal tekkida eelarvamus. Winocour aga tõestab selle filmiga, et tugeva võttegrupi ja professionaalse teostuse taga on ka kindlakäeline lavastaja. Ta on käsitlenud naise sotsiaalse rolli, võimu ja armastuse teemat. „Augustine" on tugevalt laetud ja veenvalt jutustatud linalugu.

Kindlasti oli tänavu Cannes'is veel palju väärtfilme, aga kokkuvõtvalt võib „Kriitikute nädala" ja „Kuldse kaamera" programmi kiita valiku mitmekülgsuse ja originaalsete tööde eest. Režissööride esimesed täispikad mängufilmid üllatasid oma tugevusega ja nii mõnegi lavastaja käekäiku on edaspidi põnev jälgida. Kuid peab märkima, et täispika filmiga debüteerijate hulgas oli väga vähe verinoori filmitegijaid. Cannes'i pääsenud režissöörid on vähemalt 30. eluaastates, mis paistab kinnitavat levinud arvamust, et ilma elukogemuseta režissöör terviklikku täispikka mängufilmi ei tee.

Filmitudengina oli mul ehk huvitavamgi näha kõiki võistlusprogrammi lühifilme nii „Kriitikute nädala" kui ka „Filmivaramu" („Cinéfondation") programmis.

Lühifilmi iseärasused

Lühifilm on žanr, mida kiputakse ekslikult pidama käeharjutuseks ja ettevalmistuseks, kuid mõnes mõttes on lühifilm nõudlikumgi kui täispikk mängufilm. Seda eelkõige loo tervikliku jutustamise aspektist. Ka Cannes'i võistlusprogrammi valitud lühifilmide hulgas torkas silma igivana probleem: kui on tugev algus, pole tugevat lõppu või kui on huvitav lugu, puudub kulminatsioon. Lühifilmide puhul võis märgata ka videokunsti ja filmi segunemist (näiteks Meryl O'Connori „Ballad of Finn+Yeti"). Iseenesest ei pruugi see olla halb nähtus, aga kui see jääb kooliharjutuse tasemele ehk niisama efektitsemiseks, pole säärased lühifilmid ei kunst ega film. Torkas silma asjaolu, et vähesed animatsioonid ja nukufilmid, mis olid valikusse jõudnud, olid oma kvaliteedilt tunduvalt tugevamad kui kõik ülejäänud filmid. Nende hulka kuulusid näiteks Stéphanie Lansaque'i ja François Leroy tehtud huvitav segu animatsioonist ja filmikaadritest, vapustavalt valgustatud nukufilm „Ülepeakaela" („Head Over Heels", Timothy Reckart) ja mõnus Hollywoodi žanripilge „Nälkjate sissetung" („Slug Invasion", Morten Helgeland). Kas on saladus selles, et nõudlikkus animatsiooni loomisel ja detailne planeerimine aitavad filmitegijail oma lood paremini läbi seedida, või sattus programmi seekord lihtsalt parem animatsioonivalik? Igatahes ühendas neid lugusid põhjalik ja motiveeritud valguse ja värvi käsitlus ning terviklik lugu.

Üldistusi võib teha ka valitud teemade osas ning nii uskumatu, kui see ka pole, läheb see endiselt piirkonniti üsna samu radu pidi. Kui ameeriklasi huvitab *indie*-filmi puhul järjest rohkem sotsiaalkriitika, siis Lähis-Ida riikide filmitegijad leiavad ainest peamiselt ajaloost, kultuuriidentiteedist ja rahvuskonfliktidest. Põhja-Euroopa vaatab endiselt ringi oma heaoluühiskonna igapäevases elus, sobrab inimeste pimedates saladustes (Stefan Constantinescu „Perelõuna", Leni Huyghe „Matteus"). Lõuna-Ameerika lood paistavad kuivalt inimsuhetekesksed ja teatava psühhoanalüütilise maiguga, jaapanlaste filmid aga räägivad ühiskonna hierarhiatest ja ootustest, mida need inimestes tekitavad. Prantslased otsivad aga lihtsust ning on hakanud tegema täitsa mõnusat huumorit, mis kisub ka peale prantslaste endi teistel vaatajatel suunurgad üles. Ehk üks paremaid oligi prantsuse režissööri Benjamin Parent'i film „See ei ole kauboifilm" („Ce n'est pas un film de cow-boys"), kus neli varateismelist arutavad koolivetsus filmi üle, mida eelmisel õhtul telekast vaatasid, kusjuures mängufilm kujutas XXI sajandi alguse kauboide lüürilist armastust. Terane dialoog ning tõsiste teemade tundlik ja humoorikas käsitlemine teevad sellest lühifilmist tervikliku ja värske tüki, mida vaadates ei oodanud mitte pikisilmi lõppu, vaid tekkis lootus, et ehk näeb ikka natuke veel.

Teine lühifilm, mis silma torkas, oli seekord Itaaliast. Režissöör Piero Messina film „Maa" („Terra") oli õnnestunuim psühholoogiline pildistus: kaamera esitas loo vanast mehest, kes läheb praamiga oma elu viimast sõitu tegema. Korralikult avatud ja mängitud karakterid ning emotsionaalselt mõjukas linalugu, edaspidi tasub režissöör Messinal silma peal hoida.

Ida-Euroopast oli lühifilmide programmis vähe tegijaid ja filmid jätsid natuke kentsaka mulje, ka filmide kõneldav tekst mõjus veidrana, aga ju siis sobib konteksti. Rumeenia film („Laager Razoares", („Tabara din Razoare", Cristi Iftime) on linateos, kus ei juhtu mitte midagi: kaks noort matkavad, dokumentaalne kaamera on üles võtnud nende jutu eimillestki ja nende suvalise olemise öises telgis. Omamoodi on selles teatav võlu, aga pani õlgu kehitama. Vene lühifilm „Tee … " („Doroga na", Taissa Igumentseva) aga üllatas katsega teha anonüümses paneelmajarägastikus groteskne luuserikomöödia. Piir tõsise ja humoorika vahel jäi aga niivõrd segaseks, et peale autori enda ei oska vist keegi teine päris täpselt sellest filmist midagi mõelda.

Kokkuvõttes ei näe ma ühtki põhjust, miks ei võiks järgmistel aastatel Cannes'i lühifilmide võistlusprogrammi kandideerida ka meie paremad tudengilühifilmid, sest paremad neist tundukse olevat samal tasemel kui Cannes'i tänavune valik. Seal debüteerivatest täispikkadest mängufilmidest on aga Eesti noortel filmitegijatel palju õppida, seda eriti just loo valiku, selle jutustamise ja esitusvahendite poolest. Jääb üle vaid loota, et lisaks Kuldsele Palmioksale kandideerinud suurfilmidele näeb Eestis üsna pea ka midagi „Kriitikute nädala" valikust, kas või eelseisval PÖFFil.

Kuidas valitakse filme Cannes'i võistlusprogrammi?

Intervjuu „Kriitikute nädala" komisjoniliikme ning prantsuse ajakirjaniku ja filmikriitiku Pamela Pianezzaga.

Pamela Pianezza: „Teen suurema osa oma tööst ära kolm kuud enne Cannes'i festivali algust." PRESSIFOTO

Esiteks, et pisut tutvuda … milles õieti seisneb just teie töö Cannes'i filmifestivalil?
Filmikriitikuna pean katma tervet võistlusprogrammi üsna *mainstream*-lähenemisega ühele poolele ajakirjadest, kelle heaks ma töötan, ja teisele poolele pakkuma rohkem ootamatut ja sügavuti minevat lähenemist. Olen ka „Kriitikute nädala" („Semaine de la Critique") programmi koostaja ja teen suurema osa oma tööst ära kolm kuud enne Cannes'i festivali algust. Valida tuleb kümme linateost 1400 filmi hulgast, mille peame valikukomisjoniga läbi vaatama. Festivali ajal jääb programmivalija teha lihtne ja väga tasuv töö: esitleda filme publikule, võtta vastu filmide „meeskonnad" ja juhtida neid Cannes'i džunglis, nii et nad ära ei kaoks.

Kuidas toimib Cannes väljaspool festivali? Milline on ettevalmistusprotsess, kes valib filmid ja kas sellel kõigel on kaugelt tajutav eliitgrupi maik juures, teatav suletus, või on ikkagi tegemist igavesti muutuva ja kasvava festivaliga kõikides aspektides?
Näiteks „Kriitikute nädala" kunstiline juht töötab kuue programmijuhiga. Kõigil meil on üks või mitu piirkonda, millele peamiselt keskenduda. Minu puhul näiteks Põhja-Euroopa ja Lõuna-Euroopa. Iga huvitavat filmi näidatakse ülejäänud grupile. Viimased kuud enne festivali istume päevad otsa koos, vaatame filme ja räägime, räägime, räägime. Mõte on selles, et peame kõik ennast kuidagi ära tundma selles lõplikus valikus. Ma ei ütleks, et me end kuidagi eliidina tunneme, aga see on kahtlemata privileeg, kuidas me näeme ja valime neid filme. Õnneks on meil olnud suurepärane grupivaim, muidu oleks see otsustamine etappides tõeline õudusunenägu.

Millised on programmi kokkupanemise peamised põhimõtted ja kuidas need muutuvad aastast aastasse? Kas selleks aastaks püstitasite mingeid erilisi või kindlaid eesmärke? Kuidas need siis programmis ilmnevad?
Me üritame mitte liiga palju mõelda eelmiste aastate valiku peale, et alustada valikuprotsessi täiesti värske mõtteviisiga. Seejuures peame meeles kinematograafia-piirkondi, mida oleme hakanud avastama ja mida tahame edasi uurida. Näiteks Iisrael. Pärast 2011. aasta filmi „Lits" („The Slut") on selle aasta valikusse jõudnud Iisraelist Meni Yaeshi film „Jumala naabrid" („God's neighbours"), mis on järjekordselt suurepärane ja häiriv teemapüstitus, kuid tehtud hoopis teisiti. („Jumala naabrid" on film Iisraeli traditsionaalseimast ja konservatiivseimast piirkonnast Bat Yamist, kus valitseb isehakanud noorte „gängsterite" grupp, kes kõikide reeglite täitmisel silma peal hoiavad. – G. V.)

Kuidas filmitegijad valikuprotsessile ja selle tulemusele reageerivad? Kas nad üldse reageerivad? Või saate programmivalijatena tagasisidet hoopis teistelt osalevatelt professionaalidelt?
Kui välja arvata üks režissöör, kes jäi uskumatult rahulikuks ja ütles meile vaid lakooniliselt „Aitäh, et valisite mu filmi", plahvatab enamik võttemeeskondi rõõmust ja on väga elevil meeleolus terve festivali vältel. Üldiselt olen märganud, et režissöörid tavaliselt lihtsalt naudivad uudist ennast, produtsendid tunnevad valikuprotsessi vastu palju rohkem huvi. Arvatavasti mõtlevad nad juba eos igasuguste koostöövõimaluste leidmisele.

Mida üldse tähendab ühele filmitegijale, et teda märgatakse Cannes'i festivali tarbeks?
Olukord erineb riigiti, aga näiteks India režissöör Vasan Bala, kelle film „Rändkaubitsejad" („Peddlers") on selle aasta valikus, ütles mulle, et ilma Cannes'i valikusse jõudmata poleks tema filmi kodumaal üldse märgatudki. Sealne filmitööstus ignoreerib endiselt täielikult iseseisvat produktsiooni. („Rändkaubitsejad" on film põlvkonnalt, kes kõigub traditsioonilise kultuuri ja globaalsete taotluste vahel. Selles krimidraamas leiab nii Mumbai kultuuriuuringuid kui ka hollywoodlikku gängsterifilmi maiku. – G. V.) Esitleda oma filmi Cannes'is on ilmselt parim viis näidata oma filmi väga laiale publikule ja seda suurepärastes linastustingimustes.

Küsinud ja tõlkinud **Greta Varts**

Tavaline Hollywoodi komöödia

Coheni talent peitub näitlejajulguses, ta on osalusteatri geenius, Artaud ja Grotowski oleksid ta üle uhked olnud.

Peeter Piiri

Mängufilm „Diktaator" („The Dictator", USA 2012, 83 min), režissöör Larry Charles, stsenaristid Alec Berg ja Sacha Baron Cohen. Osades Sacha Baron Cohen, Megan Fox, Anna Faris, Ben Kingsley, John C. Reilly jt. Linastub Tallinna ja Tartu kobarkinodes.

„Diktaatori" peategelane, väikeriigi diktaator Sacha Baron Coheni kehastuses peab diktatuuri püsimise eest oma riigis tulist võitlust.

KAADER FILMIST

Vist oli Roman Baskin see, kes kunagi ütles, et naljategemine on väga tõsine asi. Olen temaga kakssada protsenti nõus ja see on üks peamine põhjus, miks ma väga harva ja ülisuure ettevaatusega vaatan Hollywoodi komöödiaid. Vahest olen ma tõesti liiga nõudlik, aga kui komöödiafilmis pole mõjuvat sotsiaal- või kultuurikriitilist sõnumit ehk siis erakordset kunstilis-tehnilist lahendust, liigitub see minu silmis kõige magedamat liiki meelelahutuseks. Midagi pole teha, ma pole siiani suutnud vaadata korralikult ühtegi „Ameerika pirukat". Aga „Eurotrippi", mida sõprade tohutul pealekäimisel kaesin, pani mind tõesti ainult õlgu kehitama. Hollywood juba iseenesest lühistab mis tahes kriitika, välistab niigi kõik standardsest erinevad kunstikeeled. Järelikult ootan ma iseäranis komöödiažanri viljelejatelt väheke enamat kui jalaga-perse ja tordiga-näkku naljad. Okei, ei saa teha kriitikat, mis viiks ühiskonna muutumiseni, aga no püüdke vähemalt. Teiselt poolt, kui nüüd mõtlema hakata, ehk on Hollywoodi eeskujulikult kehvad komöödiafilmid miski omamoodi protest jällegi.

Filmi „Borat. Kultuurialased õppetunnid Ameerikast abiks suursuguse Kasahstani riigi ülesehitamisel" tegijad on tulnud nüüd välja uue komöödiaga „Diktaator". Kuna „Borat" oli kõmuliselt erinev Hollywoodi tüüpkomöödiatest, siis tuli mul sammud kino poole seada. Ja see, mis tegi Borati-filmi minu jaoks nii mõjuvaks, oli **sekkumine**. „Borati" tegelaskuju lõhkus rämeda hoolimatusega kõigile nii turvalise neljanda seina. Ta läks oma publiku sekka, irriteeris ja provotseeris pahaaimamatuid kodanikke, kiskus nad lavale, näitas neid nagu laadapalagani tolasid raske raha eest – neile endile. Tuhanded ameeriklased vaatasid sadades kinodes, kuidas ameerikalikud põhiväärtused üksteise järel nende endi kaasabil lõbusalt porri tallati – nad naersid ja maksid raha ka veel selle eest. Meenutab lausa Tarantino poolt üht kuulsaks räägitud anekdooti, kus kõrtsmik ja kõrts täis kustakse, kõrtsmik lagistab aga muudkui naerda nagu meeletu.

„Borat" sekkus ameerika hüperreaalsusse, andis sellele nii palju vunki juurde, et see muutus iseenda karikatuuriks. Seesugune sekkumine tabas ameeriklasi väga ootamatult. Tõepoolest, sa oled harjunud ise pidevalt teiste maade ja kultuuride tegevusse sekkuma ja nüüd äkki sekkub keegi su enda tegemistesse. Sind, kes sa pidevalt nii „rahumeelselt", lausa koolmeisterlikult seletad teistele, mis asjad on vabadus, sallivus, inimõigused ja demokraatia, pannakse suurele ekraanile oma igapäevases hiilguses täis tegema kõiki neidsamu su enda taevani kiidetud väärtusi. No tõesti, mis sul muud üle jääbki kui püüdlik-kohmetult enda üle naerda, maksta kalli pileti eest ja tänada jumalat, et tegemist on pelgalt filmiga. Orgaanilisemat näitlejatööd ja tänulikumat publikut annab otsida. Ameerika filmitööstus ületas ennast siin tõesti: ta tegi taas ära Münchauseni triki ennast patsipidi soomülkast välja sikutades, lühistas taas ühiskonnakriitika, mille ta ise sedapuhku eriti jõuliselt välja nõidus.

Ühe ja sama trikiga rahvast muidugi kaua ei lollita. Selles mõttes muidugi, et mitte kaua aega järjest, aga inimeste mälu on siiski lühike. Möödub aastat kümme ja samad vanad vigurid täidavad taas tublisti oma kohust. Ameerika kultuuris endas on tegelikult olemas vana komme publikut provotseerida ja solvata. Ja kui Sascha Baron Cohen teebki seda ühena esimestest otseselt kinolinal, siis oli tal meelelahutustööstuses paar aastakümmet varem võimas eelkäija Andy Kaufmani näol. On vaja aega, et rahvas unustaks. Sellepärast ma arvan, et Borati järglasel Brünol ei ole enam sellist kaalu ja teravat (mis sest, et *a priori* lühistatud) ühiskonnakriitilist sõnumit. Sama puudutab muide ka Eestis läbi viidud analoogseid ettevõtmisi „Esto TVd" ja filmi „Vali kord" – läheb aega, enne kui jälle meie poliitilise eliidi niimoodi vahele saab võtta. Aga see aeg pole ka ülearu pikk, sest poliitikud on õnneks teatavasti tuntud oma kehva mälu poolest.

Ja nüüd siis loobutakse filmis „Diktaator" sekkumuslikkusest täielikult. Sellest on kahju, ehkki teisiti vist polekski saanud minna. Coheni talent peitub näitlejajulguses, ta on osalusteatri geenius, Artaud ja Grotowski oleksid tema üle uhked olnud. Tavalise komöödianäitlejana neljanda seina taha topitud „naljavilmis" ta erilist muljet ei avalda. Tõepoolest, vaatasin suurema osa filmist ära teadmises, et peategelast võinuks vabalt mängida ka näiteks Adam Sandler – mitte mingisugust vahet poleks olnud. „Diktaator" on täiesti tavaline Hollywoodi komöödia täiesti tavaliste Hollywoodi stampidega. Filmis on keskendutud klassikalisel viisil tsiteerimisele, situatsioonikoomikale ja näitlejatööle. Peategelane, väikeriigi diktaator, kes peab diktatuuri püsimise eest oma riigis tulist võitlust, ei tiri, ei sikuta tavalist ameeriklast tavaelust välja ekraanile. Ekraani täidab ta ise teiste näitlejate kaasabil ning selles mõttes ei erine ta mitte millegi poolest filmidest „Ässad", „Marss ründab!" või „Ameerika pirukas". Ja ega kurta saa, tavalise naljafilmina täidab „Diktaator" oma rolli täiesti tublil keskmisel tasemel. Mõned naljad olid isegi naljakad ja mina igal juhul naersin; kas nüüd just alati õige koha peal, see on muidugi iseküsimus. Nii kehva „Diktaator" siiski pole kui need õudsed „Ameerika pirukad". Aga seda ürgset, vägivaldset jõudu, mis vohas ja valitses „Boratis", enam pole.

Kes hindab tavalist Hollywoodi komöödiažanri, sellel pettuda ei tule, aga „Borati" tüüpi filmide austajatel pole selle filmiga paraku enam midagi peale hakata.

MEEDIA

Kräpp on püha

Ajalehtede naljakülgedest.

Õhtulehe huumorilehekülg „Kräpp" vääriks kiidusõnu juba loomise fakti tõttu. Meie naljaajakirjandus ei ela praegu oma paremaid aegu, ehkki igasugused halvad ajad, stagnatsioonid ja kriisid naljategemist üldiselt soosivad. Aga juba esimene lugu, mida sealt lugema juhtusin – see kõneles kangekaelsetest Saaremaa mereröövlitest, kes ei taha end puukentsefaliidi vastu vaktsineerida ning nõuavad õigust tööajal rummi juua –, tegi meele ka sisuliselt rõõmsaks. Ka viimane lugu „Tööandjad nõuavad töötajate pangaparoole" (2. VI) oli laiahaardeline ja alltekstirikas, eriti koos karikatuuriga.

„Meile pole miski püha" on „Kräpi" moto. Ja miks peakski? Eesti lugejale pole isegi püha lehm püha.

„Mõistlikku lõbu ja ajaviidet noorrahvale ei keela keegi," kinnitab köster Lutsu „Suves". Eesti pabermeedia on selle lõbu ja ajaviite pakkumisega kaunis kitsi, eriti kui anekdoote ehk rämpshuumorit mitte arvestada. Muidugi on elektroonilise meediaga lugu veel halvem, sest selle voog on tunduvalt intensiivsem ning head asja on saasta seest palju raskem üles leida. Õigupoolest oleks pühendumine internetihuumorile eesmärgiga saavutada nauding täielik ajaraisk. Kui juhuslikult millelegi peale satud, siis satud ja ole sellegi üle õnnelik.

Päris tühjale kohale uus huumorilehekülg pole siiski sattunud. Vähemalt kolmest maksab veel juttu teha. Võrdlust võiks alustada meie vanimast ja auväärseimast, koos põhiväljaande Maalehega oma 25. ilmumisaastat tähistavast „Naerist". Kentsakas, et „Naeris" laseb visalt reanimeeritud olekus elus püsida eesti karikatuuril, kuigi see ammu halastussüsti vajaks ja pilapildid pole kindlasti „Naeri" ehteks. Ei põlata koguni plagiaati. Näiteks 2011. aasta 1. detsembri lehes ilmunud pilt on küündimatu jäljendus Fridrikas Samukase karikatuurist Pikris 7/1973. Samas leidub ka sügavamõttelisi ja leidlikke lahendusi: näiteks foto teeviidast, mille ühte otsa on kirjutatud „Tapa" ja teise „Loobu". Väärib tunnustust ka „Naeri" spetsialiseerumine lühihuumorile. Kui nali jääb lahjaks ja igavaks (nagu „Naeris" kombeks), siis piirdugu see ühe lausega, mitte ärgu korrutatagu seda viis korda üle nagu Rohke Debelaki libauudistes.

Kui „Naeri" puhul häirib äärmine ebaühtlus, siis Ekspressi „Kranaat" on vastupidi, täiesti häirivalt ühtlane. Mitte midagi muud peale selle, et kõik Eesti poliitikud on lollid ja jäävad elu lõpuni lollideks, siit teada ei saa ja vähemalt mind on see üheülbalisus ammu tüüdanud. „Kranaadi" allakäigu põhjus on formaalne: kuna lehekülje formaat on vähenenud, siis on paratamatult kokku kuivanud ka ideede ring.

Nii asub „Kräpiga" tänasel pabermeedia maastikul ainsana tõsiselt konkureerima Postimehe „Juurikas". Selle tasemeni jõudmiseks peab Õhtuleht veel pingutama. Teemade ring on „Kräpis" isegi laiem ja nähtud värskema pilguga , kuid Mart Juure sõnakasutus on löövam, intensiivsem ja ka omapärasem. Peale selle on „Kräpi" kujundus lihtsalt masendavalt kirju ja maitsetu. Hea nali vajab soliidsemat aluspinda.

Ma ei saa siiski aru, miks on „Juurikas" üks ühele maha viksinud Eesti Ekspressi rubriigist „10 küsimust" ilma mingit uut kvaliteeti pakkumata (vähemalt 2. VI lehes oli see täiesti mõttetu). Eriti ei saa ma aru, miks on seda tehtud just nüüd, sest „10 küsimust" on nii pikka aega olnud Ekspressi lahutamatu osa.

„Kräpis" puuduvad lugude autorite nimed ning on võimatu oletada, kas need on ühe või mitme (ja kui mitme) isiku vaimusünnitused. Sedavõrd ühtlasel tasemel, kuid paraku ka omapäratu on kõik.

Ajalehehuumor peaks olema eripärase vaatenurga alt nihestatud reaalsus: jalad peab kõvasti maas hoidma, lennaku fantaasia nii kaugele ja kõrgele kui tahes. „Kräpis" on see nihe olemas, „Juurikas" samuti. „Kranaadis" enam mitte, seal lokkab labane ärapanemine. Kui Juur laseb Eestis tekkida ööprokuratuuril ja prokuratuuribussidel, siis me kujutame neid elavalt ette. Nagu ka „Kräpi" jonnakaid Saaremaa piraate. Me loome endale uue maailma, naljakama kui ehtne. Kui nali piirdub aga sellega nagu „Naeris", et mõned sõnad, näiteks „kapp" või „ahv" on eesti keeles mitmetähenduslikud, pole see nali, vaid papagoi arulage korrutamine, sest mingit nihestust lugeja ajus ei toimu.

Evald Tammlaan kirjutas aastal 1939: „Meil on olnud suurmeister ka mehhaanilise nalja viljelemisel – kadunud Ernst Joll *alias* Jaan Kägu. (---) Aga ikkagi me naersime selles naljas – vaest lollakat." „Naeri" „vaene lollus" ei pane isegi muigama, sest Jaan Kägu oli vähemalt aktiivne kuju, temaga alati midagi ikka juhtus".

Ainus asi, mis „Kräpi" juures kurvastab, ongi see, et lugude juures pole autori(te) nime, vaid mingi mõttetu „Kräpp" või midagi veel häirivamat. Just humoristidel on kõige vähem põhjust oma autorsust häbeneda, sest tegu on kõige raskema kirjandusžanriga, kus teeselda ja konstrueerida pole võimalik. Kõik ütleb ära Juhan Peegli kuulus väide: „Olen üliõpilastele sada ja üks kord rääkinud, et nali kas on või seda ei ole. Mingit vahepealset astet ei ole." Õhtuleht on vähemalt esialgu otsustanud valida esimese variandi.

Veiko Märka

Kunst peab tekitama värskendava ebamugavustunde

Köleri auhinna võitjat Flo Kasearu intervjueerib Mario Laul.

Flo Kasearu video „Esc", 2010. Kaader. PAUL KUIMET

Tegid *Köler Prize*'i taotlejate hulgas puhta töö: võitsid nii peapreemia kui publiku auhinna. Kolm nädalat tagasi ennustasid Marko Mäetamme võitu, tundes muret, et liiga vähe on neid, kes viitsivad 15minutilised videod lõpuni vaadata. Palju õnne eksimise puhul! Kas võit tuli suure üllatusena?

Jah. Salaja muidugi lootsin võitu. Kui olin EKKMis valves, panin tähele, et inimesed, kes käisid näituse kiiruga läbi ega süüvinudki videotesse, kaldusid hääletama Mäetamme poolt, kelle tööd olid kõige kiiremini haaratavad. Huvitav oli vaadata, kes üldse EKKMis käivad: palju oli „inimesi tänavalt", kuid palju ka EKAst ja kohalikust kunstiringkonnast. Viimased on 15minutiliste videotega harjunud.

Ise näitusel käies mõtlesin, et väga raske on nähtu põhjal pingerida koostada. Aga mida rohkem käisin seal oma tööd putitamas, seda tihedamini pingerida muutus. Alguses sümpatiseerisid Johnsonid, kuid mingil hetkel hakkas häirima see, et nende mitmetest-mitmetest ekraanidest koosnev töö ei olnud väga vaatajasõbralik – esteetiliselt polnud seal eriti midagi nautida. Idee mastaapsus ja dokumentatsiooni hulk jäid aga kummitama. Marko Mäetamm oli nii puhas ja selge ning humoorikas. Kuid kuna olen sellist Mäetamme niivõrd palju näinud, siis ei erutunud enam. Žürii arvamust Mäetamme teoste kohta ei osanud ennustada. Marge Monko HD-pildikvaliteet pani mu iga kord kadedust tundma. Aga mida enam näitusel käisin, seda rohkem hakkas mulle endale meeldima Margus Tamm. Ta on lihtsalt nii lahedalt ülbe. See, et ta eksponeeris teiste töid, pakkus pinget ning oli midagi, millele ma ise kunstnikuna olen vähe mõelnud. Tegemist oli töödega, mis esmasel vaatlemisel eriti ei kõnetanud, kuid lõppkokkuvõttes eristusid teistest kõige enam.

Esmalt mõne sõnaga kahest näitusel eksponeeritud tööst. Varasem neist on „Esc". Kui jätta välja koha- ja ajaspetsiifilisemad teosed, siis oled positiivset vastukaja saanud mitmele teiselegi varasemale tööle, mida oleks võinud Köler Prize'ile esitada: näiteks humoorikad „Parim enne on möödas" (2010) või „Estonian Dream" („Eesti unistus", 2011). Mis ajendas just seda tööd näitusele esitama?

Pakkumine näitusel osaleda tuli juba eelmisel sügisel. Tollal olid mul parajasti käsil Kaido Ole video („Monoloog" ja „Casino Royale") ja „Estonian Dream". Kuid juba möödunud suvel oli mul tulnud aegluubis liikuva tuletõrjeauto mõte. Kuna alati on hea teha tööd millegi jaoks, siis ma mõtlesin, et kuna *Köler Prize*'i puhul on olemas koht, kus seda näidata, lisaks reklaam jne, nii otsustasingi tuletõrjeauto-video kasuks. Ja kui see oli paigas, hakkasin mõtlema, milline varasem töö sinna kõrvale sobib.

Kaks eksponeeritud tööd on väga otseselt omavahel seotud, kuivõrd mõlemas käsitlen linnaruumi. Leidsin, et emotsioon on tugevam, kui tööd on omavahel seotud. Anders Härm arvas, et tööd võiksid olla kunstniku iseloomustamisel märgilise tähtsusega, s.t anda kunstniku mõistmiseks mingisuguse olulise suuna kätte. Selle taustal pakkus ka tema, et „Esc" võiks sobida. Aga mulle endale oli kõige olulisem kahe eksponeeritud töö sümbioos. Väga suurt kaalutlemist kokkuvõttes ei olnud.

Spetsiaalselt *Köler Prize*'i näituse jaoks tehtud „We are on the way" („Me oleme teel") on minu silmis eriti hästi õnnestunud. Tegemist on korraga nii esteetiliselt mõjuvõimsa kui mitut laadi sotsiaalkriitilist interpretatsiooni võimaldava tööga. Aliina Astrova (Sirp 25. V) on märkinud, et „kaotanud sihtkohta võimalikult kiiresti jõudmise eesmärgi, on auto praeguse ühiskonna võltside, aga ka kadunud rollide metafoor". Mida ütled autoripositsioonilt töö kohta just sotsiaalkriitilist aspekti silmas pidades?

Aliina Astrova videot kommenteeriv lause meeldib mulle väga. Tuletõrjeauto mõistmine nii individuaalse kui ühiskondliku metafoorina on õigustatud. Ühelt poolt olen see mina, teiselt poolt võib see olla keegi teine, organisatsioon, ühiskond jne.

Tunnen ennast paljude ühiskonnas toimuvate asjade ees jõuetuna. On palju probleeme, mis tuleks lahendada, ning ehkki kunst ideaalis võiks panustada maailma parandamisse, tekib tahtmatult tunne, et ma ei jõua mitte kuhugi. Kui meil oli muuseumiöö raames vestlusring, siis Maria Arusoo tõstis esile, et minu puhul tuleb kontekstuaalsus tihtilugu viivitusega. Arusoo oli eelmisel päeval lugenud kümne tuletõrjestaabi kaotamise kohta Eestis ning teda kõnetas töö just selles kontekstis. Ikka võtad näitusele kaasa oma lugemise ja informeerituse, see kajastub ka tööde tõlgendamises. Tihtilugu on nii, et alles hiljem, uue info taustal, hakkab töö ka ühiskondlikul tasandil kõnetama.

Milline on sinu töödes isiklike ja ühiskondlike teemade suhe üldisemalt? Kas neil on üldse vahet? Kas isiklik on sotsiaalne ja seeläbi alati potentsiaalselt sotsiaalkriitiline?

Mul ei ole kindlat metoodikat, kuidas ma oma töid teen. *Köler Prize*'i žürii tõstis minu puhul esile intuitiivsuse. See, kuidas teemadeni jõuan, ongi suhteliselt juhuslik. Ideed tihtilugu kerivad peas väga kaua, enne kui need mingisuguse konkreetsema vormi võtavad, ning kontekst võib selle aja jooksul palju muutuda.

Hobuse video puhul näiteks. See ei olnud kuidagi sotsiaalselt motiveeritud. Tahtsin teha liikuvat grafitit. Kogu asi sai alguse EKAst: meil oli vaja teha mingi töö linnaruumis. Mu sõbral oli BMW, minul idee liikuvast grafitist, tahtsime seda kõike öösel teha, sest ööd on salapärasemad. Sinna otsa üks Eadweard Muybridge'i raamat, mida parajasti lugesin ning kust sain idee hobust kasutada. Kõige selle juures ei oska ma analüüsida, kuidas täpselt töötan. Tihtipeale ongi nii, et mul on terve rida erinevaid asju, mis mingil hetkel kõnetavad üksteist, olgu need kogutud siis isiklikult või sotsiaalselt või üldinimlikult tasandilt.

Kui tugevaks pead tänases Eestis perspektiivi kunsti kaudu poliitilisse diskussiooni sekkuda? Kas kunstnike võimalused piirduvad pelgalt sotsiaalkriitiliste töödega, mida näeb lõpuks ainult väga väike hulk inimesi, või on võimalus ka millekski enamaks? Köler Prize'i kontekstis meenub kohe Johnsoni ja Johnsoni Paldiski projekt, kuid tegu on ju pigem erandiga.

Johnsonite töö sekkus avalikku kultuuripoliitikasse. Kristina Normani kuldsõdur on teine hea näide, kuivõrd sellest lähtudes hakkas meedias pihta tõsine diskussioon. Johnsonite puhul läks avalikkus asjaga kaasa pisut teistel alustel.

Üldiselt poliitilisse ruumi sekkuva kunsti näited mulle väga meeldivad. Siia võib lisada ka Yes Menid, kes üritavad reaalselt midagi ära teha, nende poliitilised eesmärgid on ka täide viidud. Kuid mina isiklikult sellise tegevuseni hetkel ei küündi. Selleks ongi ilmselt vaja vähemalt kahte inimest.

Kunst minu arvates ei pea sotsiaalseid probleeme otseselt lahendama, vaid pakkuma värskendavat ebamugavustunnet. Revolutsiooni, mis võiks sellele järgneda, ei tehta kunsti kaudu, vaid kunst peab tekitama olukorra, kus nendest asjadest hakatakse rääkima. Olen ise ühe varbaga olnud poliitikas sees, kuid see maailm on minu jaoks liiga kuiv: pidevalt tuleb teha kompromisse, kõigiga arvestada jne, ning kogu algne idee nullitakse protsessi käigus ära. Ma ei viitsi sellega võidelda. Sellel pole mõtet, vähemalt ei ole mul tulnud niivõrd head ideed, mille kaudu seda teha.

Alati, kui ma mõne projekti algatan, siis ma ise tunnen küll, et see kõnetab avalikkust ja võiks parandada maailma. Kuid publik ei pruugi alati sellega kaasa minna. Kui inimene läheb galeriisse, siis ta teeb seda õigustatud ootusega, et teda ootab seal kunst, mitte revolutsioon. Poliitiline kunst peab sellest ruumist välja minema, poliitikat tema enda väljal tegema. On poliitikud ja kunstnikud, kumbki omas kohas. Normani töö ongi näide sellest, et võid viia kunsti harjumuspärasest keskkonnast välja, kuid alati kuhugi, kus on omad reeglid.

Aliina Astrova kirjeldas hiljuti EKKMi erilist positsiooni kohalikul kunstimaastikul: tegemist on vasakpoolsete vaadetega kunstnike-kuraatorite loodud ja juhitud „alternatiivse" institutsiooniga. Kas ja kuidas ise sellise (kunsti)poliitiliselt motiveeritud positsiooniga suhestud ning kas *Köler Prize*'i võitmisel on antud positsioonist tulenevalt erilisem tähendus kui mõnel teisel auhinnal?

Siinkohal võiks teha võistluse, et milline preemia on parim preemia.

Lisaks ideoloogilistest tõekspidamistest värvitud võimuvõitlusele kunstiväljal (näiteks diskussioonid Kunstihoone uue juhi teemadel) eksisteerib ka püsiv konkurents kohalike kunstnike vahel. Kunstipreemiad kujutavad seejuures endast sümboolset kapitali – ressurssi, mille toel on võimalik parandada oma positsiooni ning omandada suuremat jõudu kunstiväljal domineerivat kultuuri mõjutada. Kas oled *Köler Prize*'i võitmise kontekstis sellele mõelnud? Mis edasi? Etableerumine?

Nüüd oleks hea hetk teha kannapööre ning maalima hakata. Eesti kunstivälja sisering on väga väike. Näiteks selles mõttes, et kui Eestis võidad mingi auhinna, siis mujal maailmas on see ikka null. Seega ruumi ja motivatsiooni edasi töötada jätkub.

Kohaliku kunstivälja piiratuse teemadel. Mitmed inimesed on eravestluses märkinud, et üks suuremaid probleeme kohalikul kunstiväljal on ületootmine: igasugust niinimetatud pseudokultuuri, sh kunsti toodetakse liiga palju. Kas nõustud ning kuidas sellistesse avaldustesse kunstnikuna suhtud?

Berliinis õppides tajusin tugevalt kunsti ületootmist. Tundsin, et selles linnas ma kunsti teha ei taha, sest seda on seal liiga palju juba. Eestis Berliiniga võrrelduna on olukord ikka hoopis teine. Siin ma näen ruumi, õhku, kunsti potentsiaali. Ma ei tunne, et kohalikul väljal oleks ületootmine. Kui tahta kesklinnas galeriide tuur teha, siis kulub selleks vähem kui tund aega, seda on vähe ju. Võrdluseks: teatritükid kestavad tavaliselt umbes kaks tundi.

Kui palju lubad publikule tõlgendusvabadust? Kui su konkreetsel tööl on konkreetne sõnum, siis kas ja kui palju näed vaeva, et just see sõnum kaotsi ei läheks?

Minu arust on head tööd need, mis on piisavalt lihtsad ja samas lahtised, et jätta oma sõnumi juures ka ruumi ambivalentsusele ning erinevatele tõlgendustele – et vaataja peas oleks rohkem ruumi.

Et kunstnik ei oleks vaataja eest kogu mõttetööd ära teinud?

Jah. Võib-olla sellepärast minu viimased tööd ongi olnud pigem poeetilised, luues küll teatud meeleolu ning andes kätte üldise suuna, kuid jättes lahtiseks kõik selle, millele täpselt mõtlema pead. Minu eesmärk ei ole teha poeetikat kui sellist, vaid pigem jättagi vaatajale piisavalt palju ruumi. Ma ei löö rusikaga pähe, vaid koondan erinevaid vihjeid, mis on piisavalt ambivalentsed, et vaataja saaks ise mõelda ja öelda.

Kas see on taas seotud sellega, et töötad pigem intuitiivselt ja nii-öelda inspiratsioonilliikal *versus* põhjalikult läbimõeldult, süstemaatiliselt, selge sihiga?

Siinkohal meenub koostöö Tõnis Saadojaga. Tema tööd iseloomustab just nimelt süstematiseeritus, läbimõeldus jne. Mina olen selles mõttes tema otsene vastand: intuitiivne ja eksperimentaalne. Kuid see ei välista läbimõeldust ja töömahukust. Ma siiski pean ennast kuidagi organiseerima. Aga, jah, kindlasti olen ma pigem intuitiivne. Saadojaga töötada oligi väga huvitav, kuna tema mõtles kõik detailid igal võimalikul moel läbi, mina aga nii põhjalikult ei tööta – ma jätan palju lahtiseks ja tooreks. Mõnele see kindlasti ei meeldi. Kuid mul ei ole sellist püsivust: ma hüppan ühest kohast teise, teen ühe asja ära ega lase sellel tingimata järgmisesse kaasa tulla. Jätan endale võimaluse kunsti kaudu kõigega tegeleda. Ja see on mulle oluline, sest ka minu enda elu muutub pidevalt.

Tõgendusvabaduse ja kunsti eesmärkide teemaga haakuvad ka küsimused kunstniku ja kriitiku suhetest. Varasemalt oled kritiseerinud näiteks Ants Juske (EPL) kriitikat. Milline on sinu kui kunstniku arvates kriitiku peamine ülesanne, kunstikriitika funktsioon?
Pärast Juskega „Allveelaeva" tegemist ma ausalt öeldes väga ei taha ega viitsi sekkuda sellesse teemasse. Kõige olulisem on empaatia. Kõige kurvem on see, kui kriitikul ei teki tööga mingisugust sidet, kuid ta peab sellest ikkagi kirjutama. Kriitika kui rutiinne töö: sul puudub energia ja tegelik huvi, kuid sa pead seda tegema. See on samamoodi kõikide erialade puhul – võiks ja tuleks teha kirega.

Võitsid raha. Kunstiväljal tegutsevatel inimestel on rahaga eripärane suhe, kuivõrd väljal domineerivaks kapitaliliigiks on kultuuriline, mitte majanduslik kapital. Need ajad on aga ilmselt möödas, mil usuti, et tõeline kunstnik peabki vaene olema. Sellest annab tunnistust näiteks rida Fideelia-Signe Rootsi töid kunstniku palga teemadel. Või mis?
Minu kogemus noore kunstnikuna on siin suhteliselt väike, aga mäletan, et alguses ei näinud mitte kuskil mitte mingisugust raha. Ja see oli okei, sest ma olin tudeng. Aga mida aeg edasi, seda paremaks on asjad läinud. Viimasel ajal on iga näitusega käinud kaasa mingisugunegi, kas või sümboolne *artist fee*. Ja see on väga mõistlik ja tervitatav – on näha, et asi liigub. Muidugi joonistub välja selge erinevus Eesti ja muu Euroopa vahel: tegin hiljuti ühe tellimustöö Belgiasse ning seal oli summa mitu korda suurem.

Kui raha ei ole, siis ma muidugi kurdan. Kuid kui mul endal raha on, siis ma ei tee sellest teemast erilist numbrit. Ma olen juba ammu leppinud, et kunstiga tegelemine tähendab minimaalset rahalist tasu. Kunsti teen ikka kokkuhoiu arvelt.

Raha teemaga haakuvad ka küsimused kohaliku ja rahvusvahelise kunstituru kohta. Ilmselt joonistuvadki teravaimad erinevused siinkohal välja Eesti ja muu maailma võrdluses. Kui palju oled oma kunstipraktikas suunatud rahvusvahelisele kunstiturule? Kui toodad, siis kas ja kui palju müügiks? Kuidas kohalikku olukorda selles osas hindad?
Oma tööde müümine on aspekt, mis mul tõepoolest jääb vajaka. Ma ei ole isegi väga palju sellele mõelnud. See on minu töödes ka selgelt näha: ma teen väga palju sellist kunsti, mis põhimõtteliselt ei olegi müüdav. Kes ikka näiteks videot ostab? Ainsad, kes on ostnud, on muuseumid.

Et selle asjaga tegeleda, on vaja Olga Temnikova laadset head mänedžeri. Kohaliku kunstituru kohta ma isegi ei oska midagi öelda, sest ma pole sellega kokku puutunud. Minu jaoks on sisuliselt tegemist täiesti olematu kohaga. Kui ma kunagi maalisin, siis need muidugi läksid kõik nagu soojad saiad. Kuid see oli enne Berliini minekut ning sellest ajast saadik ei ole ma põhimõtteliselt midagi müünud. Siin kindlasti mängib rolli ka minu eestlaslik tagasihoidlik natuur: ma ei oska ennast promoda.

Praegu olen tüüpiline hingelt mäslev ja noor kunstnik (naerab). Maalimine on liiga rahulik tegevus minu jaoks. Võib-olla hakkan uuesti maalima, seda varem, mida varem mul majanduslikult kitsaks läheb. Pintsli ja lõuendiga kahekesi olemine on liiga turvaline. Kõik muu meeldib mulle praegu palju rohkem ning viimasel ajal tulnud ideed ka kajastavad seda. Kõige muuga olen kogenud aga nii palju igasugust tehnilist jama, et võib-olla haaran juba õige pea pintsli järele.

Kõik oleneb sellest, mis meediumisse pähe tulnud idee kõige paremini näib sobituvat. Nüüdseks olen sisuliselt kõik meediumid läbi proovinud, aga turule mõtlemine on seni jäänud tagaplaanile.

Millega praegu üldse tegeled? Mis edasi?
Tahaks avada majamuuseumi. Seesama maja, mis näitusel näidatud videos põles (naerab). Ja selle kõrval teen pidevalt sekretäritööd: vastan kirjadele, saadan faile, sada jama kogu aeg.

JALUTUSKÄIK GALERIIDES

Sirje Eelma. Valgustid XIV. 2011, sügavtrükk, kõrgtrükk. SIRJE EELMA

Ühes majas XI

Sirje Eelma ja Rait Prääts näitus „Ühes majas" Hausi galeriis kuni 29. VI.

Sirje Eelma ja **Rait Prääts** on väheseid kunstnikest abielupaare, kellel on õnnestunud korduvalt luua ühine põhjendatud ja mõjuv näitusekooslus. Hausi galeriis esinetakse koos pealkirja all „Ühes majas" juba üheteistkümnendat korda. Tõepoolest, elatakse küll ühes majas, ent Eelma ja Prääts meedium erineb vägagi. Sirje Eelma on väga heal tasemel keskteegraafik. Tema motiivivalik on inimlik ja armas ning teostatud perfektselt vaatajat peibutavas sügavtrükitehnikas. Rait Prääts ilmselt kogu maailmas ainulaadsetel klaasobjektidel on nii maali, joonistuse kui ka skulptuuri tunnuseid. Ta kasutab klaasi „nagu paberit joonistamisel, nagu lõuendit maalimisel või nagu savi modelleerimisel".

Seekord on Rait Prääts abikaasa näitusel aukülaline nelja naeratava vormisulatatud portreepea ja ühe „kuvariga". Sirje Eelma üks esitatud sarju „Uued armastuskirjad" on trükitud arvuti kuvarile. Ka tema näituse põhiosa, juba varem alustatud sügavtrükisari „Valgustid" läheneb abikaasa klaasobjektidele. Väga ilusa ja tehniliselt perfektse graafiliste lehtede sarja abil on suudetud ruumis tekitada valgusillusioon. Seda on rõhutatud valgustamise abil: mõni töö on jäetud valgustamata ja nii tõusevad helendavad kujundid üldvalguses esile. Eelma tööd paistavad silma läbipaistvuse, plastilisuse ja delikaatse kerguse poolest. Kujundid meenutavadki XX sajandi alguskümnendi René Lalique'i *art-déco* klaase või Tiffany lillekujulisi vabrikutoodetena juba suuremates seeriates toodetud valgusteid, mille tagasihoidlikumad jäljendid jõudsid 1920. aastail ka Eesti kodudesse. Elektrilambi leiutamine Edisoni poolt on ju tänini suur väljakutse väga paljudele disaineritele ja klaasikunstnikele, ent nagu sel näitusel selgub, ka graafikuile.

Samaaegselt ühise näitusega oli tarbekunsti- ja disainimuuseumis viimaseid päevi vaadata ka Rait Prääts näitus „Läheb järjest kiiremaks?". Autor on ise nimetanud oma viimase kümnendi töid klaasskulptuurideks, täpsemalt võiks nende kohta öelda „vitraažielementidega objektid". Rait Prääts on aastakümneid katsetades ja klaasi võimalustesse süvenedes suutnud rajada ainulaadse tehnika, ühendanud läbiva ja peegeldava valguse. Oma autoritehnikas kasutab ta ka kuumtöötlemist, et ühendada maalitud klaasikihid optiliselt illusoorseks ruumiks, omanäoliseks mitmekihiliseks maailmaks. Väga töömahukas tehnika jääbki ilmselt üksikasjades autori saladuseks, nagu on jäänud paljud üksikasjad suurtel vitraažimeistritel vanades katedraalides.

Prääts on loonud mitmeid ajaülese väärtusega sakraalobjekte peamiselt Soomes, kuid ka tema väikestes objektides kohtab eetilist lähenemist. Viimastel aastatel tema loomingut vallanud antiigiihalus või täpsustatult antiigi fragmentide kandmine nüüdisaegsesse mõtlemisse ning nende kõrvutamine kuvari ja muude kujunditega kinnitab autori arusaama inimkultuuri järjepidevusest. Ka varasemal ajal on püsiväärtuslikku devalveeritud, ent uudishimu nii minevikku kui tulevikku suunatud ajateljel on aidanud loovusel püsida ka kõige kahetsusväärsemate ajalõikude kiuste.

Juta Kivimäe

Subjektiivsed perspektiivid

Tiina Tammetalu näitus „Substratum" Tallinna Linnagaleriis kuni 10. VI ja August Künnapu näitus „Pühad hetked lihtsa inimese elus" Draakoni galeriis kuni 9. VI.

Tiina Tammetalu peab oma peamiseks instrumendiks silma, mida ta kasutab kui kaamerat. Mis aga teda rohkem eristab, on hoopis see, kuidas ta kasutab vaatamisel oma keha. Tavaliselt kannab inimese keha silma nagu statiiv kaamerat, ainult jalgu on kolme asemel kaks. Tiina Tammetalu aga keerab oma silma iga nurga all, nagu oleks see tõepoolest käes hoitav kaamera.

Selle kohta, kuidas nägemismeele kaudu maailmaga suhestume, öeldakse: maailma teatud perspektiivis vaatama. Teatud perspektiiv on niisugune: lähemal asuvad asjad on suuremad, kaugemad asjad on väiksemad, jooned koonduvad silmapiiril. Aga mis siis, kui pöörata pilk üles, et näha tähti taevas, või maha, et imetleda kirsikive puu all? Siis paistab kõik ühesuuruselt, siis ei koondu jooned kuhugi, siis ei ole ka silmapiiri. See, et kasutatakse ühte ja sama perspektiivi, mis paistab nagu läbi kolmjalale asetatud kaamera objektiivi, ei tähenda, et ongi ainult üks ja objektiivne perspektiiv.

Kuna Tiina Tammetalu ei kasuta pildi valmistamisel värvimuldasid, vaid mulda ennast, mis ei kujuta realistlikult kõnnirada Hirvepargis, vaid sama hästi ongi tükk jalgtee savisillutisest, siis on kaheldamatult tegemist maastikuga galerii seinal. Sest mis suunas kunstniku silm ka ei vaataks, kuhu kaamerat ka ei suunaks, mispidi teerull üle motiivi ka ei sõidaks, tulemus tõstetakse vastutulelikkuse korras ikkagi galerii seinale näitusekülastajate, kahejalgsete kõndivate silmastatiivide vastu. Selles paradoks seisnebki: selleks, et maastikumaal näeks välja nagu maastikumaal, peavad asjad maali peal olema kujutatud nii, nagu need maastikus tegelikult ei ole. Kui pilt kujutab aga maastiku osa üks ühele, siis ei näe see harjumuspärase maastikumaali moodi välja.

Tiina Tammetalu teeb töid mitmesuguses laadis, „Substratum'i" näitus on kokku pandud maapinnasarjast. Substraat tähendab ainet, mis kujutab endast asjade koostis- või ehitusmaterjali. Vormimata substraat on aine kaootiline olek, aine organiseeritakse ruumilise korrastamise kaudu. Kui tegemist on loomingulise protsessiga, siis ruum ja kord on need omadused, mis looja ainele lisab. Milline ruum, milline kord, see on mingil määral vaba valiku küsimus. Tavaliselt kujutatakse tasapinnalisel pildipinnal mahulisi asju. Selle näituse piltide pinnad on mahulised, aga kujutavad maa tasapinda. See on maapind, millele toetub kõik, mida maastikus näha võib. Selline on Tiina Tammetalu subjektiivne perspektiiv.

August Künnapu subjektiivset perspektiivi näitusel „Pühad hetked lihtsa inimese elus" toetab tema arhitektuuritaust. Väga objektiivne taust iseenesest, või vähemalt peaks olema. Teinekord võib ka öelda, et Künnapu subjektiivne perspektiiv rikub seda, mida ta oma arhitektuuritaustast saanud on. Kuid mõelda arhitektuurselt või konstruktiivselt ei tähenda, et arvestada tuleb ainult maakera pinnal toimivat gravitatsioonijõudu ja ilmastikuolusid, sest lähteülesanne võib sisaldada muidki andmeid peale tavapäraste. Kas ruum on see, kuhu arhitekt paigutab ehitusmaterjali, või see, mille ta sellest materjalist konstrueerib? Hea arhitektuur on vahel nagu hea rõivaese, mis sobib nagu valatult, nii et läheb meelest, et see üldse seljas on. Hea maalikunst see-eest äratab tähelepanu. See õnnestub August Künnapul hästi, tema subjektiivse perspektiivi kiiksud aitavad sellele kaasa. Aga siis kukub justkui välja, et perspektiivimoonutused tema töödes on tähelepanu võitmise trikk.

Moonutatud perspektiivi võib kasutada mitmel eesmärgil. Kõige tavalisem on pinge loomine asjade vahel, nagu need ootuspäraselt on ja nagu need pildi peal tegelikult on. Või hoopis perspektiiviga liialdamine, nii et sügavus tundub sügavam ja kaugus kaugem. August Künnapu maalides on sellist keskaegset jutustavust, kus tegelane ei asu pildil seal, kuhu silma võrkkest või geomeetria ja liikumisseadused tema paigutama peaksid, vaid seal, kuhu lugu viib. Tema pildid ei piirdu vaatamise hetkega, neis on aja kulgu. Näiteks „Aktsioonis külmikuga" ei ole enam külmikut kusagil näha, aga buss, millega külmikut tuuakse või viiakse, see on küll olemas. See pilt ei ole paraku kõige parem näide selles mõttes, et ruumiperspektiiv on seal enam-vähem selline, nagu ette kujutatakse. „Tulemuslikus köieveos" aga, kui hoolikalt vaadata, ei tiri võitjate meeskond kaotajaid enda poole mitte mööda maapinda, vaid justnagu õhust alla. Ent kõige paremini avab August Künnapu subjektiivse perspektiivi tema „Pärastlõuna Pegasuses". Võrdsed ümmargused aknad, mis mulgustavad seina, valitsevad selle tuntud kohviku interjööri. Keerdtrepist laskudes avaneb kõrge lae alt vaade võrdse suurusega akendele seinas ja võrdse suurusega peanuppudele kohvitajate summas. Oluline on see, et igaüks saaks kätte oma kohvi, sest siin tunnistatakse heaks iga külastaja raha. Ja kohv on hea. Seepärast ei saa ka köie kaugemas otsas paistvaid köieveo kaotajaid võitjatest väiksematena kujutada, sest nad on muidu head. Inimesi on kujutatud maastikus selles mõttes õigesti, et kõigile paistab päike ühtviisi. Mis sest, et see maastik ja inimesed ei näe välja täpselt sellised, nagu perspektiiviõpetus ette näeb. August Künnapu ei piirdu objektiivse perspektiivi kaotamisega, selle asemel pakub ta oma positiivse subjektiivse perspektiivi.

Andri Ksenofontov

August Künnapu. Pärastlõuna Pegasuses. Akrüül lõuendil, 2012. ELIN KARD

Vive Tolli koht ja aeg

Mai Levin

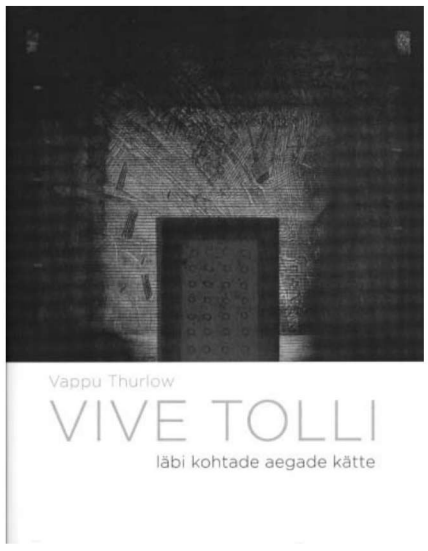

Vappu Thurlow. Vive Tolli läbi kohtade aegade kätte. Toimetanud Tiina Aug, kujundanud Katrin Kaev, inglise keelde tõlkinud Vappu Thurlow, tõlke toimetanud Justin Ions. Teppo Vuoristo, Vappu Thurlow, Fonet Kustannus Oy 2011, 336 lk.

Lõpuks ometi on meil raamat, mis vastab mahult ja väljanägemiselt eesti graafika elava klassiku staatusele. Vive Tolli ja minu tekstidega 2004. aasta kataloog, mille on samuti kujundanud **Katrin Kaev**, on just nii õhuke, kui vahendid tollal võimaldasid. Mind jäid selle juures vaevama mitmed apsud: lisalehena vahele pistetud tunnustuste loetelu, toimetamata jäänud tööde ja näituste nimestikud ning hoopis puuduv illustreeritud raamatute nimestik. **Vappu Thurlow'** monograafia hõlmab 336 lehekülge, selles on 226 reproduktsiooni Tolli teostest, kaks Kristjan Raua ja kolm Peeter Ulase omadest, lisaks 50 biograafilist või loomingusse puutuvat fotot. Raamat on trükitud väga heale paksule, ent suhteliselt kergele paberile, see on küll kogukas, aga mitte veel n-ö tellis, mis kipub riiulilgi seistes koost lagunema. Katrin Kaev on selle kujundanud piltidest ja nende laheda paigutamise võimalusest ilmset mõnu tundes– tulemus on tõesti kaunis. Ümbrispaberit kaunistab Vive Tolli „Sinine uks" (2005, söövitus, metsotinto). Raamat on tõesti nagu uks kunstniku loodud imede ilma.

Nagu näitab monograafia pealkirigi, on autor andnud suurema tähenduse kohtadele ja ajastutele, mida kunstnik on elu jooksul läbinud ja mis on tema loomingut nii või teisiti mõjutanud. Mõjutanud on Tollit loomulikult inimesedki, kellest Thurlow on tekstis puudutanud võimalikult paljusid kunstniku emapoolsest vanaisast Timotheus Kuusikust ja onust Platon Kuusikust peale. Materjali on talle andnud mitmed intervjuud, eelkõige aga kunstniku enda meenutused ja korralik arhiiv, millest pärinevad fotod ja Timotheus Kuusiku mõnusa keelepruugiga artikkel „Mõnda meie suguvõsast" 1901. aasta Kodulehes. Vive Tolli on neid inimesi, kes tunneb ja hindab oma juuri: see kajastub tema loomingus nii otseselt kui ka kaudselt, mistõttu meilgi on kasulik viimase paremaks mõistmiseks neist üht-teist teada. Monograafiates – igatahes neis, mis käsitlevad klassikuid – ongi traditsiooniliselt suhteliselt palju ruumi pühendatud biograafilisele materjalile, sest kunstniku isik ja looming moodustavad terviku. Isik jäi rohkem tagaplaanile modernistlikus ja nõukogude kunstikirjanduses, kui mitte arvestada belletristilisi kunstnikubiograafiaid. Kuid viimastel aastakümnetel on uurimuslikus kirjanduseski märgata tendentsi „tagasi Vasari juurde", mistõttu on meilgi hakatud kunstniku eluseiku järjest enam tähtsustama.

Thurlow' käsitlus on traditsiooniline ka küllaltki üksikasjalise tööde vaatluse poolest. Muidugi vaatleb ta valikuliselt: neid, mis on tundunud talle olulisena teatud loometahu või pöördepunkti iseloomustamiseks. Eesti rahvakalendri tähtpäevi kujutava sarja puhul, mis tõi Vive Tollile 1978. aastal Kristjan Raua preemia, tekkis esialgu tunne, et raamatu autor on siin vahest liigagi kirjeldav. Kuid siis leidsin, et niimoodi suunatakse lugejat teost hoolikamalt vaatama. Tänapäeva vaataja, kaasa arvatud nn spetsialist, on harjunud laskma piltgul põgusalt libiseda üle piltide ja tekstide: las lugeja komistab tekstis mõne detaili otsa, ehk vaatab siis tähelepanelikumalt piltigi. Eriti eesti rahvakunstist ja folkloorist inspireeritud teoste puhul võidakse arvata, et tuntakse seda ainest niigi, aga tegelikult tuntakse vähem, kui võiks ja peaks. Piltide juurde on üsna kohane lugeda nende süžeede lähteallikaist, kalendripäevadega seotud kommetest ja nende kajastusest töödes. Teose interpreteerimine algab juba kirjeldusest. Näiteks prantsuse kunstikirjandus pakub ohtralt näiteid meisterlikest kirjeldustest, kus on tabavalt karakteriseeritud teose vorm, avatud sisu, teose erilisus kunstniku loomingus ja laiem tähenduski.

Kuidas interpretatsioonis väljast sissepoole liigutakse, näitab ilmekalt **Tõnis Saadoja** raamat „Urmas Ploomipuu valge maja" (2011), mille Kumu andis välja seoses **Urmas Ploomipuu** teoste näitusega. Seda laadi loomeprotsessi skematiseerivat analüüsi, kus keskendutakse kunstniku loomingus seni teisejärguliseks peetud tahule, nagu on maalikunst Ploomipuul, olnuks Vappu Thurlow'l Vive Tolli loomingu puhul aga raske teha. On ju viimase looming hoopis suuremal määral rajatud intuitsioonile ja emotsioonile ning haarab peaaegu 60 loomeaastat, millesse mahub mitu kunstilistelt ideaalidelt erinevat ajajärku, sellal kui Ploomipuu 20 aasta looming moodustab meetodilt ühtsema, piiritletuma terviku.

Mulle on alati imponeerinud näitustel, kataloogides ja raamatutes esitatav uudne, värske materjal. Praegu Kumus eksponeeritud näituse „Tõnis Vint ja tema esteetiline universum" kataloogi on koostaja **Elnara Taidre** lülitanud rea 1970.-1980. aastate kompositsioonivisandeid, mis heidavad uut valgust lõpetatud töödele, pannes mõtlema distantsile, mis viimaseid algideest lahutab. Sügavtrüki- ja estambimeistrina tuntud Vive Tolli on olnud omapärane ja viljakas joonistaja, kellel on nii vabajoonistusi kui ka estampide eskiise. Raamatus hulgaliselt reprodutseeritud joonistuste spontaansus ja ekspressiivsus, neis kääriv loov mõte paneb tuntud gravüüregi uutmoodi nägema. Eks me ole seda kogenud Eduard Wiiraltigi joonistusi ja visandeid gravüüridega kõrvutades.

Hea meel on Vive Tolli raamatukujundustele ja eksliibristele pühendatud peatükkide pärast. Nendesse aladesse on kunstnik mahutanud palju tööd (ligi poolsada raamatut, üle neljasaja eksliibrise) ja palju säravaid – sageli ka värvisäravaid – ideid. Nende eest on talle jagatud ehk rohkemgi tunnustust kui vabagraafika eest. Nimetagem üht olulisemat: Bratislava rahvusvaheliselt lasteraamatute illustratsioonide biennaalilt 1977. aastal saadud Kuldõuna raamatu eest „Jutt mehest, kes teadis ussisõnu, ja teisi muinasjutte". Seda folkloorset materjali respektiga etnograafia vastu ja samal ajal elavalt-kaasaegselt tõlgendavat kujundust vaadates lähevad mõtted rahvakunsti retseptsioonile tänapäeva maailmas üldse. Sellal, kui meil ERMi ehitamisega mõttetult venitatakse, on etnograafiamuuseumid mujal maailmas üpris populaarsed. Näiteks Karakalpaki Nukusi muuseum, mis kannab oma asutaja **Igor Savitski** nime ja kus on suurepärane kohaliku rahvakunsti kogu, peale selle ka Riikliku Vene Muuseumi järel suuruselt teine vene avangardkunsti kogu, on praegu tuntud ka Euroopas, selle ümber toimuval rahvakunstifestivalil tungleb prantslasi ja itaallasi. Tore on teada, et selle muuseumi ja tema entusiastliku asutaja esmaavastaja oli juba 1970. aastatel Eesti Kunstimuuseum eesotsas Inge Tedrega, muuseumi kogu tutvustati nii Tallinna kui ka Tartu kunstimuuseumis.

Teppo Vuoristo, Vive Tolli monograafia sponsor, ei ole küll kunstniku esmaavastaja, kuid vahest juhib tema samm siiski meie tähelepanu Vive Tolli loomingu kõlapinnale, mis ulatub üle Eesti piiride. Vuoristo annab välja graafikaga seotud raamatuid, kataloogе. Tema tutvus Tolliga pärineb 1980ndatest, kui ta külastas Tallinnas graafika eksperimentaalateljeed. Vive Tollilt on ta saanud aja jooksul palju nõuandeid ja graafikatarkusi, aga hakanud hindama ka tema loomingut. Aja jooksul on hulk eesti kunstniku töid jõudnud tema kogusse, milles on nii soomlaste Tuulikki Pietilä, Aune Mikkoneni, Pentti Kaskipuro, Pentti Lumikangase ja Hannu Hyrske lehti kui ka välismaiste meistrite nagu Alberto Burri, Sebastian Matta, André Massoni ja Graham Sutherlandi omi.

AUTASU

Noore kunstniku autasu Uku Sepsivartile ja Holger Loodusele

Uku Simsivart on esinenud mitmetel garfitifestivalidel. UKU SIMSIVART

31. mail anti Telliskivi loomelinnakus üle tänavused noore kunstniku auhinnad. EKA bakalaureusekraadi lõpetajate tööde žürii (kunstnik **Marko Mäetamm**, galerist ja kunstnik **Elin Kard** ning kuraator **Rebeka Põldsam**) valik langes **Uku Sepsivartile**. Žürii tõstis installatsiooni ja skulptuuri õppesuuna lõpetaja esile „tehnilise mitmekülgsuse ja isikupäraste ning läbimõeldud lahenduste eest avalikus ruumis. Sepsivart sõnastab teravmeelselt ning koherentses kunstilises keeles põlvkonna prekaarse, kuid lootusrikka seisundi". Nii on kirjas pressiteates.

Uku Sepsivart on täiendanud ennast ka Helsingis (professor **Villu Jaanisoo** juures) ja Tamperes. Ta on osalenud paljudes tänavakunsti projektides, mitmetel Baltimaade grafitifestivalidel.

Magstriõppe lõpetajate tööde žürii (eranditult auhinna rahastajad **Armin Kõomägi**, **Indrek Prants** ja **Rene Kuulmann**) kuulutas autasu ning sellega kaasneva Hobusepea või

Holger Loodus. Mängukaaslane. 2012, õli, lõuend. ELIN KARD

Draakoni galerii isikunäituse väärilisеks äsja magistrikraadi kaitsnud noore maalija **Holger Looduse**. Valiku tausta on nad põhjendanud järgmiselt: „Holger Looduse maalisari „2150. Portreed" ei andnud ennast lihtsalt kätte. Vaadates suuremõõtmelisi, suhteliselt klassikalises vaimus esitatud portreid, tekkis meil mitmeid tõlgendusi. Tööde vormistuslik kvaliteet ja konkreetsetele tegelastele ning objektidele suunatud sisu jättis meie küsimustele vastamata. Õnneks kaasnevad lood olid leidlikud, vaimukad, mõni neist võiks kandideerida novellipreemiale. Looduse näituse tugevus seisnebki teksti ja pildi suurepärases koostöös." Noore kunstniku projekt oli äsja väljas Draakoni galeriis (vt Sirp 25. V).

Noore kunstniku auhinda välja andva MTÜ Noor Kunst lõid 2005. aastal ettevõtjad **Guido Sammelselg** ja **Armin Kõomägi** eesmärgiga toetada ning innustada noori, just koolipingist ellu astuvaid kunstnikke. Idee sünni juures mängisid aktiivset rolli tollased EKA kunstiõppejõud, maaliosakonna juhataja **Kaido Ole** ning vabade kunstide dekaan Marko Mäetamm (kumbki pole praegu enam otseselt EKAga seotud). Praegu kuuluvad rahastajate ringi ka ettevõtjad Indrek Prants, **Sven Mansberg** ja Rene Kuulmann. Esialgse plaani järgi tõsteti esile vaid maali-, graafika- ja skulptuuri BA-lõpetajaid, 2008. aastal lisandusid fotoõppesuuna lõpetajad, 2011. aastast ka magistrikraadi kaitsvad vabade kunstide teaduskonna tudengid. BA-lõpetajate valiku aluseks on nende portfoolio, MA-taseme puhul aga teos. See aga tähendab, et esimese astme ehk siis bakalaureusetaseme puhul on oluline just see viis, kuidas noored kunstnikud oskavad oma töid esitleda, milliseid projekte ja kuidas esile tõsta. Kaks asja on aga autasu väljaandmise algusest peale samaks jäänud: tegemist on eratoetusega ning žürii koosseis vahetub igal aastal. Žürii pannakse kokku oma ala (nüüdiskunsti) spetsialistidest, kes ei ole kunstiakadeemiaga väga lähedalt seotud ehk teevadki otsuse portfoolio ja magitritöö põhjal. Ilmselt küll väikeste eranditega.

BA-auhinnasaajate puhul hakkab silma veel üks tendents: auhinnasaajate hulgas kipub olema just skulptuuriõppekava lõpetajaid (**Edith Karlson** 2006. aastal, **Jekaterina Kultajeva** ja **Hannes Aasamets** 2010. aastal, **Ulla Juske** 2011. aastal). Seda iseäranis olukorras, kui skulptuuriosakond on n-ö pagendatud Mustamäe servale Raja tänavasse ning osakonna juhataja on järjest vahetunud (Villu Jaanisoo, **Anne Rudanovski**, **Jüri Ojaver**, nüüd teist aastat **Kirke Kangro**), mis tähendab, et ükski neist ei ole jõudnud välja arendada oma õpetamisviisi ehk siis seda, mida nad tahavad noortest skulptoritest saada ning kuidas selleni jõuda. Kui küsisin tänavuselt laureaadilt selle põhjust, siis ta vastas, et „midagi müstilist siin on, kuid vastus võib peituda selles, et skulptori roll on praeguses kunstisituatsioonis suhteliselt lahtine ning seetõttu tuleb hakata ise rolli otsima ja sellega kaasnevaid vahendeid leiutama". Kuigi tänavune BA-žürii märkis eraldi veel ära fotograafia osakonna lõpetaja **Taavi Kübara** mitmekülgse ja tervikliku kunstnikunägemuse eest, installatsioon ja skulptuuri õppetooli lõpetaja **Mikk Madissoni** (taas skulptuur!) julgete ideede poolest ja **Ats Nuki** huvitava graafikuna ning rühmituse **Siht** poliitilise aktiivsuse ja algatusvõime eest.

Noore kunstniku autasuga tunnustatakse noori kunstnikke, kelle senine töö annab (kõige enam) alust arvata, et nad toovad meie kunsti midagi uut, idee, lähenemisnurga, ning nende jätkamine professionaalse kunstnikuna on vältimatu. Enamik autasu saanutest on seda ka tõestanud: **Flo Kasearu** sai noore kunstniku autasu 2008. aastal, tänavu aga Köleri auhinna, **Sigrid Viir** pälvis noore kunstniku auhinna 2009. aastal, tänavu sai New Yorgis „Pulsi" kunstimessi preemia, aktiivselt on tegutsenud ka **Laura Toots**, **Eva Lobatkin**, **Kristi Kongi**, **Katrin Koskaru**, Edith Karelson.

R. V.

Tartu,
Kuperjanovi 9
www.erm.ee

Eesti Rahva Muuseum
ESTONIAN NATIONAL MUSEUM

PÜSINÄITUS
„Eesti. Maa, rahvas, kultuur".
„Ostupalavik: tarbimiskultuur Eestis 1990.–2000. aastatel".
TARTU KUNSTIKOOLI
õpilastööde näitus
„Meie uued vanad mustrid"
kuni 10. VI.

Avatud T – P kl 11 – 18.

ERMi postimuuseum
Tartu, Rüütli 15

PÜSINÄITUS „Iga ukseni päikeses ja sajus. Eesti rahvuslik postiametkond 90".
NÄITUS „Enam kui euro=Lembit Lõhmus" kuni 16. IX.

Avatud K – P kl 11 – 18.

Raadi mõisapark

NÄITUSED „Raadi läbi aegade"
ja **„Meie siin maal"**.

TARTU LINNAMUUSEUM
Tartu, Narva mnt 23

PÜSINÄITUS
„Dorpat. Jurjev. Tartu".
„Filmilinn Tartu. Pääsukesest tARTuffini" kuni 15. IX.

Avatud T – L kl 11 – 18, tel 746 1911,
e-post info@katarina.ee,
http://linnamuuseum.tartu.ee

FILIAALIDE info
XIX sajandi Tartu linnakodaniku muuseum
Tartu, Jaani 16, tel 736 1545.
LAMENUKKUDE näitus „Pandora"
kuni 1. VII.
Oskar Lutsu majamuuseum
Tartu, Riia 38, tel 746 1030
PÜSIEKSPOSITSIOON
„Kirjanik Oskar Luts: elu ja kujutluse piiril".
KGB kongide muuseum
Tartu, Riia 15b, tel 746 1717.
„Stalini päikese all" kuni 31. XII.
Tartu Laulupeomuuseum
Tartu, Jaama 14
Püsinäitused „Laulu võim" ja **„Keisermantliga mees"**.

TALLINNA KUNSTIHOONE
Tallinn, Vabaduse väljak 8

9. VI – 22. VII **„ Suur haprus"**.
Kuraator **Kati Kerstna**.

KUNSTIHOONE GALERII
Tallinn, Vabaduse väljak 6

8. VI – 1. VII
TIIU KIRSIPUU ja
MAARJA UNDUSKI „Eluisu".

TALLINNA LINNAGALERII
Tallinn, Harju 13

TIINA TAMMETALU
isikunäitus „Substratum"
kuni 10. VI.

Avatud K – P kl 12 – 18,
tel 644 2818,
info@kunstihoone.ee,
www.kunstihoone.ee

EESTI KUNSTIMUUSEUM

KUMU

KUMU KUNSTIMUUSEUM
Weizenbergi 34 / Valge 1, Tallinn
Laupäevaakadeemia: „Vene küla. Kunst ja tegelikkus" Lektor Tiina Abel 9. juuni kell 15. Osalemine muuseumipiletiga.
Ekskursioon: „Kunstile külla" Urbanislik Kumu. 9. juuni kell 13. ja 15.* Osalemine muuseumipiletiga. **vene keeles*
Dokumentaalfilmid vene kunstnikest Vassili Perovist ja Kuzma Petrov-Vodkinist 13. juunil kell 18 Kumu kunstimuuseumi 3. korruse B-tiivas. Osalemine muuseumipiletiga.
Keraamikakursus: "Loodusvorm" 14. juuni kell 17. Juhendaja keraamik Aigi Orav. *Vajalik eelregistreerimine!*
Auditoorium: Tallinna VII Kitarrifestival: „Fingerstyle" 10. juuni kell 19. Pilet 15/12 €
Tallinna VII Kitarrifestival: „Brasiilia dzäss" 11. juuni kell 19. Pilet 15/12 €
Väärtfilmi õhtu mängufilm: „Poliss" Rež. Maïwenn, Prantsusmaa 2011, 130´. 12. juuni kell 18. Pilet 2,50/4 €
Tallinna VII Kitarrifestival: „Flamenko läbi aegade" 15. juuni kell 19. Pilet 15/12 €
Püsiväljapanek: „Varamu" (Eesti kunsti klassika 18. sajandi lõpust Teise maailmasõja lõpuni). „Rasked valikud" (Eesti kunst Teise maailmasõja lõpust taasiseseisvumiseni)
Näitused: „Pimeduskiirus ja teised lood" kuni 30. september, "Tõnis Vint ja tema esteetiline universum" kuni 9. september, „Romantiku pilguga. Hollandi ja Belgia 19. sajandi maalikunst Jef Rademakersi kogust" kuni 26. august, „Avastamata šedöövrid. Vene kunst Baltimaade kogudest" kuni 12. august, "Jüri Kaarma. Must hobune ja teised joonistused" kuni 21. oktoober.

Avatud: K 11–20, T, N–P 11–18
Info: 602 6000, muuseum@ekm.ee

ADAMSON-ERICU MUUSEUM
Lühike jalg 3, Tallinn
Püsiväljapanek: Adamson-Ericu teosed.
Näitus: „Dora Gordine. Skulptor, kunstnik, disainer" kuni 5. august.
Avatud: K–P 11–18
Info: 644 5835, adamson-eric@ekm.ee

KADRIORU KUNSTIMUUSEUM

KADRIORU KUNSTIMUUSEUM
Weizenbergi 37, Tallinn
Laupäevaakadeemia: „Vene raamatukunsti uuestisünd – Mir Iskusstva estetismist konstruktivistide šriftide rütmideni" Lektorid Denis Poljakov ja Aleksandra Murre. 9. juuni kell 15.* Osalemine muuseumipiletiga. **vene keeles*
Dokumentaalfilmid vene kunstnikest Vassili Perovist ja Kuzma Petrov-Vodkinist 6. ja 20. juunil kell 18 Kadrioru kunstimuuseumi banketisaalis. Osalemine muuseumipiletiga.
Püsiväljapanek: 16.–20. sajandi maalikunst (Madalmaade, saksa, itaalia, vene meistrid) 18.–20. sajandi Lääne-Euroopa ja Vene tarbekunst ning skulptuur.
Näitus: „Avastamata šedöövrid. Vene kunst Baltimaade kogudest" kuni 24. juuni.
Avatud: K 10–20, T, N–P 10–17
Info: 606 6400, kadriorg@ekm.ee

MIKKELI MUUSEUM

MIKKELI MUUSEUM
Weizenbergi 28, Tallinn
Püsiväljapanek:
Johannes Mikkeli kollektsioon (16.–20. saj Lääne-Euroopa, Vene, Hiina kunst)
Näitus: „Kellade aeg. Ajaloolised kellad Eesti kogudest" kuni 25. november 2012.
Avatud: K 10–20, N–P 10–17
Info: 606 6400, kadriorg@ekm.ee

NIGULISTE

NIGULISTE MUUSEUM
Niguliste 3, Tallinn
Kontsert:
Orelipooltunnid igal laupäeval ja pühapäeval kell 16.
Püsiväljapanek:
Kirikukunst alates 13. sajandist ning gildide, tsunftide, Mustpeade vennaskonna ja kiriku hõbevarad.
Avatud: K–P 10–17
Info: 644 9903, niguliste@ekm.ee

EESTI KUNSTIMUUSEUM
Weizenbergi 34 / Valge 1, 10127 Tallinn
Tel 602 6001, faks 602 6002
muuseum@ekm.ee
www.ekm.ee

EESTI KUNSTIPÄRANDI RESTAUREERIMINE: Eesti Kunsti Toetusfond, a/a 10220034379014, www.ekt.ee

---

KUNSTISALONG ALLEE
Tallinn, Pikk 34
(Sissekäik Roheliselt turult)

VANEMA KUNSTI ost ja müük.
NÄITUSED, OKSJONID, HINDAMINE ja **RESTAUREERIMINE.**
9. – 29. VI **REET MÄNGEL-JUUSE teoste näitus „Kahevahel".**

Avatud E – R kl 10 – 18, L kl 11 – 15,
tel 646 4500, 512 7677,
e-post info@allee.ee,
www.allee.ee

HOP GALERII
Tallinn,
Hobusepea 2

KAIRIT ANNUSE
„Aja jäljed – klaas ja paas"
kuni 12. VI.

Avatud N – T kl 11 – 18,
riiklikel pühadel suletud.

Eesti Lastekirjanduse Keskus
Tallinn, Pikk 73

„Metsa tuhat muinasjuttu" ja **NATALJA EGUPETSI** (Venemaa) **isikunäitus** kuni 13. VII.
INARA LIEPA NUKUKUNSTI-MUUSEUMI (Läti) **näitus „Nukumängud"** kuni 10. IX.

Avatud E – R kl 10 – 17,
tasuta, www.elk.ee

VAAL GALERII
Tallinn, Tartu mnt 80d

EESTI MAALIKUNSTNIKE LIIDU näitus
„Väärtus – väärtuskriis"
kuni 29. VI.

Avatud T – R kl 12 – 18, L kl 12 – 16,
e-post galerii@vaal.ee,
tel 681 0871, www.vaal.ee

TARTU KUNSTIMUUSEUM
Tartu,
Raekoja plats 18

SUURNÄITUS
„Inimene poolsajandis".
„Tartu ülikooli maalieriala lõputööd 2012" kuni 1. VII.
„Eksootiline võõras" kuni 22. VI.

Avatud K – L kl 12 – 18, P kl 11 – 18,
kuu viimane R tasuta, tel 744 1920,
www.tartmus.ee

A-GALERII
Tallinn, Hobusepea 2

SEIFIS
NIKOLAI BALABINI ja
MELITINA BALABINI
(Soome)
näitus „Kogutud jutud"
kuni 18. VI.

Avatud E – R kl 10 – 18,
L kl 11 – 16.

TAMPERE MAJA
Tartu, Jaani 4

KIRSI KUUSISTO
ökoloogilise graafika näitus
„Loodus kutsub"
kuni 1. VII.

Avatud iga päev kl 9 – 18,
tasuta, tel 738 6300,
www.tamperemaja.ee

TARTU KUNSTIMAJA
Tartu, Vanemuise 26

SUURES SAALIS
TARTU ÜLIKOOLI maaliosakonna lõputööde näitus.
VÄIKSES GALERIIS
HARRI PUDERSELL 90, mälestusnäitus „Värvimälu".
MONUMENTAALGALERIIS
TARTU ÜLIKOOLI maaliosakonna lõputööde näitus.
Näitused on avatud kuni 1. VII.

Avatud K – E kl 12 – 18, tasuta.

VÕRU LINNAGALERII
Võru, Liiva 13

I KORRUSEL
PRIIT PAJOSI ja **ARI LIIMATAINENI maalid.**
II KORRUSEL
MAANUS MIKKELI keraamika.
HIINA SAATKONNA näitus.
Näitused on avatud 11. VI – 5. VII.

Avatud E – R kl 12 – 18.30
ja ürituste toimumise ajal,
tasuta, www.vorukannel.ee

EESTI ARHITEKTUURIMUUSEUM
Tallinn, Ahtri 2

SUURES SAALIS
MAZZANO! 20 aastat kunstile.
GALERIIL
Traditsionalismist funktsionalismini. Uued maakoolimajad 1920–40.
KELDRISAALIS
Lähme kinno! Kuurist kobarkinoni – sajand eesti kinoarhitektuuri.
I KORRUSEL
Arhitektuurimakettide avakollektsioon.
Suur Tallinna makett. Sahtlinäitused.

Avatud K 12 – 18, N 12 – 20, R – P 11 – 18, www.arhitektuurimuuseum.ee

---

draakoni galerii
Tallinn, Pikk 18

AUGUST KÜNNAPU
„Pühad hetked lihtsa inimese elus" kuni 9. VI.
11. – 22. VI **EKA arhitektuuri ja linnaplaneerimise osakond, „Lõppmäng 2012".**

Avatud E – R 11 – 18, L 11 – 17,
tel 646 4110, galerii@eaa.ee,
www.eaa.ee/draakon/dindex.htm

OKUPATSIOONIDE MUUSEUM
Tallinn, Toompea 8

Okupatsioonide Muuseum

PÜSIEKSPOSITSIOON
sündmustest ja arengutest Eestis 1940 – 1991.

Avatud T – P kl 10 – 17.30.

Palamuse O. Lutsu Kihelkonnakoolimuuseum
Palamuse, Köstri allee 3

Püsiekspositsioon kihelkonna-kooli elust XIX sajandi lõpul läbi O. Lutsu „Kevade".
ROBERT SUVI
isikunäitus kuni 28. VI.

Avatud E – R kl 10 – 17,
e-post info@palmuseum.ee,
www.palmuseum.ee, tel 776 0514.
PALAMUSE ON MU MÕTETES,
„KEVADE" MINU SÜDAMES

EESTI TARBEKUNSTI- JA DISAINIMUUSEUM
Tallinn, Lai 17 (sissepääs sisehoovist)

EETDM
EESTI TARBEKUNSTI- JA DISAINIMUUSEUM
ESTONIAN MUSEUM OF APPLIED ART AND DESIGN

I KORRUSE I SAALIS
KÄRT OJAVEE. UUO UndefinedUsefulObjects.
Määratlemata kasulikud objektid kuni 17. VI.
II KORRUSE II SAALIS
„Sisu ja vorm. Kaasaegne Eesti graafiline disain 2001–2011" kuni 17. VI.
TREPIGALERIIS
ALFREDO GIOVENTÙ „Panteofonia – looduse ajad ja rütmid" kuni 22. VII.
II JA III KORRUSEL
PÜSIEKSPOSITSIOON „Ajamustrid 3".

Avatud K – P kl 11 – 18, tel 627 4600, e-post info@etdm.ee, www.etdm.ee

---

Hobusepea Galerii
Tallinn, Hobusepea 2

SOHO FOND,
„Viru ärikad"
kuni 18. VI.

Avatud K – E kl 11 – 18,
tel 627 6777, galerii@eaa.ee,
www.eaa.ee/hobusepea/hindex.htm

EESTI KUNSTNIKE LIIT — VABADUSE GALERII
Tallinn, Vabaduse väljak 6

AAPO PUKK,
„Portreed vabaduses"
kuni 19. VI.

Avatud E – R kl 10 – 18,
L kl 11 – 15,
e-post ekl@eaa.ee, tel 627 3630.

TEATRIGALERII

ENDLA TEATRIGALERII
Pärnu, Keskväljak 1

SAMMASSAALIS
PÄRNU KUNSTIDE MAJA kevadnäitus kuni 29. VI.
TEATRIKOHVIKUS
HELI LAULU maalid „Puud"
kuni 22. VI.

Näitused on avatud
maja lahtioleku aegadel.

EESTI AJALOOMUUSEUM

MAARJAMÄE LOSS
Tallinn, Pirita tee 56
SUURNÄITUS „Iseolemise tahe. 90 aastat Eesti Vabariiki"
ajutiselt suletud **kuni 8. VIII.**
„Kukruse kaunitar ja tema kaas-aegsed: Eesti rikkalikem kalmistu muinas- ja keskaja piirilt".
„Poriveski kõrts" kuni 12. VIII.

Avatud K – P kl 10 – 17.

SUURGILDI HOONE
Tallinn, Pikk 17
PÜSINÄITUS „VISA HING. 11 000 aastat Eestimaa ajalugu".
Sisehoovis
NÄITUS „Ajaloo nägu".

Avatud iga päev kl 10 – 18.

Tasuta külastuspäev iga kuu viimane N.
Muuseumipood Börsi käigus on avatud N – T kl 10 – 18.

EESTI TEATRI- JA MUUSIKAMUUSEUM

Tallinn, Müürivahe 12
www.tmm.ee

PÜSIEKSPOSITSIOON „Muusikainstrumente läbi mitme sajandi".
NÄITUS „Muuseumi aardeid. Haruldused Eesti Teatri- ja Muusikamuuseumi kogus".

Avatud K – L kl 10 – 18,
infotel 644 6407, info@tmm.ee

SÄREVI TEATRITUBA
Tallinn, Tina 23 – 13

Avatud ettetellimisel,
tel 644 2884, 648 5838.
http://teatrituba.tmm.ee
Loengute ja lasteprogrammide tellimine tel 648 5838,
kirsten.simmo@tmm.ee

TARTU ÜLIKOOL

Tartu ülikooli muuseumid

Tartu Ülikooli ajaloo muuseum
(Tartu, Lossi 25)
Näitus ***„Moodne tudeng. Oh ajad, oh kombed"*** kuni 30. XII.
Tel 737 5674, avatud K – P kl 11-17,
ajaloomuuseum.ut.ee

Tartu tähetorn (Tartu, Lossi 40)
Tel 737 6932, avatud T – P kl 10-18,
ajaloomuuseum.ut.ee/tahetorn

Galerii RIOS

OSTAB ja **MÜÜB**
eesti, lääne-euroopa ja vene kunstnike maale, graafikat, skulptuure.

Hindame ja restaureerime.

Tallinn, Kaarli pst 8, tel 699 9698.

Tallinn, Mustamäe tee 4 – 103,
tel 515 9196.

PÄRNU MUUSEUM
11 000 AASTAT AJALUGU

Pärnu, Aida 3

NÄITUSESAALIS
LIINA SIIBI autorinäitus „Naine võtab vähe ruumi-*vol* 3"
kuni 10. VI.

Avatud T – P kl 10 – 19.

Balassi Instituut
Ungari Instituut Tallinn

UNGARI INSTITUUDI GALERII
Piiskopi 2

„Nagu kass ümber palava keelepudru" kuni 29. VI.
Kuraator **Nikolett Pályi**.

Avatud E – N kl 10 – 17,
R kl 10 – 14,
tallinn.balassiintezet.hu

US ART GALLERY
Tallinn,
Rotermanni väljak,
Roseni 8

YURI GORBACHEVI kunstinäitus
(USA, New York)
„Muuseumikollektsioon 2012"
kuni 20. VI.

Avatud T – P kl 10 – 18,
info tel +372 664 5026
või usart@usart.ee

---

pART
KESK-EESTI KUNSTIGALERII
PÕLTSAMAA LOSSIHOOV

PÕLTSAMAA KUNSTIKOOLI lõputööde näitus „RE-HETK"
kuni 4. VII.

Avatud E – R kl 10 – 18,
L ja P kl 12 – 16,
www.kunstikool.ee

Corelli Music

CORELLI MUUSIKASUVI AD 2012

Barokkansambel
Corelli Consort 20!
Suur juubelikontsert 27. juuni 2012
Mustpeade Maja
J. S. Bach – KOHVIKANTAAT

Corelli Consort 20

FESTI 2012 ESTI MÕISAD kontserdisari

TOETAME KOOS
Uderna hooldekodu
vanakesi!

19.07.2012 Suure-Kõpu mõis
20.07.2012 Saka mõis
21.07.2012 Vihula mõis
22.07.2012 Uderna mõis
Corelli Consort, Guido Kangur, Jüri Kuuskemaa

23.-25. august 2012
Erinevad Tallinna tornid ja säravad esinejad!
Avakontsert **23.08.2012**
TALLINNA TELETORNIS

festival Tallinna tornid

Info mõisatest ja festivali kava www.corelli.ee
Piletid: PILETILEVI, ...kui otsid elamust!, **Statoil ja võimalusel tund enne algust kohapeal**

EESTI KULTUURKAPITAL · TALLINN · KUKU · EestiPäevaleht · KLASSIKA RAADIO · SIRP

RAAMATUKAUPLUS

► AS ALLECTO
Raamatute hulgi- ja jaemüük (asutatud 1993), Tallinnas Juhkentali 8 avatud E – R kl 9 – 18 ja L kl 11 – 16.
Inglis-, saksa-, prantsus- ja hispaaniakeelse kirjanduse õppematerjalid, eriala- ja ilukirjandus, teatmeteosed, postkaardid ja kalendrid. Aastaringsed soodus-pakkumised. Tel 627 7231, 627 7230, faks 627 7233, e-post **allecto@allecto.ee**

► RAAMATURINGLUSE ANTIKVARIAAT
Telliskivi Loomelinnakus,
avatud E – R kl 11 – 18, L kl 10 – 15, tel 539 96 098.
Pakume heas valikus kirjandust loomeinimesele: kunstiraamatuid, ilukirjandust, lasteraamatuid igast ajast, lisaks märgid, mündid, margid, postkaardid kollektsionääridele.

► BUKINIST J. Hammer www.oldbooks.ee,
Roosikrantsi 6, Tallinn, tel 644 2633.

APOLLO

► APOLLO RAAMATUKAUPLUSED www.apollo.ee

Tallinnas
Solarise keskuse II korrusel, avatud E – P kl 10 – 21.
Kristiine keskuse I korrusel, avatud E – P kl 10 – 21.
Ülemiste keskuse I korrusel, avatud E – P kl 10 – 21.

Tartus
Tartu kaubamaja III korrusel,
avatud E – L kl 9 – 21, P kl 10 – 19.
Lõunakeskuses II korrusel avatud E – P kl 10 – 21.

Pärnus
Kaubamajakas, avatud E – P kl 10 – 20.

Rakveres
Vaala keskuses, avatud E – R kl 10 – 19,
L kl 10 – 18, P kl 10 – 16.
Krooni keskuses, avatud E – R kl 9 – 19,
L kl 9 – 17, P kl 10 – 15.

Haapsalus
Haapsalu Kaubamaja II korrusel,
avatud E – R kl 9 – 19, L kl 10 – 17, P kl 10 – 15.

Apollo püsikliendile 5%-ne allahindlus raamatutele, filmidele, mängudele, muusikale ja kontoritarvetele. Iganädalased eripakkumised püsiklientidele. Klienditugi 633 6000, e-post **info@apollo.ee**

Otsitakse mononäidendeid –
kuulutati välja 2012. aasta mononäidendite võistlus!

- Võistlusele on oodatud algupärased mononäidendid.
- Võistlustööd palume esitada viies eksemplaris masina- või arvutikirjas ning soovitavalt ka ühel elektroonilisel infokandjal.
- Autori nime asemel palume kasutada märgusõna ning lisada võistlusnäidendile suletud ümbrik autori nime ja kontaktandmetega.
- Võistlustööd ei tohi olla avaldatud ega lavastatud enne 2012. aasta 1. novembrit.
- Võistlustööd palume saata **2012. aasta 1. juuliks** (kehtib saatmiskuupäevana) aadressil
  SA Eesti Teatri Agentuur
  Narva mnt 1, 10503 Tallinn
  PK 70
  Tallinna Postkontor
- Võistlustöid ei tagastata!
- Võistlustöid hindab viieliikmeline teatriprofessionaalidest koosnev žürii.
- Näidendivõistluse võitjad kuulutatakse välja augustis Pärnus teatrifestivalil „Monomaffia".
- Näidendivõistluse auhinnafond on 3000 eurot.
- Lisainfot võistluse kohta saab Eesti Teatri Agentuuri kodulehelt, telefonil 628 2342 ja e-posti aadressil heidi@teater.ee.
- Võistlust toetab Eesti Kultuurkapital.

Pärnu rahvusvaheline teatrifestival
MONOMAFFIA

SIRBI REKLAAMI HINNAKIRI
Kõik hinnad sisaldavad käibemaksu 20 %

must-valge reklaam + kujundus
0.83 eurot cm²
must-valge reklaam (kujundatud)
0.70 eurot cm²
teatrietenduste, kontsertide reklaam + kujundus
0.48 eurot cm²
teatrietenduste, kontsertide reklaam (kujundatud)
0.38 eurot cm²

galeriide, kunstinäituste reklaam (5 x 5 cm)
6.71 eurot
galeriide, kunstinäituste reklaam (5 x 10,4 cm)
13.42 eurot)
õnnitlused ja leinakuulutused 11.50 eurot
kuulutus rubriigis „Raamatukauplused"
1 rida 0.38 eurot
kuulutus rubriigis „Kultuuriesindused"
1 rida 1.28 eurot

Korduvkuulutus sama tekstiga 15% odavam

Poliitilisel reklaamil juurdehindlus 30%.

Ootan suvesündmuste reklaami
sirje@sirp.ee

Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku Usuteaduse Instituut

asutatud 1946

Kui
** olete huvitatud laiapõhjalise humanitaarhariduse omandamisest,*
** olete huvitatud kristluse mõjust Eesti kultuuriloole,*
**soovite uurida kristluse mõju õhtumaisele kultuurile selle kõige erinevamates avaldumisvormides,*
**soovite õppida tundma seda, milliseid vastuseid on teoloogid ja filosoofid erinevatel aegadel pakkunud küsimusele olemise mõtte kohta, siis*

olete oodatud õppima

KRISTLIKU KULTUURILOO MAGISTRIÕPPESSE

(nominaalne õppeaeg 2 aastat).

Kandideerimise eelduseks on kõrghariduse olemasolu ükskõik millisel erialal. Sisseastumiseksamiks on kollokvium, lisaks toimub vestlus.

Sisseastumisdokumentide vastuvõtt 2012/2013 õppeaastaks on avatud 4. juunist - 25. juunini 2012. Sisseastumisvestlused toimuvad 28. ja 29. juunil 2012 aadressil Pühavaimu 6, Tallinn.

Lisainformatsioon: Instituudi kodulehel aadressil ui.eelk.ee, e-posti aadressil anne.burghardt@eelk.ee või telefonidel 6 117 403, 53 490 169.

100

SA Endla Teater otsib

LOOMINGULIST JUHTI

tööleasumisega hiljemalt 1. augustil 2013

Põhiülesanded: Endla Teatri loomingulise visiooni ja eesmärkide kujundamine ning elluviimine, loomingulise tegevuse kavandamine ja koordineerimine, teatri repertuaari koostamine, näitetrupi arengu ja rakendatuse jälgimine

Sobivalt kandidaadilt eeldame:
- Humanitaaralast kõrgharidust ja avatud silmaringi
- Varasemat töökogemust professionaalses teatris
- Eesti teatrimaastiku ning kultuurielu tundmist
- Inimeste ja protsesside juhtimise kogemust
- Väga head suhtlemisoskust ja enesekehtestamisvõimet
- Väga head kirjalikku ja suulist eneseväljendusoskust eesti keeles ja lisaks võõrkeelte oskust
- Algatus- ja analüüsivõimet

PEAKUNSTNIKKU

tööleasumisega hiljemalt 1. detsembril 2012

Põhiülesanded: lavastuste kujundamine, lavastusala töötajate kunstiline juhtimine, teatrimaja interjööri ja eksterjööri kujundamine, näituste kureerimine teatrimaja ruumides, trükiste visuaalide väljatöötamine

Sobivalt kandidaadilt eeldame:
- Erialast kõrgharidust
- Varasemat töökogemust professionaalses teatris
- Algatus- ja analüüsivõimet
- Kursisolekut tänapäevaste tehnoloogiate ja kujundustrendidega
- Arvutikujundusprogrammide valdamist

Konkursil osalemiseks palume saata 10. juuliks 2012:
- Avaldus ja CV
- Haridust tõendava dokumendi koopia
- Motivatsioonikiri
- Loomingulise juhi kandidaatidel lisaks kirjalik visioon Endla Teatri loomingulisest arengust 2013-2016

Avaldus koos lisadega esitada SA Endla Teatrile aadressil: Keskväljak 1, Pärnu 80010 või e-posti teel aadressile: heli@endla.ee. Ümbrikule või e-kirjale lisada märgusõna „Loomingulise juhi konkurss“ või „Peakunstniku konkurss“.

- **Lisainfo: www.endla.ee/teatrist/toopakkumised**

KULTUURIESINDUS

▶ **SOOME INSTITUUT** Harju 1, 10146 Tallinn, tel 631 3917, e-post tallinn@finst.ee, www.finst.ee.

▶ **SOOME INSTITUUT** Vanemuise 19, 51014 Tartu, tel 742 7319, e-post tartu@finst.ee, www.finst.ee. Avatud E – R kl 10 – 16, K kl 10 – 18.

▶ **TAMPERE MAJA** Jaani 4, Tartu, tel 738 6300, www.tamperemaja.ee.

▶ **BRITI NÕUKOGU** Veerenni 24, 10135 Tallinn, tel 625 7788, faks 625 7799, e-post british.council@britishcouncil.ee, www.britishcouncil.ee.

▶ **UNGARI INSTITUUT** Piiskopi 2, 10130 Tallinn, tel 644 0817, e-post unginst@unginst.org.ee, kodulehekülg: tallinn.balassiintezet.hu. Avatud E – N kl 10 – 16, R kl 10 – 14.

▶ **GOETHE INSTITUUT** Suurtüki 4b, Tallinn, tel 627 6960, faks 627 6962, e-post info@tallinn.goethe.org. Info (saksa ja eesti keeles) koduleheküljel www.goethe.de/tallinn.

▶ **TAANI KULTUURI INSTITUUT** Vene 14, 10123 Tallinn, tel ja faks 646 6373, e-post info@dankultur.ee, www.dankultur.ee.

▶ **EESTI INSTITUUT** Suur-Karja 14, 10140 Tallinn, tel 631 4355, www.estinst.ee.

RAHVUSVAHELINE NEOISTLIK ALLIANSS

võtab vastu humanitaarabi töökõlbmatute triikraudade ja vanade raamatute näol.

Palume tuua triikrauad ja raamatud **kuni 15. juunini Eesti Kaasaegse Kunsti Muuseumi**, Põhja pst 35.

Suurema koguse puhul tuleme ise järele, kontakt Kiwa 53 994 864.

EKKM

Eesti Kontsert

hooaja peatoetaja

emt

Kontserdinädal

8.–14. juuni

R 8. VI kell 21 Haapsalu kuursaal
Tšellokvartett C-JAM
Pärt Tarvas, Levi-Danel Mägila, Margus Uus, Andreas Lend

L 9. VI kell16
Haapsalu promendaadi kõlakoda
Festa!
Jaak Lutsoja (akordion)
Tanel Liiberg (kontrabass)

K 13. VI kell 19 Tartu Jaani kirik
N 14. VI kell 19 Niguliste
Peegel peeglis
Arvo Pärdi ja Pärt Uusbergi koorilooming
Kammerkoor **Collegium Musicale**
Ene Salumäe (orel)
Mikk Dede (tenor)
Samuel Jalakas (trompet)
Martin Altrov (klarnet)
Dirigent **Endrik Üksvärav**

K 13. VI kell 20
Kuressaare, Arensburgi Päikeseterrass
Michael Jacksoni orkester
James Werts (vokaal)
Andrus Rannaääre (klahvpillid)
Ivo Lille (saksofon)
Rene Sepalaan (fagott)
Joosep Kõrvits (tšello)

SALVA KINDLUSTUS Eesti Kontserdi suurtoetaja

www.concert.ee

AVO KEEREND 18. XII 1920 – 5. VI 2012

On lahkunud silmapaistev eesti graafik Avo Keerend. Veel üsna hiljuti kohtasime teda näituste avamistel ja kunstiraamatute esitlustel, alles möödunud aasta algul oli Vabaduse galeriis näitus, millega vanameister tähistas oma 90. sünnipäeva, seejärel tundsime rõõmu talle Valgetähe IV klassi teenetemärgi andmise üle. Vabagraafikute ühendus valis ta aasta graafikuks 2011. aastal. 2012. aasta oktoobris avatakse Kumus näitus „Värv eesti graafikas", kus eksponeeritakse tema ja Evi Tihemetsa teoseid.

Avo Keerend õppis graafikat Riigi Kunsttööstuskoolis aastatel 1936–1940 ja Jaan Koorti nimelises Riigi Rakenduskunstikoolis 1940. ja 1941. aastal ning maali Tallinna Kujutava ja Rakenduskunsti Koolis 1941.–1943. aastani. Tema õpetajaks oli viimati mainitud koolis Eerik Haamer. Kuna ta oli õppinud 1943. aastal Berliinis sõjakirjasaatjate joonistusstuudios ning viibinud seejärel korrespondendina Eesti diviisi juures, oli ta aastatel 1945–1946 Tšehhoslovakkias sõjavangis. 1946. ja 1947. aastal jätkas ta maaliõpinguid Tallinna Riiklikus Tarbekunstiinstituudis ja 1947.–1949. aastani Tartu Riiklikus Kunstiinstituudis.

Aastast 1947 on ta kuulunud Eesti Kunstnike Liitu, aastast 1951 tegutsenud Tallinnas vabakunstnikuna. On teada tema 1940.-1950. aastate maastikumaale, ent 1950ndate algul keskendus ta graafikale, milleks andis tõuke suhtlemine Ado Vabbega graafika eksperimentaalateljees. Avo Keerendi varasem graafika koosneb peamiselt monokroomsetest sügavtrükitehnikais maastikest, ent juba siis võib märgata huvi värvi vastu („Natüürmort", 1956, värviline akvatinta). 1957. aastast saab valitsevaks linoollõige tolleaegsele karmile stiilile omases üldistavekspressiivses käsitluses; ajastule tüüpiline oli ka sarjalisus („Vanad kultuurimälestised" jt), mis kujunes edaspidi kunstniku loomingut läbivaks printsiibiks. Alates menukatest värvilistest linoolsügavtrükkidest „Vanad asjad" (1964), „Vanaaegsed klaasid" (1966) jt, süvenes dekoratiivsuse tendents. Sellal sündisid ka esimesed värvilised geomeetrilis-abstraktsed gravüürid. 1960ndate II poolel kombineeris kunstnik neis linoolsügavtrükki reljeeftrükiga. 1969. aasta isikunäituseks Eesti Kunstimuuseumis valmis sari „Stereoskoopilised vormid". Järgnes n-ö realistliku reaktsiooni kümnend, mil sündis põhiliselt mustvalges gammas rafineeritud natüürmorte ja barokselt dünaamiline suurekaustaline sari „Viljakus" (1977–1981). 1980ndatel naasis Avo Keerend värvi juurde abstraktsetes plastikaat- ja kõrgtrükilehtedes (sari „Seisundid", 1984–1986), mille vormilahenduste virtuooslikkus ja mitmekesisus tõid talle 1986. aastal Tallinna VII graafikatriennaali peapreemia ja 1987. aastal Kristjan Raua aastapreemia. Kandnud aastast 1976 Eesti NSV teenelise kunstniku aunimetust, sai kunstnikust aastal 1989 Eesti NSV rahvakunstnik.

Geomeetrilis-konstruktiivset liini arendas kunstnik edasi sarjades „Modulatsioonid" (1992–1993), „Korrelatsioonid" (1995–2001), „Visioonid" (2000–2003), „Labürindid" (2004–2005) jt, vältides monotoonsust, üllatades oma leidlikkuse ja laitmatu maitsega. 1998. aastal oli rahvusraamatukogus väljapanek „Avo Keerend – 50 aastat raamatuillustratsiooni", kus eksponeeriti valikut tema enam kui 50 raamatule tehtud kujundustest. Neist küünivad esile linoollõikes illustratsioonid A. H. Tammsaare näidendile „Juudit" (1974) ja Christopher Marlowe' „Tragöödiatele" (1983); viimased pälvisid Jaan Jenseni nimelise raamatuillustratsiooni preemia (1984). Rahvusvahelistel näitustel on kunstnik saanud auhindu nii oma vabagraafika (Krákow, 1988) kui ka eksliibriste eest (Malbork, 1969, 1977). Oma uudisloomingut esitas kunstnik Eesti Panga galeriis 2005. aastal ja Kunstihoone galeriis 2006. aastal. Tema panust eesti graafikasse kroonis 2001. aastal Wiiralti preemia elutöö eest.

Avo Keerendi ulatuslikku loomingut aitas tal süsteemikindlalt hoida tema kunstiajaloolasest abikaasa Leili Keerend, kes suri 2008. aastal. Kunstnik oli alati nõus oma loomingut näitama ja töömeetodit tutvustama kunstiinimestele väljastpoolt Eestit. 1992. aastal oli Tallinnas Henry Moore'i näituse direktor, inglise abstraktsionisti Ben Nicholsoni lapselaps Jovan Nicholson rabatud Avo Keerendi loomingu tasemest ja mahust ning imestunud, kui kuulis, et Keerend tundis ja hindas kõrgelt Nicholsoni loomingut juba 1960ndatest peale.

Enam ei tule elavaid ja sisukaid kohtumisi Avo Keerendiga tema ateljees, kuid meile jääb tema looming, tema suur meistritöö.

Mälestame sügavas kurbuses Avo Keerendit ning avaldame kaastunnet lahkunu omastele.

Eesti Kunstnike Liit
Eesti Vabagraafikute Ühendus
Eesti Kunstimuuseum
Tartu Kunstimuuseum

Ärasaatmine on teisipäeval, 12. VI kell 15.30 Pärnamäe krematooriumis.

EDGAR SELBERG 13. III 1930 – 2. VI 2012

Lahkunud on suur raadiomees. Edgar Selberg oli populaarse saatesarja „Muusikaline tund" isa – toimetaja ja sisuline juht. „Muusikaline tund" (Eesti Raadio, 1964–1996) oli siinse raadiomaastiku populaarsemaid saateid läbi aegade, mis innustas ning kujundas mitme põlvkonna eestlaste muusikahuvi. Igaõhtuses saatetunnis tutvustati mitmesugust heliloomingut, toimusid soovikontserdid, viktoriinid ja diskussioonid ning oluline oli muusikaline mitmekesisus: klassika kõrval populaarmuusika, džäss, eksperimentaalne muusika ja rahvaste helikunst. „Muusikaline tund" kõnetas igas vanuses kuulajaid, kogu raadio-auditooriumi. Saadetesse haarati kaasa ka kuulajad, näiteks sarjas „Ise tehtud, hästi tehtud" võistlesid kuulajate loodud saated ja mitmeid hooaegu eetris olnud viktoriinide „Õige valik", „Tähemäng" või „Teise seina nael" osavõtjad käisid ühistel väljasõitudel Eestimaa kauneis paigus. Retkedest sündisid omakorda saated. „Muusikaline tund" oli fenomenaalselt populaarne, 1974. aasta sotsioloogilise uurimuse andmetel kuulas seda koguni 95% eestlastest!

Edgar Selberg tegi „Muusikalise tunni" raames sadu raadiosaateid ja -sarju nii üksinda kui koos kolleegidega, enamasti koos abikaasa Helve Võsamäega. Ta oli vaimukas saatejuht, kellel ei lõppenud kunagi ideed. Edgar ehk Ets oli tore kolleeg ja vahva seltsiline, üks raadio muusikatoimetuse juhtkujusid 1970.-1980. aastatel.

Hariduselt oli Edgar Selberg komponist, lõpetanud 1958. aastal Tallinna Riikliku Konservatooriumi Mart Saare ja Heino Elleri juures. Tema helilooming jäi tudengipõlve, sest Edgar Selberg pühendus raadioloomingule, luues kaaluka osa muusikalise meedia ajalugu. Tema saadetest saadud muusikaarmastuse impulss elab kuulajates edasi.

Klassikaraadio
Eesti Rahvusringhääling

Hüvastijätt lahkunuga on täna, 8. juunil kell 14.30 Pärnamäe krematooriumis.

REIN SILDNA 16. III 1947 – 28. V 2012

28. mail lahkus meie hulgast kauaaegne Eesti Riikliku Sümfooniaorkestri ja Estonia teatri trompetist Rein Sildna.

Rein Sildna lõpetas Tallinna Muusikakooli Abi Zeideri ja Robert Tavase ning Tallinna Riikliku Konservatooriumi Helmut Orusaare juhendamisel. Tema ligi 40 aastat kestnud trompetimängijakarjäär oli seotud Eesti tipporkestritega: aastail 1970–1978 töötas ta Estonia teatri orkestris rühma kontsertmeistrina ning seejärel 30 aastat ERSOs, sh aastail 1980–1993 rühma kontsertmeistrina. Nii Estonia orkestris kui ERSOs alustas ta tööd toonase peadirigendi Neeme Järvi käe all. Ta osales Estonia teatri ja ERSO arvukatel külalisesinemistel Leningradis ja Moskvas, käis ERSOga peadirigent Peeter Lilje ajal pikkadel turneedel Nõukogude Liidus, peadirigentide Leo Krämeri, Arvo Volmeri ja Nikolai Aleksejevi ajal toimunud Euroopaturneedel, samuti oli osaline arvukatel plaadistustel. Aastast 2008 kuni surmani töötas ta ERSO pillilao juhatajana.

Aastail 1974–1997 õpetas ta ka Tallinna Georg Otsa nimelises Muusikakoolis, kus tema õpilasteks olid Priit Aimla, Aleksei Saks, Madis Saluri, Roman Petuhhov jt.

Rein Sildna oli laialdase kultuurihuvi ja avara silmaringiga ning alati hästi kursis maailma muusikaeluga. Õpilased meenutavad teda väga süsteemse ja loomupärase autoriteedi ning fantastilise huumorimeelega inimesena. Eeskujuks noortele saab tuua tema härrasmehelikkust, täpsust, korrektsust ja suurt vastutustunnet.

Jääme Reinu mäletama hea ja südamliku kolleegi ning alati abivalmis sõbrana. Sügav kaastunne abikaasa Kajale, tütardele ning kõigile lähedastele.

Eesti Riiklik Sümfooniaorkester
Rahvusooper Estonia
Tallinna Georg Otsa nimeline Muusikakool

KIIRA KAHN 25. II 1932 – 1. VI 2012

1. juunil, lastekaitsepäeval, lahkus meie hulgast raadioajakirjanik Kiira Kahn, kes pühendas kogu oma pika elutöö lastele.

Kiira Kahn (Panova) sündis 25. veebruaril 1932. aastal Narvas. Pärast Teist maailmasõda sundis Stalini režiim põlisnarvalased oma kodudest lahkuma, nii siirdus pere Põltsamaale ja sealt edasi Suure-Jaani.

Õpingud Tallinna Õpetajate Instituudis algasid 1949. aastal. Särava olemisega, energiline ja musikaalne sopran jäi instituudi naiskoori esinemistel silma ning see mõjutas tulevase ajakirjaniku saatust. 21. juulil 1952. aastal vormistati üliõpilane Kiira Panova tööle Eesti Raadio laste- ja noortesaadete toimetusse. Algas töö Lasteraadios, peamiselt muusikasaadete toimetamine.

Lastesaated kasvasid Kiira Kahni kutsumuseks. Kui temalt küsiti, kas ta sooviks töötada mõnes teises Eesti Raadio toimetuses, kõlas vastuseks alati: mitte mingil juhul. Iga laps oli talle täisväärtuslik isiksus, kelle soove ja õigusi ta kaitses, kellega suhtlemine pakkus suurt rõõmu. Lastesaated pidid muidugi olema huvitavad lastele, kuid ka täiskasvanutele, et nood mõistaksid paremini laste elu. Kahn oskas mikrofoni ees väikese inimese hinge ja mõttemaailma avada.

Muusika oli suurim teema Kahni loometöös, selle kõrvale reastus kõik muu laste ellu kuuluv. Aastakümneid innustas ta Lasteraadio lauluansamblite tegutsemist. Laululapsed mäletavad lisaks lauluõpingutele ja helisalvestustele Kiira Kahni kodus küpsetatud kooke, mis olid ansamblite sünnipäevadel iseenesestmõistetavad.

Eesti Raadios tehtu hulgas on Kahnilt saateid ka noortele ja täiskasvanutele, oli olukordi, kus ta ei saanud kõrvaltvaatajaks jääda. Erilise külje oma töös avas Kahn uuriva ajakirjanduse valda kuuluvate saadetega Eesti poiste kannatusterohkest ajateenimisest Nõukogude armees pingelistel 1980ndate lõpu- ja 1990ndate algusaastatel. Ka Eesti iseseisvuse taastamise keerukuses lõi ta kaasa täie kirega. Eesti Rahvusringhäälingu arhiivis hoitakse paljusid Kiira Kahni neljakümne ametiaasta jooksul valminud saateid.

Kolleegide meeltes on Kiira Kahn särav, päikseline, abivalmis, hea kaaslane, kompromissitult aus tõe ja õigluse eest seismisel, väsimatu ja nooruslik kuni elutee lõpuni.

Eesti Rahvusringhääling

Hüvastijätt lahkunuga on laupäeval, 9. juunil kell 13.30 Pärnamäe krematooriumis.

SIRP

INFOTELEFON 682 9070
FAKS 682 9071
TOIMETAJAD 564 50 108
e-post sirje@sirp.ee
Sirp Internetis
www.sirp.ee

Peatoimetaja Kaarel Tarand 682 9076 kaarel@sirp.ee
Arhitektuur Margit Mutso 682 9073 margit@sirp.ee
Esseistika Valle-Sten Maiste 682 9074 valle@sirp.ee
Film Tarmo Teder 682 9072 tarmo@sirp.ee
Kirjandus Doris Kareva 682 9074 doris@sirp.ee
Kunst Reet Varblane 682 9073 reet@sirp.ee
Muusika Tiina Mattisen 682 9073 tiina@sirp.ee
Teadus Marek Strandberg 682 9076 marek@sirp.ee
Teater Tambet Kaugema 682 9078 tambet@sirp.ee

Keeletoimetaja Aili Künstler 682 9075 aili@sirp.ee
Keeletoimetaja (teadus) Ellen Arnover
Korrektor Tiina Kivikas 682 9075 tiinak@sirp.ee
Kujundus Piia Ruber 682 9077 piia@sirp.ee
Reklaam, sekretär Sirje Kaus 682 9070 sirje@sirp.ee
Uudised Henri Perkmann henri@sirp.ee

Toimetuse aadress ja postiaadress,
10146 Tallinn, Voorimehe 9

Trükk, AS Printall, Peterburi 64a.
Väljaandja **Sihtasutus Kultuurileht,**
10146 Tallinn, Voorimehe 9

Kui Sirp ei jõua postkasti õigeaegselt,
siis palume helistada tel 617 7717.

Honorari makstakse iga kuu II ja IV neljapäeval.
Honorariprobleemide korral võtta ühendust
e-posti aadressil katrin@kl.ee või tel 683 3105.

9 771406 625005